

med/dobje

XXI - 1985 - 3/4

POEZIJA IN PROZA: DOLORES M. TERSEGLAV (SLOVENIJA), PESMI (232) * VLADIMIR KOS (JAPONSKA), TRIJE HAIKU IN TRIJE OI ZA POMLAD (180) * TED KRAMOLC (KANADA), DVE TABORIŠČNI ZGODBI (185) * JAROSLAV SEIFERT - POSLOVENIL TINE DEBELJAK (ARGENTINA), PESEM RODNI ZEMLJI (196) * JOŽE CUKALE (INDIJA), DVE PESMI (211) * VINKO RODE (ARGENTINA), OTOK MIRU (235) * KAREL RAKOVEC (ARGENTINA), POSNETI SONETI V. (242), TRK (254) * MAKŠ OSOJNIK (ARGENTINA), ZAPLEVELJEN VRT (268)

RAZPRAVE IN ESEJI: JOŽE VELIKONJA (USA), POVEZANOST V SLOVENSKEM KULTURNEM PROSTORU (164) * PAVEL FAJDIKA (ARGENTINA), RAZGOVOR O NARODNOSTI (181) * AVGUST HORVAT (ARGENTINA), MLADI V NAŠIH DNEH (197) * MARKO KREMŽAR (ARGENTINA), MICHAEL NOVAK IN TEOLOGIJA GOSPODARSTVA (213) * ANDREJ FINK (ARGENTINA), PRIVZEM DRŽAVLJANSTVA IN OHRANITEV NARODNOSTI (247) * FRANCE PAPEŽ (ARGENTINA), OB STOLETNICI ROJSTVA IVANA PREGIJA (255)

ZAPISI: VLADIMIR KOS (JAPONSKA), PISMO IZ TOKIA (275)

POROČILA: TONE BRULC (ARGENTINA), USTVARJAM, TOREJ SEM (281)

KRITIKE: TONE BRULC (ARGENTINA), KRITIČNA ANALIZA DELOVANJA POLITIČNEGA SISTEMA SOCIALISTIČNEGA SAMOUPRAVLJANJA (287); PESNIŠKA ZBIRKA FRANCA PAPEŽA „DVA SVETOVA“ (296)

KRONIKA: KULTURNI VEČERI SKA V BUENOS AIRESU V XXXII. SEZONI (299)

V KASTE LJANŠČINI: MARICA MEŠTROVIĆ (ARGENTINA), EL ARTE DE BARRA REMEC (300)

ILUSTRACIJE: MARJANCA SAVINŠEK (FRANCIJA)

entresiglo

M E D D O B J E

Splošnokulturna revija

1 9 8 5

Letnik XXI

Št. 3/4

IZDAJA SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA

GLAVNI UREDNIK FRANCE PAPEŽ. ČLANI UREDNIŠKEGA KONZORCIJA: ALOJZIJ KUKOVICA, MIRKO GOGALA IN JURE VOMBERGAR (KOT VODJE FILOZOFŠKEGA, TEOLOŠKEGA IN LIKOVNEGA ODSEKA), TINE DEBELJAK, LADISLAV LENČEK TER ANDREJ ROT, KI ODGOVARJA ZA REVISO PRED OBLASTMI.

Načrt za ovitek: arh. Božidar Bajuk

NASLOV UREDNIŠTVA IN UPRAVE, RAMON L. FALCON 4158, 1407 BUENOS AIRES, ARGENTINA

Revija izhaja štirikrat na leto. Za podpisane prispevke odgovarjajo avtorji. Spisi s psevdonimom se objavijo le, če je uredniku znano tudi pravo avtorjevo ime. Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 124. publikacija Slovenske kulturne akcije, datiskan aprila 1986.

Tisk tiskarne Editorial Baraga, Colón 2544, Rem. de Escalada, Bs. Aires, Argentina,

Editor responsable: Andres J. Rot.

Registro Nacional de Propiedad Intelectual No. 259299.

Esta publicación se terminó de imprimir en el mes de abril de 1986, en los Talleres Gráficos Editorial Baraga del Centro Misional Baraga.

CORREO ARGENTINO 586	
CONCESION 7806	TARIFA REDUCIDA

O, SPOMINI!

BISER

Ko iz globin zastrašujočih,
izpred somov žrel požrešnih
suženj ves zadihan dvigne
k žarkom rožnato lupino,
ga iz reže sveže rane
biser zaslepi prelestni.

In pozabljeno je morje,
ki stoletja je dušilo
v večni temi školjko malo
in pozabljena je solza,
ki se je v dragulj strdila.

In tako vi pozabite,
ko nekoč te moje pesmi
dvignili boste na sonce
iz predalov mračnih, prašnih:
pozabite, da dušila
jih je sila časov strašnih,
pozabite, da gnojila
so jih trupla umorjenih;
pozabite, da rodila
jih je rana večno skrita
te ljubezni, ki v globini
luč jim dneva nikdar ni svetila.

Biser bledi vi vzemite
in svobodo z njim krasite,
na blazine položite
ga zaljubljenecv presrečnih.
Moje naj solzé krasijo
čela svetla, roke bele,
grejejo naj se na srcih
večno vročih, večno smelih.

Pevca v grobu pozabite,
biserov on več ne rabi,
njemu iz zemljé naročja
drugi zdaj rasto cvetovi.
Tudi on pozabil težke
je morja prepade črne,
mehka prst ga zdaj pokriva,
ptice mu pojo nebesne!

SPOMIN

Kaj delate, gozdovi in samotna pota,
pokrita s tihim plaščem mojih sanj?
Vihar je bil zdivjal čez polja
in zdaj spet mir se vlega nanj.

V deželi bajk, se zdi mi, da ležite,
med vami in menoj ni več poti,
tako kot v čas mladosti skrite,
nikdar vrnitve ni.

A če vendar nekdam se vrnem
pogledat zopet vas nazaj,
recite, mar me boste še poznali,
mi segli v roko kot nekdam?

Mar pa za vekomaj boste ostali
podoba daljna mojih sanj,
le v srcih tiho šepetali,
kadar spomin se vrne vanj?

KONEC SPOMINA

Pokrajina me je iztisnila iz sebe, nikoli nisem bil tu, mene sploh ni več.

(Ed. Kocbek: Izlet)

Drvim po avtostradi.

V dalji beži vse: tovarne, dimniki, zvoniki in nizki griči s sušičnimi gozdovi.

Naenkrat tik ob cesti umazan jarek in žalostna, velika, stara hiša.

Da! Tu nekje je tekel tisti potok.

Na njem so cveteli lokvanji mladosti in čezenj je peljala brv v nevarne pragozdove, tja, kjer je nekega večera v pomarančnem snegu klečal pred deklico skrivnostni tujec, ko so v daljavi prasketali streli.

In to skladišče naj bi bilo dvorec, kjer je nekoč graščakinja ob svitu sveč igrala na klavir sonato Mesečini?

Sopotnike vprašujem, kako se imenuje mesto, ki smo ga pustili za seboj? Nihče mu ne pozna imena.

Vprašujem se, katera teh dežel v resnici je in kdo je sploh živel: jaz ali deklica, ki je ostala v nepoznanem kraju.

POVEZANOST V SLOVENSKEM KULTURNEM PROSTORU

Za mizo bi morali sedeti z menoj podpisani in nepodpisani komentatorji mojih gledanj, ki sem jih napisal in podpisal od srede maja 1984, ko sem odhajal z buenosaireškega letališča. Kajti pritožbe nekaterih, naj napišem, pomenijo le, da marsikoga ne dosežem. V opombi navajam, kaj sem v dobrem letu podvzel ali napisal. Moje vezi v slovenskem kulturnem prostoru.

Iz škofovih zavodov je prišel, znašel se je med bistrimi neorganiziranimi v osmi gimnaziji: klerikalec na zunaj, osebni prijatelj z liberalci. O komunistih tedaj nismo v razredu kaj vedeli. Zanesen in zgovoren, nepotrpežljiv z neodločneži in z zamišljenimi filozofi, fant aktivnosti in hitrih posegov. Takrat sva se malo poznala. Nekaj več, ko nas je udarila vojna. Jaz sem se izogibal ilegalnim pustolovščinam, zanj je bila skrivnostnost konspiracije vabljiva in je v njej zaživel. Ne vem, kdo mu je bil vzornik. Kranjski begunci, ki so se zatekli pred Nemci v Ljubljano, dekan škrbec, Jegličevci, uredniki v Ljudski tiskarni, organizatorji odporniških akcij? Videl sem ga od časa do časa, bil je skrivnosten, namigoval na stike, sestanke, obveznosti, a med vojno nismo spraševali. Dovolj mi je bilo, da sem vedel, da je zavzet za slovensko reševanje.

Spomladi 1946 se je Pavle Rant nenadoma pojavil v Rimu. Na kraju, kjer smo se zbirali. Ker nisem hotel prekrizanih rok čakati na propad režima doma, sem hodil študirat na univerzo in bil močno zaposlen. Pavle je postal uradnik v emigracijski pisarni. Nepočakan, hiter, celo vsiljiv. Ni imel potrpljenja s počasneži in nepraktičnimi ljudmi. Ni mu bilo mar, če so nosili duhovniške ovratnike ali... Le včasih si je utrgal kako uro, da smo stopili do bližnjega trga na kozarec vina. Ko je odhajala glavšina emigracije v Argentino, niti za oddih ni bilo časa. S svojo iznajdljivostjo je našel bližnjice do uradov in uradnikov, takih, ki so lahko birokratske procese pospešili, pa najsi bi to bili vatikanski uradi, rimska sodišča ali tuji konzulati.

Skrbela ga je bodočnost. Ne njegova osebna, marveč bodočnost skupnosti. Zaskrbljeno je sledil, kako smo se razhajali: nekaj v Španijo, drugi v Združene države, nekaj nas je ostalo v Evropi; sam je šel avgusta 1948 v Argentino. Nato sva se spet videla po 36 letih. Vsa ta leta sva se pogovarjala. Vedno je hotel biti nekako skrivnosten. Pogosto je zapisal:

„To pa samo zate.“ Ali pa:

„O tem pa, ko bo čas zrel.“

Čas naju je ujel, ne bova se več pogovarjala. Imava si pa še mnogo povedati. Naj bo to del mojega pogovora. Hotel sem že zapisati „Moj odgovor“, a to bi zvenelo kot ukradeni naslov. Pred meseci sem mu poslal šušteršičev „Moj odgovor“. Segal je v preteklost in tuhtal o bodočnosti, dokumenti so se mu marsikdaj izmikali iz rok; lažje jih je bilo dobiti od daleč, kot da bi jih iskal po nedosegljivih policah argentinskih sorojakov. Četudi se mu je mudilo – zavedal se je, da se mu dnevi iztekajo, a si to opazil le, če si ga gledal od blizu – je govoril prevdarno. Iz pisem ni bilo razbrati, da peša. V njih je bil vsa desetletja direkten, trden, dosledno jasen. Nisem vedno soglašal. Bil mi je najboljši posrednik tiskanih občil, obenem pa tolmač „stvari, ki niso za javnost“. Pred leti je bilo takih posrednikov več. Pa so drug za drugim omahnili. Prezgodaj. Argentina ni švica ali Gorenjska. Svaril me je, ko sem hodil brez površnika po vrtu. „Amerikanec. Pazi se, udarilo te bo.“ Hitro spreminjanje temperature in vlažnosti v argentinski jeseni te strese. Zatoхло in vroče poletje je vse kaj drugega kot sončna vročina zelene Gorenjske.

Neprestano je iz zgodovinskih korenin iskal smeri za bodočnost. Nestrpen je bil, ko ni našel analogij. Druga vojna in povojna doživljanja emigrantov pač nimajo zgodovinskih predhodnikov, nekdanji modeli in strukture v svojih bistvih in sestavnih delih odsevajo nekdanja dogajanja; novi čas jih je revolucionarno odpihnil in smo ostali brez predlog. Lovil se je s programi za ureditev Slovenije po vojni, po sobotnih prilogah Dela je iskal vidne znake režimskih nedoslednosti – zadnji pregled je izšel na dan njegovega pogreba 29. novembra 1984; ni mogel sprejeti kot utemeljeno realnost sedanje politične in socialne ureditve v domači Sloveniji.

Pogovarjala sva se, v oči sva si gledala, z obraza sem mu bral, da mu moči usihajo. Vedno je hitel, tokrat še bolj. Največ sva govorila o tem, kaj bi bilo treba napraviti, da bi bilo za slovensko argentinsko emigracijo še koristno leta 2000, ko večine doma rojenih ne bo več. Bil sem ob njem, ko so prišli povedat, da je Slavo Batagelj obležal ob cesti, od kapi zadet. Videla sva ga, ko so ga pripeljali na dom. Na pogreb sva šla skupaj. Trije v

kratkem času: Stare, Lamovšek, Batagelj. Ne vem, če je sebe dodal tej vrsti. K zdravniku ni hotel. V pismu 20. junija 1984 pravi: „Pri zdravniku še nisem bil. Bom šel kmalu, če Bog da. Trenutno imam preveč dela.“ V zadnjem pismu 30. oktobra pa končuje: „Kdaj bom pisal, ne vem, ker sem pod zdravniško kontrolo. Niti kadim ne več, s tem je vse povedano!!!“.

Ne bo več pisal. Jaz vendarle nadaljujem pogovor. Javno sem ga začel s Spomenico v Meddobju, nadaljeval s predavanji in razgovori ob mojem obisku, razširil v predavanju za Drago 84; danes grem korak naprej. Pojasnujem in nakazujem odgovore na vprašanja, ki mi jih je posredoval po mojem referatu v Dragi. Prosil sem ga za komentar; odgovoril mi je, da bi „moral priti vsaj še dvakrat na obisk med našo skupnost, kajti ni toliko različnosti v prijemih kot v pomanjkanju odgovarjajočega izražanja, odnosno postavljanja definicij.“

Upam, da bodo prijatelji prisluhnili pogovoru, oziroma samogovoru, saj je njim namenjen. Pavletove pripombe bom le slutil.

* * *

Slovenski kulturni prostor, Slovenci v administrativni republiki, za mejami in po svetu. Leto 2000.

Iz preteklosti pogojeni, v sedanosti zasidrani, s pogledi uprtimi v bodočnost. Leto 2000 ni tako daleč, da bi bilo za marsikoga nedosegljivo. Prištejmo si 15 let: 75-letni bo nosil devet križev. Fantič iz prvega razreda osnovne šole se bo ogledoval po dekletih na univerzi; mlada zdravnica bo sredi svojih doraslih let. Preglejmo sezname društvenih odbornikov, duhovnih vodij, učnega osebja slovenskih šol in tečajev, piscev v slovenske liste in revije. Dodajmo jim 15 let; vsakemu, ne le nekaterim. Če vmes ta človeški potencial, ne da bi lovili imena posameznikov, vzporedimo s tabelami demografskih prognoz, bomo brez težav ugotovili, kolikšen procent bo leto 2000 doživel. Ali je torej mogoče realno računati, da bo delo v slovenski argentinski skupnosti še teklo tako, kot teče danes? Ali je mogoče pričakovati, da bo teklo po istih tirnicah, ko in če bodo v Argentini rojeni prevzeli mesta, na katerih najdemo danes preživelce druge svetovne vojne? Četudi je jasna kontinuiteta rodbin in rodov, mladi rod ne nosi istih škornjev, kot jih nosijo očetje in matere. Sprijazniti se je torej treba z ugotovitvijo, da če odmirajoči rod ne bo odprl vrat in zagotovil prostor novemu rodu, ampak ga tudi z veseljem objel v novi vlogi, ki bo vodila v nove tirnice, potem bo moj pesimiistični pogled, ki nekatere vznemirja, postal realnost.

“(Emigracija)... silno rabi sleherni glas iz mlajših vrst...” (Pavle Rant, osebno pismo, 10. oktobra 1948). Ali sem videl prav? 1948 in ne 1984? Kaj se je spremenilo? Le to, da so mlajši iz

leta 1948 postali starejši v letu 1984. Potrebe in posegi so še vedno nujni, le novi obrazi se kažejo med igralci. Ne gre za „pravico do drugačnosti“ v sinkroničnih sistemih, potrebno se je sprijazniti z drugačnostjo, ki izvira iz svojskih značilnosti zaporednih generacij: oče misli drugače kot sin, hči drugače kot mati. Tudi isti oče misli danes drugače, kot je mislil kot doraščajoči fant, kot možak, kot upokojenec. Dinamičnost prehajanja in presnavljanja ni neko nujno zlo, ki ga je treba tolerirati; obstaja kot bistveni znak živega telesa, osebnega, skupinskega, narodnega. Nobena posebna zaslužnost ni v tem, če se kdo postavlja, da je ostal istega gledanja, istega mišljenja in da se drži istega načina dela, kot se ga je pred štiridesetimi leti. Najsi je bilo mišljenje in delo pred štiridesetimi leti popolnoma skladno s tedanjo sodobnostjo, je isto gledanje, isti način mišljenja in isti način dela danes anahroničen ostanek in zavira zdravo sodobnost. To velja tudi za organizacijske oblike, za društvene poslovniške, za uredniške direktive in za tiskarniške okvire. Spreminjanje v tem smislu ni ne dobro, ne slabo; je pa nujno, če hočemo ujeti sodobnost.

Poglejmo torej na enotnost slovenskega kulturnega prostora. Pred leti sem zapisal trditev, ki danes gotovo ne drži več, da namreč za obstoj slovenstva v matični domovini ni neposredne nevarnosti. Danes obstaja resna nevarnost in se je zavedajo doma in po svetu. Obstaja zaradi enotnega jugoslovanskega ekonomskega prostora, zajamčenega v ustavnih določbah jugoslovanske ustave iz leta 1974 in ponovno potrjenega po odločbah ustavnega sodišča. Slovenski delavci, ki so odšli na začasno delo v Zapadno Evropo, so napravili prostor na delovnih mestih; ta mesta izpolnjujejo priseljenci iz drugih republik. Ker so možnosti začasnih izselitev in zaposlitev v Zapadni Evropi danes omejene, ostaja več mladih ljudi doma, a je razpoložljivost delovnih mest premajhna in si mora marsikdo iskati zaposlitev izven slovenskega kulturnega prostora. Če bi to preseljevanje bilo le začasno, kot bi ga hoteli definirati predstavniki federacije, bi to za narodno rast ne bilo posebno nevarno. Nekdanje zaposlovanje slovenskih izobražencev v avstrijskih deželah habsburškega cesarstva to dokazuje. Ker pa je videti, da postaja izselitev dokončna komponenta demografskega razvoja današnje Slovenije, se je treba ob tem zamisliti. Svojevrsne težave so tudi z ohranjanjem slovenskega kulturnega prostora v zamejstvu: na Koroškem, Tržaškem in Goriškem. V prijateljskih pismih me opozarjajo, da so zaskrbljeni, ker je slovenskih otrok čedalje manj; družin s številnimi otroci ni več. Ni dovolj novega rodu, ki bi lahko prevzel mesta, ki so si jih rojaki priborili v desetletjih nenehnega napora, najsi bo to v šolah, v javnih uradih, v gospodarskih ustanovah, pri kulturnem delu. Kosi slovenskega kulturnega prostora v svetu ostajajo slovenski

le toliko, kolikor uporabljajo jezikovna in kulturna orodja slovenskega ambianta ter ohranjajo vezi s slovenstvom matičnega slovenskega kulturnega prostora; prenehajo biti slovenski, ko preidejo v oblike neslovenskega življenja okolice, četudi lahko še nadalje posredujejo svetu komponente slovenske kulturnosti. Plesna skupina Koleda tod v Seattle včasih zapleše kak slovenski ples, pa s tem ne postane del slovenskega kulturnega sveta.

Da preidem iz navidezne pesimističnosti v programske predloge, ki naj bi nam osvetlili pot v leto 2000:

Če je trdnost slovenskega kulturnega prostora navezana bolj na aktivnosti kot na številčnost – Slovenci se nikdar v zgodovini nismo mogli nasloniti na številčnost – potem moramo ojačiti navezanost in povezanost, ki nam bo omogočila večjo dejavnost. Slovenska knjiga je za slovensko občestvo malo pomembna, če ne pride med ljudi, pa najsi je tiskana v Ljubljani ali Mariboru, v Trstu ali Celovcu, v Rimu ali v Buenos Airesu. Ker je žal administrativna Slovenija zaradi birokratskih omejitev premalo zavzeta za to, da bi posredovala kvalitetne slovenske kulturne ustvaritve Slovincem po svetu – jugoslovanski informacijski centri in kulturni atašeji v znamenju enakopravnosti jugoslovanskih narodov in narodnosti redkokje odmerijo slovenskim delom več kot eno osmino sredstev in pozornosti – in ker so vrata v matično Slovenijo slovenskemu zamejskemu in zdomskemu tisku zaprta ali priprta, po štiridesetih letih čakanja na „izboljšanje“ sloni izboljšanje na nas samih. Uspešnost dosežemo s tem, da si kulturne stvaritve in dejavnosti med seboj posredujemo in se z njimi seznanjamo. Vsaj s tistimi, do katerih najdemo pot. Ne gre tod za neko formalno organiziranost ali formalno ustanovo, potrebno pa je medsebojno obveščanje. Še vedno je nabavljanje slovenskih knjig in revij težavno in le trmasti vztrajnež pride do njih, marsikdaj z veliko zamudo. Založbe in založništva v Sloveniji posredujejo svoje knjige odjemalcem po svetu, če jih zaprosiš. Nekaj desetih posameznikov in nekaj ustanov se teh poti poslužuje, vendar je vsa iniciativa na odjemalcih. Slovenska Izseljenska Matica naj bi vršila posredovalno vlogo med matično domovino in zdomstvom – razpravljanje o tem raje prepustim za drugič. Ker si je organizirana povojna emigrantska skupnost nadela naloge mesijanstva s protikomunizmom, si poleg kulturnosti prizadeva ohranjati tudi politično kontinuiteto. Zato se marsikdaj obe dejavnosti prepletata ter si nadevata organizacijske oblike, ki niso ne za eno, ne za drugo v današnjih razmerah najbolj uspešne. Tod se omejujem na ustvarjanje in ohranjanje kulturne dejavnosti in kulturnega prostora. Dokajšnje težave pri ohranjanju organiziranega kulturnega delovanja predstavljajo nesodobne kulturne ustanove, ki jih iz pietete vzdržujemo in se jih skoro krče-

vito držimo. Treba je le pregledati Koledarje Svobodne Slovenije in v njih razbrati dokaze o naporih, da bi ohranili in v zdomstvu obdržali predvojne ljubljanske (ne štajerske) organizacijske oblike, ne da bi premislili, v kolikšni meri te oblike odgovarjajo potrebam današnjega časa in nujnostim bodočnosti za nas in za naše potomce. V Buenos Airesu sem leta 1984 svetoval, naj podedejo zidove med uradi slovenskih organizacij v centralni hiši. Dejansko in simbolično. Če do tega ne pride, bodo v letu 2000 še stali zidovi, a vrata bodo zaklenjena, na dvorišču se bodo igrali otroci iz sosesčine, ki ni slovenska; Marijo Pomagaj bo verjetno nadomestila lujanska Marija in knežji kamen na zunanjem napisu bo izgubil svoj „Centro Esloveno“. Saj beremo, kako slovenskost izginja iz Triglavovega doma v Villa Devoto. Pred nekaj meseci so zlikovci v Clevelandu uničili in odnesli še zadnji zunanji znak slovenske kulture v kulturnih vrtovih, ko so uničili Baragov kip. Bistvo slovenskega kulturnega in tudi demografskega preživetja je v povezanostih, ne v zidovih in spomenikih.

Moja gledanja, nakazana v Meddobju, v predavanju v Dragi 1984 ter v objavljenih in neobjavljenih referatih so nekateri označili kot „amerikanske teze“. Oznaka me je presenetila. Predvsem zato, ker izzveni, kot da se nanaša na tujca, ki slovenskih problemov ne pozna. „Amerikanska“ nosi seboj prizvok „materialistične potrošniške družbe Severne Amerike“. Moja gledanja niso v soglasju s prevladujočimi smernicami ameriških strokovnjakov. Borim se, da poleg mehaničnih meril uspešnosti uporabljam tudi humanistične poglede, ki marsikje veljajo za neamerikanske. Vsekakor je marsikdaj mogoče naštetih epizode, ki niso v soglasju z mojo tezo, vendar tudi Slovenci poznamo rek „Ena lastovka še ne naredi pomladi.“ Prijatelj mi je po predavanju v Dragi pisal: „V besedilu je neko nasprotje, ki izvira iz same izseljenske razdvojenosti, namreč zavesti neizbežne poti v asimilacijo in hkrati ljubezen do slovenstva in težnja po njegovem ohranjanju.“ Gotovo: ta razdvojenost je vez z dvema svetovoma, ki si nista enaka, ki drug drugega ne moreta nadomestiti pri posamezniku, ki se med seboj prepletata. Razdvojenost je očita pri človeku, ki si upa pogledati preko občasnih izkušenj in si drzne iskati poti v bodočnost. Domača svojkost rodu, jezika, kulture in spominov je neizbrisna; privzemanje novih atributov nove dežele je delno prostovoljno, delno vsiljeno, vendar ne more v vsej polnosti nadomestiti starih prvin. Vse drugače je pri drugem rodu, kjer sta vlogi zamenjani. Ko se torej v emigrantski skupnosti vežejo generacije, se ob tem tudi vežeta dve komponenti, ki sta vsaki generaciji svojski. Ne gre toliko za nasprotstva, razen v nasprotstvu, koliko pozornosti človek temu posveča in koliko časa mu te vezanosti izpolnjujejo.

V predavanju v Dragi 1984 sem odgovoril na vprašanje, kje je domovina. Predvsem domovina za izseljence. Videvam lastne otrok, ki si ustvarjajo prostor v neslovenskem svetu, čeprav se zavedajo svojega slovenskega rodu in do neke mere neamerikanskega gledanja. Iščem, kakšne so naše skupne vrednote, človeške, krščanske in slovenske, ugibam, kaj nam je skupni imenovalec. Ne sodim, ne programiram. Ne načrtujem, kaj naj bi bilo, ne presojam, kaj mora biti in česa ne sme biti; izogibam se normativnosti, skušam uloviti strukture mišljenja, jezikovnega in kulturnega prestavljanja. Objekt sem sam in družina, prijatelji in znanci. Svet osebnih in prijateljskih vezi. Sprijaznil sem se s tokom časa, sprijaznil z nezadržnimi spremembami, ki me zajemajo, a vendarle zadevam na trdne osnovnosti, ki se jim ne morem izviti. Trdne osnovnosti, ki so mi bodisi v oporo, bodisi v breme. Strukturalizem francoskih sociologov mi marsikdaj posreduje odgovor. Ne Kocbekova mistika ali Odarjeva predpisovalnost, niti Kardeljeve sheme ali Zihlerlova doktrinarnost. Blíže mi je Brajša, znanec iz otroških let, danes priznan hrvaški psiholog. Skupaj smo se podili po scrških travnikih, tam, kjer danes stoji samostan slovenskih karmeličank.

Če skróčimo cilje slovenskega zdomskega dela v ohranjanje slovenstva, odklanjanje komunizma in krepljenje krščanstva, potem je takoj jasno, da izločimo iz kulturnega dela vse, ki jim ni za ohranjanje slovenstva, ki ne odklanjajo komunizma in ki jim ni do krščanstva. Ne bi hotel tod postavljati toge lestvice vrednot in hierarhičnega zaporedja, o tem naj sodijo drugi. Skleпам pa, da s krepljenjem krščanstva postane odklanjanje komunizma avtomatično. Manj očitno je ohranjanje slovenstva in vezanost bodisi na krščanstvo, bodisi na vprašanje komunizma. Danes ne sprejemam trditve, da je krščanstvo bilo in ostaja bistveno za ohranjanje slovenstva, kajti tega ni mogoče potrditi niti z zgodovinskimi dokazovanji, še manj pa z logično izpeljavo iz doktrinarnih razprav. Kajti Slovenci so zaradi pokrščevanja izgubili velik del slovenskega teritorija in slovenskih ljudi. Katoliške institucije so vezale slovenstvo in krščanstvo podobno kot je bilo katolištvo vezano na italijanstvo in na avstrijsko nemštvo. Protestantizem je s svojim antikatalištvom škodil katoliški skupnosti, vendar je zbudil slovensko zavednost med narodom, bolj med plemiči in meščani kot med slovenskim kmečkim prebivalstvom. Jezuitski red je v Gorici bil bolj uspešen pri utrjevanju italijanstva kot slovenstva. Podobno cerkveni redovi od cistercijancev do članov križevniškega reda. Slovenska krajevna zgodovina je polna dokazov, ki se jim radi izognemo.

Če se ustavimo pri slovenstvu, ga je koristno definirati. Ne toliko v zgodovinskem okviru, ampak v smislu današnje nujnosti v ma-

tični Sloveniji in po svetu. Slovenstvo je kulturno definirana obleka slovenske narodne bitnosti v kolektivnem (občestvenem) pomenu, ne toliko karakteristika posameznika, temveč značilnost neke skupnosti. Slovenskost je zato socialna značilnost, kar nujno (aksiomatično) zahteva prisotnost in sodelovanje z drugimi. Biti Slovenec v samoti in izoliranosti je prav enak nesmisel kot biti socialen sam zase. Šele stik z drugimi, šele posredovanje in prenašanje na druge daje socialnosti svoj pomen. Enako ga daje slovenskost. To posredovanje slovenskih bitnosti je bodisi direktno in osebno, bodisi po posredovalnih občilih. Znani so kulturni delavci, ki delajo v osamljenosti. Šele ko svoje izdelke posredujejo drugim, dobi njihovo delo socialni obraz; šele tedaj dobi njihova slovenskost kulturno in smiselno obliko.

Druga značilnost slovenskosti je, da ima kulturno vsebino, ne pa nujno slovensko jezikovno obliko. Slovenskost je mogoče posredovati z muziko, s sliko, s kipom; morda manj posredno kot z govorom ali slovenskim pisanjem, a vsekakor ni slovenskost omejena na slovensko govorno obliko. Messner in Detela posredujeta slovenskost v nemščini, v Severni Ameriki jo marsikdaj v angleščini. Spet ponavljam, da je predstavljanje slovenstva v neslovenski jezikovni obleki morda težje, ne pa nemogoče. Ne moremo odrekati Slodnjaku in Jontezu, Ozimu ali Dermoti, Adamiču ali Prosenovi, niti ne meni, da posredujemo slovenske vrednote zunanjemu svetu marsikdaj v neslovenski jezikovni obleki. Ta tvegana trditev omogoči, da ločimo med ohranjanjem slovenstva in ohranjanjem slovenskega jezikovnega občila. Eno ni pogoj za drugo. Manj koristijo slovenskemu kulturnemu svetu ekonomski teoretiki, ki se niti toliko ne potrudijo, da bi tujim besedam našli slovenske izraze, kot je koristil Valvasor s svojo v nemščini pisano Slavo Vojvodine Kranjske.

Slovenskost v širokem svetu stoji ob kulturnih označitvah drugih narodnosti in je zato marsikdaj težko točno definirati, katere prvine so bistveno slovenske, posebno če jih najdemo tudi med drugimi narodnostmi.

Osnova za ohranjanje slovenske kulturne enovitosti v svetu so medsebojne vezi. Potrebni sta dve vrsti vezi: institucionalna naslonitev med obstoječimi ali na novo ustvarjenimi organizacijami, pri čemer pod pojmom organizacije ne mislim samo na formalno uzakonjene in na zunaj priznane ustanove, društva, kulturne zveze, domove, uredniške konzorcije, ampak na vse delujoče dejanske skupnosti (občestva), tudi take, ki nimajo trdne formalne podlage. Druga vrsta vezi so vezi prijateljstev in znanstev, ki preko organizacij ali tudi mimo njih vežejo ljudi med seboj. Te druge vezi postajajo v sodobnem znanstvenem svetu predmet posebnega zanimanja, kajti le z upoštevanjem teh si je mogoče

razložiti marsikatero politično, kulturno in socialno posego: kdo koga pozna, kdo ima s kom prijateljske vezi. V enostavni vaški skupnosti vsakdo vsakogar pozna; v kompleksni sodobni družbi hodimo drug mimo drugega, izogibljemo se množicam in segamo do znanih in poznanih. Že desetletja hodim po vele mestih sveta, videvam milijonske množice na cestah in trgih, ob športnih nastopih in množičnih manifestacijah. Skozi te brezimne množice segam, mimo teh množic hodim – do znanca, do prijatelja, do doma, katerega naslov imam na listku v žepu, do končne točke v sistemu vezi, ki jih spletam in vzdržujem že več kot pol stoletja. Celo vezi, ki jih je začel moj oče.

Kljub odklanjanju sedanjega političnega režima v matični domovini – v svobodnem svetu politično odklanjanje ni zločin – vendarle s tem odklanjanjem ne bi smela biti vezana odtujitev od vsega, kar se tam dogaja, in od vseh gibanj in aktivnosti, ki jih ljudje tam podvzemajo. Jedro teh aktivnosti tudi ni v bežnih posegih, s katerimi nekateri iz matične Slovenije skušajo seči preko meje bodisi v obmejne skupnosti na Goriškem, Tržaškem in Koroškem, kajti ti predstavljajo le malenkostne delčke celotne slovenske matične kulturne in politične dejavnosti. V zdomstvu jim radi dajemo preveliko ceno, morda bolj zaradi videza disidentstva kot zaradi pomembnosti njihovih izvajanj. Končno nam ne povedo nič drugega kot to, kar zunaj v svetu trdimo že desetletja: da je doktrinarstvo politične enovitosti doma v škodo svobodnemu kulturnemu ustvarjanju; posebno zato, ker je kulturno delo pogosto „plačano“ po politično pobarvanih kanalih. Nekaj oblik kulturnega usmerjanja je nedotakljivih: resni ljudje doma in po svetu vidijo v samoupravnih družbi zanimiv poskus, ki na kulturnem polju doslej ni prinesel vidnih uspehov. Gre za poskus; ugotavljanje nedoslednosti in težav še ne pomeni protidržavnosti. Nedotakljivost osebnosti, socializma, delegatskega sistema, vloge partije, vse to omejuje svobodno ustvarjanje v matični Sloveniji in preprečuje svobodno razpravljanje med ljudmi od doma in ljudmi od zunaj. Enotnost kulturnega prostora, ki obstaja v vezeh, je torej okrnjena ne le po zunanem odklanjanju matičnih političnih gesel, ampak tudi po tem, ker zaradi domače omejenosti svoboden razgovor postaja težak ali celo nemogoč.

Zdomska skupnost je obtežena z odklanjanjem marsičesa, kar bi ji bilo v korist, in z odmikanjem od marsičesa, kar bi bilo za njeno nadaljnjo življenje nujno. Stik sam po sebi nima politične barve. Vez sicer vzpostavlja pogoje za pobarvani stik, vendar je vsebina medsebojnega dogovarjanja odvisna od igralca in njegovih namenov, ne od stika samega. Ker je v emigraciji precej odklanjanja vsakršnih stikov, je s tem okrnjeno medsebojno posredovanje in otežkočeno medsebojno obveščanje. Kljub vsem

trditvam v tisku matične Slovenije, slovenska emigrantska skupnost ni povezana v koordinirano delovno občestvo. Ustanovitev nekega Slovenskega kulturnega sveta je za matično Slovenijo le boječe izražena želja in je za zdamsko emigracijsko skupnost doslej le privid.

Edina alternativa je v medsebojnih stikih, v osebnih in skupinskih, v pisanih in govorjenih, rednih ali priložnostnih. Stiki, ki jih sami ustvarjamo in vzdržujemo, stiki, ki nas bogatijo in krepijo, stiki brez zunanjih direktiv in ukrojenih oblik. Stiki, ki zaradi razpršenosti ne morejo sloneti na slučajnostnih srečanjih, ampak so lahko hoteni, zavestni, izraz neke dinamične napetosti, brez katere bodo hitro usahnil.

Kulturni in družbeni delavci mojih let se med seboj poznamo in v dokajšnji meri vemo drug za drugega. Zato živimo v iluziji povezanosti in medsebojnega naslanjanja. Žal se bolj pogosto zberemo ob pogrebih ali rojstnih dnevih naših ostarelih znancev, kot ob začetnih uspehih mladega rodu. Če se drznemo premakniti v generacijo naših otrok, zunaj izobraženih, zunaj ukoreninjenih, potem nenadoma sprevidimo, da sami sicer držimo slovenstvo s trmasto vztrajnostjo, da torej še lahko damo odgovor na „Kje si, domovina?“ in pokažemo z roko preko meje. Ko pa iščemo odgovora na isto vprašanje pri svojih otrocih, jih zmedemo ter čustveno pričakujemo od njih potrditev, da je tudi zanje naša domovina njihova domovina; racionalno pa sprejemamo njihov odgovor, da je njihova domovina edina, ki so jo kdaj doživeli, namreč nova domovina v novem svetu. Za olimpijskega prvaka Petra Vidmarja je domovina Amerika, četudi je jasno in javno slovenskega rodu in se tega tudi zaveda, kot je pred leti izjavil na tekmovanju v Zagrebu.

Zavest pokolenja še živi v tretji Sloveniji. Ostaja bolj živa v sklenjenih slovenskih sosesčinah Buenos Airesa, Toronta in Clevelanda, postaja bolj zamegljena na poljih Kansasa in v argentinski pampi.

Razpravljanje o slovenskem kulturnem prostoru je danes v Sloveniji kar pogosto, vendar uporabljajo koncept kulturnega prostora v abstraktnem smislu.

Kot geograf govorim o prostoru kot konkretnem odru slovenskega dogajanja in človeških aktivnosti. Sklicujem se na teritorialni prostor, ki mu slovenski ljudje s svojo prisotnostjo in aktivnostjo dajejo slovensko barvo. Govorim o kulturnem prostoru, ki zaradi slovenskega kulturnega dela nosi slovensko kulturno oznako. Ne gre torej za kritično obsojanje ali presojanje neke vsiljene dialektike ali prisiljenega vsklajanja v okvire socialistične ali nesocialistične družbe, samoupravne ali nesamoupravne, četudi šetinc,

Ribičič in še nekateri ne videvajo možnosti slovenskega kulturnega razvoja izven samoupravne socialistične družbe. Jelena Gačeša je v Komunistu (29. marca 1985) šla še dalje, ko pristaja na potrebo po razpravi o slovenskem kulturnem prostoru, ki naj obsega tudi dele izven administrativnih meja, vendar zavrača kakršnekoli razgovore ali povezovanja s politično emigracijo, kajti razgovor z ljudmi, ki nasprotujejo ustavni ureditvi današnje jugoslovanske federacije, ni mogoč. Vidimo torej, da se politično nasprotovanje preobleče v odrekanje slovenske kulturnosti in da nam dajejo navodila neslovinci.

S tem preidem na vprašanje slovenske kulturne suverenosti in na suvereno odločanje o kulturnosti v slovenskem prostoru.

Pred prvo vojno je bilo očito, da so hoteli Slovenci v boju za kulturno suvereniteto izsiliti od Dunaja priznanje, ki jim ga Dunaj prostovoljno ni hotel dati. Med obema vojnama je enako Beograd odločal o slovenskih suverenih kulturnih dejavnostih, od univerze do akademije, od gledališč do glasbene matice, od sprejemljivosti slovenskih simbolov v šolskih načrtih do nastavljanja slovenskih kulturnikov v izobraževalnih centrih Slovenije. Zdelo se je – vsaj AVNOJske obljube so v to merile –, da bo povojna Slovenija imela svojo popolno kulturno in politično suverenost, kjer bi bila jugoslovanska federacija garancija za nedotakljivost. Danes se marsikdo sprašuje, kje se je tako tolmačenje kulturne suverenosti izgubilo. Ne bom razpravljal o medsebojnih odnosih med partijskimi organi, niti ne o odnosih med narodi in narodnostmi. Le o suverenosti slovenske kulture in kulturnega dela. Suverenost, ki je šele nedavno dosegla, da so napisi na vojaških objektih v Sloveniji v slovenščini. Suverenost še ni dosegla, da bi jugoslovanska kulturna zastopstva po svetu, ko imajo opravka s slovenskimi ljudmi, poslovala v slovenščini. Suverenost, ki bi zagotovila, da smejo v slovenskih šolah posvetiti toliko pozornosti Prešernu, kot se to zdi slovenskim vzgojiteljem potrebno in jim ne bi bilo treba iskati dokazov, zakaj je Prešeren za Slovence bolj pomemben kot Njegoš ali šenoa. Suverenost, ki bo zagotovila ne samo ustavno, ampak tudi dejansko enakopravnost slovenščine v parlamentarnih zborih, v ustanovah, ki odločajo o slovenskih kulturnih dejavnostih. S ponosom so pred leti poročali časopisi, da je slovenski zastopnik govoril slovensko v palači Združenih Narodov v New Yorku. Enako ponosni bi lahko bili, če bi slovenski zastopniki v beograjskem parlamentu dosledno govorili slovensko in s tem kazali na suvereno slovensko prisotnost v današnji Jugoslaviji. Take suverenosti za slovensko kulturo izven meja današnje Slovenije ni mogoče niti zahtevati niti pričakovati. Ko bo dosežena v matični Sloveniji, ko bo o njej odločalo slovensko predstavništvo brez jugoslovanskih ali partijskih omejitev,

še le tedaj bo mogoče v polni meri iskati zaslombe pri njej. Vse dotlej pa bodo koščki slovenskega kulturnega prostora v svetu navezani na iznajdljivost in trmasto vztrajnost.

Matjaž Klemenčič je v svojem komentarju na moj referat v *Dragi 1984* zapisal v torontskih *Naših Novinah* (27. junija 1985), da se ne strinja z mojo ugotovitvijo, da v Sloveniji zanemarjajo ugotovitve, do katerih so se dokopali kulturni ustvarjalci v svetu, še več, enotni slovenski kulturni prostor naj bi kot terminus obsegal tudi slovenske izseljence. Trdi, da matična Slovenija začena iskati vezi z znanstveniki in gospodarstveniki v tujini, če ne iz drugih razlogov, pa zato, „da bi nam tudi oni pomagali iz gospodarskih težav“. Žal kolega Klemenčič menda enači pojme enotnega gospodarskega prostora s kulturnim prostorom, kar je v jugoslovanskem jeziku državnega institucionalizma razumljivo, vendar se tega jaz nisem dotaknil. Ko se namreč kulturne vrednote začno meriti z gospodarskimi učinki, postane razpravljanje zame nezanimivo. Klemenčič le napol resno obravnava mojo pripombo, da se zdomci krčevito držijo jugoslovanskih potnih listov. Pravi, da je jugoslovanski potni list na tržnih borzah zahodne Evrope vreden kar precejšnje vsote enot konvertibilnih valut. „S tem potnim listom lahko brez viz in brez problemov prepotujemo celo Evropo in precejšen del držav tretjega sveta. S tem potnim listom je bivanje v jugoslovanskih hotelih kar za 3/4 cenejše kot s katerikoli drugim potnim listom...“. Komentator se pač omejuje na materialne koristi, a ob tem molči o vezanostih. Potni list predstavlja občutno omejitev osebnih svobode, biti podvržen uradnim jugoslovanskim, pogosto neslovenskim, zastopnikom današnjega režima bodisi v svetu bodisi na meji bodisi v administrativni Sloveniji. Kot odgovoren državljani pač nosilec potnega lista, tudi tak, ki poleg potnega lista nosi seboj še partijsko legitimacijo in American Express Card, ne bo dostopen zdomskemu tisku in ga ne bo naročal na svoj naslov. Morda bo segel po njem ob obiskih znancev, da ne rečem prijateljev. Saj je običajno, da te obiskovalec iz Slovenije najprej vpraša „za kaj branja“, pa ga potem težko odtrgaš od obširne skladovnice resne in neresne literature, ki izhaja v zdomstvu. Moji tržaški prijatelji so na taka srečanja pripravljeni – Rebulovi in Pahorjevi dnevniki to dokazujejo – in imajo literaturo za obiskovalce kar pripravljeno. Bolj boleča je ugotovitev, da ni dovolj, da si Slovenec in smeš zato biti v Sloveniji doma. Brez jugoslovanskega potnega lista si tujec. Jugoslovanske ustavne uredbe in praksa izključujejo Slovenca, ki živi zunaj meja slovenske republike. V mednarodno pravnem pogledu je tak postopek vsekakor opravičljiv. V presojanju kulturnih pravic, priznavanju kulturnih dosežkov in samem priznavanju, da si Slovenec, da si Slovenec brez samouprave

in tudi brez socialistične družbene ureditve, je pa administrativna meja provincialni plot, ki zapira poglede kratkovidnežem.

Josip Vidmar v *Slovenskem Pismu* (1984) govori o „Našem kulturnem prostoru“. Pravi, da „Abstraktna oblika kulturnega prostora ne more biti nadomestilo za skupno življenje vseh Slovencev“ (str. 206). Med nami je „nastala ideja ali predstava o skupnem kulturnem prostoru, ki ne pozna meja ali naj ne pozna ne meja, ne držav ne ničesar, kar bi nas moglo ovirati. Duh je svoboden, podaja se, kamor hoče, in se izživlja, kakor se hoče, pokoren samo sebi in svoji podobi v naravah ljudi, ki ga nosijo in z njim ustvarjajo. Ta prostor seveda je. Je sam po sebi“ (str. 206). Vidmar zaključuje svojo razpravo, v kateri se predvsem obrača na vezi med matično Slovenijo in zamejskimi Slovenci, da že dve stoletji poteka ves naš boj za obstanek. „In v imenu katere (kulture) zahtevamo svoj prostor na soncu, ki so mu zaradi vsega tega dale razmere in usoda ime enotnega slovenskega kulturnega prostora“ (str. 210).

Programsko razpravljanje o slovenski kulturni svobodi, pa naj se vrši v Cankarjevem domu v Ljubljani, na zborovanju Drage na Opčinah nad Trstom ali v Slovenski hiši v Buenos Airesu, je pač nakazovanje. Dokler ne preide v neko aktivnost, v konkretne posege, ostaja brez moči. Zdomci po svetu se morajo pač zavesti, da so brez prave moči pri tem, kar se dogaja v matični Sloveniji. Slovenska zdomska konkretnost, ki šteje v Velikem Buenos Airesu okrog 25 tisoč rojakov, od teh četrtnina povojnih izseljencev, je skrčena na aktivnosti, ki zajemajo le majhen odstotek vseh rojakov. Povojna emigracija ne seže do predvojnih emigrantov. Potencialni slovenski zdomski svet starejše emigrantske generacije je tuj, neprijazen in zato nedosegljiv. Dokler ne tvegamo, je že vpliv na zdomske Slovence po Zapadni Evropi vprašljiv. Ohranjanje slovenske kulturnosti je zato predvsem nam samim v korist. Slovenski pisatelji so 9. in 10. januarja 1985 v Cankarjevem domu razpravljali o slovenski kulturi in slovenskem narodu. Referati so bili delno objavljeni v časopisih in revijah. Celotni teksti so izšli v knjigi. Četudi dnevno časopisje prve dni ni posebej opozarjalo na to javno tribuno, so referati sprožili dokaj ostre odgovore. Dva referenta sta opozorila na Slovence v svetu: Boris Pahor in Vladimir Kavčič. Pahor se je predvsem zavzemal za potrebe zamejskih Slovencev, Kavčič pa je nakazal nujnost vezi s slovenskim kulturnim delom kjerkoli po svetu. O usodi slovenske kulture v današnjih razmerah ni mogoče razpravljati, ne da bi zadevali na politično polje. Le delno pritrdim Mateju Boru (Razgovor v Sodobnosti, št. 5, 1985), da sta kultura in politika neločljivi. „Kultura, ki je daleč od politike, je tudi daleč od življenja“ (str. 475). Odklanjam trditve, da kultura brez politike

ni kultura; tudi zato, ker bi tedaj politika odločala, kaj je sprejemljivo v slovenski kulturni okvir in kaj ni. Kulturna ustvarjalnost ni brezbarvna, niti ni krajevno pogojena. Slovenski kulturni prispevek ostane slovenski in kulturni, pa najsi nastane kjerkoli, v SR Sloveniji, za mejo ali v svetu. Če bi hoteli vztrajati pri zahtevi, da so šteti med slovenske kulturne prispevke le tisti, ki imajo sprejemljivo „politiko“, moramo skržiti dejansko ustvarjalnost na okrnjeni del bogate celote. Pogoste trditve v SR Sloveniji, da je namreč za slovensko kulturno ustvarjalnost obstoj samoupravnega socializma nujni predpogoj, so tudi v matični Sloveniji naleteli na odpor. Boris Majer trdi v Naših Razgledih (22. marca 1985, str. 157), da „imamo Slovenci kot narod in kot kultura največje možnosti samostojnega razvoja prav in edinole v neuvrščeni, avnojski samoupravni socialistični federativni Jugoslaviji, kljub vsem krizam in protislovjem, ki jih ob tem doživljamo... zunaj te skupnosti ne pomenimo nič.“ Tem trditvam odločno odgovarja Dimitrij Rupel v Naših Razgledih 19. aprila 1985: „Opozoriti želim, da Slovenci kljub vsemu *smo*, ne glede na okoliščine, ne glede na državni kontekst, ne glede na koledar, ne glede na razredno ali kakršno drugačno strukturo.“

Po drugi strani v zdomstvu ne kaže odrekati kulturnosti posegom, ki se nam zdijo politično nesprejemljivi, pa naj nastajajo kjerkoli. Vezi v slovenskem kulturnem prostoru, enotnem ali neenotnem, so vezi med ljudmi in njihovo ustvarjalnostjo. Stiki izpolnjujejo prostor, ki je brez njih abstrakcija brez vsebine in brez življenja. Aktivni posegi so pomembni, ko vežejo ljudi, ustvarjalce in odjemalce, stiki, ki so osebni, živi in marsikdaj napeti. Stiki med institucijami so le naslovi. Če ni za temi naslovi ljudi, vezi ne zaživijo.

Suverenost slovenskega kulturnega prostora je temeljna pravica slovenskega občestva. Zunanje priznanje te pravice je sicer koristno, vendar za obstoj samostojne kulturnosti ni nujno. O tem pač odločajo Slovenci sami. Vsi Slovenci, kjerkoli že so. Administrativno reševanje je naloga vsega slovenskega naroda in mu te pravice ne more odrekati nobena zunanja ustanova, pa najsi bi bila ustavno zajamčena ali ne. Prištevane k slovenski skupnosti je osnovna pravica vsakega posameznika, njegova zavestna odločitev, podedovana ali priborjena karakteristika, ki jo administrativne oblike lahko okrepijo ali okrnijo, ne morejo pa odločati o njenem dejanskem obstoju.

* * *

Sredi pisanja je udarilo. Rajkota Ložarja so prve dni januarja 1985 pokopali v Milwaukeeju. Kos zgodovine se mi je izmuznil. Tudi on je hitel, dokler je zmogel. Posebno potem, ko je šel v

pokoju. Odkar sva se videla doma med vojno v predavalnici umetnostne zgodovine in stavbi univerzitetne knjižnice – še danes hranim univerzitetni indeks z njegovim podpisom – sem ga videl samo še enkrat, ko sem ga leta 1961 obiskal v Manitowocu. Takrat je bil factotum v krajevnem muzeju: obrtnik, mizar, tesar, urejevalec, organizator, zapisnikar, pisec – in ne vem še kaj. Tudi z njim sem se pogovarjal po pismih. Ameriške razdalje so za marsikoga drugod po svetu nerazumljive.

Korenine slovenske dejavnosti. Korenine slovenske katoliške kulturne dejavnosti. Ložar je rasel iz njih in je ustvarjal nove. Erjavčeva Zgodovina slovenskega katoliškega gibanja le rahlo seže v dobo po prvi vojni, vendar so v študiji nakazane osnove. Ložar je zabeležen kot študent zapisnikar v knjigi 5. Katoliškega shoda leta 1923. Zajetne obdelave katoliškega kulturnega razcveta še nimamo. Razpravljanja, ki jih tiskajo danes v Sloveniji, se marsičemu izogibljujejo in dogodke po svoje tolmačijo. Zato v teh razpravljanjih zadeneš na Ložarja le v dveh okvirih: kot zbiralca folklornega blaga, ker knjige, ki je s prvim zvezkom izšla med vojno, ni mogoče zamolčati. Ložarja najdeš tudi kot predstavnika kulturnega klerikalizma, ki je odbil Adamiča in posebno župančiča z razpravo „Kaj bi bilo, če bi bilo“. Najnovejši odmev te polemike je v razpravi Jožeta Mahniča v 4. številki Slavistične revije 1984, ki je Ložar verjetno ni več videl. Nezabeleženo je v resnem razpravljanju Ložarjevo organizacijsko delo v kulturnih akcijah, njegova silna zagnanost pri Dom in svetu, pri Ilustraciji, pri Zborniku za umetnostno zgodovino, v muzeju in pri Muzejskem glasniku – in še in še.

Zadnjih deset let je z žalostjo opazoval in večkrat tožil, kako prodira diletantstvo v navidežno znanstvenost. Še bolj ga je pa bolelo, kako naprežanje za tehnološke napredke izpodriva resno kulturno zavzetost. „Kaj res ni nikogar med mladimi, ki bi se zanimal za umetnostno zgodovino, estetiko, literarne tokove, jezikoslovje?“ „Ni jih,“ sem mu odgovarjal. Novi rod je generacija inženirjev, zdravnikov, advokatov in kompiuterskih strokovnjakov. Ker je njihovo občilo mednarodno, jim je slovenska kulturnost le okrasek ali celo breme. „Kaj pa doma?“ me je spraševal. Bolj retorično kot zares, saj je vedel za odgovor. Pozorno je sledil vsemu, kar se je godilo doma v kulturnem življenju. Če sem ga hotel opozoriti na kaj novega, sem pogosto dobil hiter odgovor: „Hvala za poslano; vendar stvar že imam. Poslal mi jo je...“ „Ne pišem več na stroj; prsti me ne ubogajo.“ Na roko pisana pisma so postala daljša. „Da ne pozabite... Pa še tole... Vi boste morda razumeli, saj sva si bila z očetom dobra...“

Ježil se je na nekdanje prijatelje, ki so ga v spominskih zapiskih zatajili ali po svoje prikrojili opise dogodkov. Dobri Koblar ni

bil izjema. „V resnici je bilo takole...“ mi je nekajkrat zapisal. „Če morete, kje porabite...“.

Porabljam. Tole razpravljanje bi ga zbudilo. Ko bi ga prebiral, bi mi sproti pisal pripombe. Stran za stranjo. Ker ga ni več, mi jih morda kdo od vas.

Vezi spletam po slovenskem kulturnem prostoru. Niti oceani, niti tisoči milj in mogočna pogorja ne morejo preprečiti, da bi koščki slovenskega kulturnega sveta ne ostali živi, če imajo voljo do življenja. Povezanost jim lahko življenjskost le ojači.

Opomba:

Od prvega obiska Buenos Airesa aprila-maja 1984 do drugega 1985 sem pripravil referat za Drago 1984 („Kje si, domovina“), objavljeno v zborniku Draga 1984 in natisnjeno v celoti v Ameriški domovini (Cleveland) in Naših Novinah (Toronto). Napisal sem referat za Mohorjevo o Slovenskem kulturnem prostoru; prispevek za Visokošolski tečaj v Buenos Airesu pod naslovom: Pogled v slovensko bodočnost. Za kongres ameriških geografov v Detroitu, aprila 1985, sem sestavil študijo o socialni ceni emigracije – Slovenski primer; za mednarodni simpozij o emigracijah v Buenos Airesu avgusta 1985 sem sestavil poročilo o slovenskih skupnostih v Velikem Buenos Airesu (objavljeno v slovenskem prevodu v Svobodni Sloveniji in Ameriški domovini). Napisal sem osmrtnice Pavletu Rantu in Rajku Ložarju. Za slavistični kongres v New Yorku sem organiziral sekcijo o Adamiču in pripravil referat o Adamiču in Italijanih. Napisal sem nekaj knjižnih ocen in poljudnih člankov za dnevnik v Bellevue. Toliko v vednost prijateljem, ki sprašujejo, zakaj ne pišem.

TRIJE HAIKU IN TRIJE O! ZA POMLAD.

O!

Naj mraz navdihov
ne skrije okna na vrt;
kjer češplje cveto.

O.

Ko blede mesec
poljubi temó in gre,
slavček zapoje.

O,

kam so v tej meglí
šli naši ustvarjalci?
ljubezen trka.

RAZGOVOR O NARODNOSTI

Pričujoči spis odgovarja na določena vprašanja o narodnostnem izkustvu tu rojenih sinov slovenskih staršev, zato je oblikovno in vsebinsko temu primerno sestavljen. To se pravi, tri determinante ga obmejujejo in vsaka po svoje punktualno določuje. Prvič, sloneč na *izkustvu* narodnostne bitnosti, iz njega raste, ohranja osebnostni obraz in je razbremenjen stroge pojmovne teoretske konstrukcije (ali samo nujno potrebne, torej, neizogibne mediatizacije vsakega govora). Drugič, tematsko se razvija okoli osi stavljenih *vprašanj* o narodnostni opredelitvi (skopo nanizana: kaj se čutiš narodnostno in zakaj?, kakšne težave doživljaš pri narodnostni opredelitvi?, kakšne dolžnosti sledijo tvoji narodnostni opredelitvi?, ipd.), a ne razporejuje vsakega zase, temveč sklopno razmišlja omenjene interogante in tudi dlje... Tretjič, tekst ohranja *dialoški stil* in ostaja vsebinsko odprt, saj končno pretežno prebuja zaspala vprašanja in vzbuja nova ter išče ključne točke za pravilni vpogled v izseljensko narodnostno problematiko in korektno formulacijo spraševanj.

Ko ste me povabili na razgovor o narodnosti, sem v prvem trenutku nekoliko zastal. Morda od presenečenja, od treme, od rahle utesnjenosti, ki je nastala ob misli, da se zaprosi moja beseda. Ko sem nekoliko bolj izvedel okolnosti današnjega pogovora – da je neformalen, da hoče biti spontan, prost – sem se navdušil zanj. Ravno to, da se nudi prostor besedi mladim – mladim? –, to se pravi, tu rojenim, brez vsakršnega pritiska in obveznosti, se mi zdi zadeta zamisel in tudi nujno potrebna.

Povsem razumljivo vidim zahtevo nekakega nazorskega imperativa, ki vidno ali nevidno, izrecno ali nemo dopušča ali prepoveduje določen diskurz, govor, v območju slovenske skupnosti v Argentini: dejstvo je, da ste vi politični, idejni emigranti in skupnost, ki je

nastala iz vaših rok, ne bi mogla in ne more biti drugačna, kakršna je. Upravičeno se pa lahko vprašamo, če nazor ali ideološko-verska struktura skupnosti more nuditi utemeljene in pravilne odgovore na določena vprašanja dejanskosti. Drznem zatrčiti, da ne, seveda, to je absolutno moje osebno mnenje. Dovolite mi, da nekoliko obrazložim te trditve: menim, da vsaka teorija, nazor, ideologija, misel, ki se samo-postavlja, postulira, kot izčrpen odgovor dani stvarnosti, nujno okosteni in se sprevrže v zapreko za razumevanje osrčja realnosti same, ki je prav novost nastalega. Prav zato je pomenljiv nocojšnji razgovor, ker vključuje kot predpostavko spoznanje, da smo pred dejstvi, ki se ne pusté kategorizirati z običajnimi pojmi, ki se ne pusté okrciti. Tu tiči dolgotrajna pomota, ki sem jo doživljal postopoma seveda, toda pogostokrat hudó: Slovenec si, Slovenec moraš ostati, ukazno naglašen stavek. Vedno mi je zvenelo kot etični princip, etična naloga, moralni imperativ. Polagoma mi je postalo jasno, da ni mogoče izsiliti ali prisiliti komu narodnostno identiteto (ali vsaj meni ne – saj govorim iz golega ozkega osebnega izkustva), ker takorekoč narodnostni imperativ velja (če sploh velja) samo za uho, ki ima posluh zanj, to se pravi, za uho, ki je slovensko.

Na misel mi prihaja primerjava, ki morda ni popolnoma zadeta, a bo pripomogla k razjasnitvi: dolga leta so klasične moralke obsojale homoseksualnost, ker so predpostavljale, da volja lahko pripomore pri spolni opredelitvi; a dejstva kažejo, da posameznik sam ne odloča pri graditvi svoje lastne spolne identitete, svoje lastne moškosti ali ženskosti, temveč je produkt sil, ki niso njegove in mu niso podrejene; on se ne odloča, temveč je ločen-od ali odločen po drugih.

Zato, po mojem seveda, nisem odgovoren za mojo lastno narodnostno identiteto in tudi nimam nobene zasluge zanjo. Na kratko bi rekel, da sem zaznamovan, nosim pečat – sem zapečaten, žig – ožigosan –, (če mi dovolite, da se poigram z besedami). In prav beseda me je zaznamovala. Slovenska beseda, namreč, me je dojila, zato mi je domača, intimna, topla. Mi leži na srcu, kot pravimo. Seveda, ko pravim „beseda“, ne govorim, se ne nanašam na slovnico in slovarje, leksikone in učbenike, temveč beseda kot sila, ki sestavlja svet, našo stvarnost, ki poustvarja to, kar je in kar smo. Beseda, ki vzpostavi dejanskost: življenje in smrt, dobro in zlo, veselje in žalost, sveto in svetno, tujino in domovino...

A rahlo, toda učinkovito se ta slovenska beseda-svet prepleta s kasteljanščino, določneje buenosaireščino, portenščino, če smemo tako reči. Čudno prepletanje, vraščanje, nekoliko bolešno, ker beseda ni nedolžen, neutralen sestav naše identitete, temveč temelj, podstavka, fundament; in v svetu kasteljanščine jaz nisem tujec, temveč domačin, jaz nisem naseljenec ali emigrant, jaz ni-

sem politični izseljenec, jaz se ne bom vrnil v domovino, ker nikdar nisem odšel – kam naj bi se vračal? Čudno tujstvo to, ki je od vsega početka na domačih tleh, na zemlji, ki ga je rodila. V tem paradoksu se čutim uklešččenega, ko me sprašujete, kaj čutim narodnostno, in zakaj?

(Še zdaj se živo spominjam kako so me pozdravljali v Sloveniji kot Amerikanca, ki sicer govori, obvlada slovenščino, a je končno prišlec iz Amerike; ko me tukaj prijatelji, sošolci poznajo, označujejo kot tujca, in kako bi najraje takrat ostal na Tržaškem, ker se počutim doma samo na razdvojenem polju.)

Nisem Slovenec in nisem Argentinec, medmed sem. Medmed. To se pravi, določen medmed, ker tudi sem Slovenec in sem Argentinec, toda ne izčrpno eno ali drugo. Moj narodnostni profil ni enobarven, eno-ten, ni eno-staven, temveč se-stavljen. Določene plasti moje identitete so narodnostno slovenske, a druge argentinske, pravzaprav, buenosaireške, ker nisem kordobes ali puntano ali misionero, in vsak argentinec prepozna v meni „lo porteño“. In ko razčlenjujem te različice, posebnosti, perspektivo mojega argentinstva, mi nastaja vprašanje: katero ali kakšno slovenstvo je mene zaznamovalo? Tukaj ni, da bi govorili o abstrakcijah, ker moje čutenje ni abstraktno, temveč vsakodnevno in konkretno, „otipljivo“. Mar vem, kaj je slovenstvo in kaj argentinstvo v vseobsegajočem pomenu teh besed? Mar čustvujem splošnost v mojem a- ali pred-racionalnem dnu? Vsekakor ne! Argentinstvo in slovenstvo so mi „modus vivendi“, v katerih vzbrsti posameznik in ga bistveno določita, od-ločita od drugih možnih, determinirata, zgradita, opredelita, itd. ... Mimogrede se upravičeno lahko tudi sprašujemo: kaj zapuščajo, zapuščamo ali opuščamo, opuščamo turojeni sinovi slovenskih staršev? Slovenstvo? Slovenstvo je povsem mnogoobrazen narodnostni fenomen, in slovenska skupnost ni celostni izraz slovenstva v malem – ali je? – Tudi vi ste opustili, prav gotovo, mnogo „podedovanega“, ki se ni vsklajalo z vašimi življenjskimi izkustvi. V našem „izjemnem“ slučaju se takovrstno opuščanje in poustvarjanje, seveda, poostri. Poudariti hočem, da narodnost, politična opredelitev, verska angažiranost, niso na eni in isti ravni, eno ne sledi nujno drugemu, kar se prepogostokrat ponavlja v naši slovenski skupnosti, ki je nazorsko jasno opredeljena in, seveda, tudi prav zaradi tega omejena in tako tudi njej lastni izklesani narodnostni profil.

Po vsem tem bi zaokrožil misel tako-le: moja narodnostna identiteta je prepletanje, prekrivanje, pretapljanje, vedno težavna in nikdar dokončna spojitev slovenstva in argentinstva. Zavestno lahko samo nakažem to prepletanje, a ne morem samovoljno manipulirati to presnavljanje. Jaz sem to prepletanje in to prepletanje je prostor mojega bivanja. Ontološki prostor, bi rekel; in kot

ontološki prostor mi omogoča bivanjski razmah, ne z ukazom, temveč s ponudbo; me ne obremenjuje, temveč osvobaja, če mu dovolimo, da je in da ostane, kakršen je: odprti prostor. Seveda, to zadnje silno težko, ker je slovenstvo tu v Argentini strogo fizično pogojeno. Slovenstvo in argentinstvo me hranita in jaz živim iz njiju. Potrebujem slovensko besedo in uživam kasteljansko. Ne ohranjam, temveč živim dana mi jezika. Tukaj sila ni potrebna, temveč odveč; če bi sila bila prisotna, bi bila vsekakor brezsmiselna, nastrojena v prazno. Nobena sila ne more prisiliti nekoga, naj bo, kar ni, naj čuti, kar ne čuti.

Pojmujem ali predpostavljam, da je narodnost bivanjski prostor, v katerem se živi in ki se razvija, razprostira, poustvarja, odpira, ne ohranja. Smo hranjeni v tem prostoru. Tu leži vogelni kamen narodnostne problematike naše in bodočih generacij: naše življenje se ne odigrava ob izviru slovenstva, ali prav to, od-igrava, saj smo od-daljeni izviru slovenstva samemu.

Ne vem, če so primerne besede, ki pogostokrat uporabljamo, ko razmišljamo to tematiko: „asimilacija“ in „integracija“. Morda za objektivizacijo dejstev služita, opredmetita dinamičen proces prelivanja ali prepletanja, kot sem ga preje imenoval, ki pa ne dopušča popolne razjasnitve ali izčističenja. Preprosta bi bila rešitev, ko bi se stvarnost mogla razporediti s samimi pojmi – a vse zaman, življenje samo kaže svojo preobilnost, bogastvo, stalno prestopa bregove pojmov –. V tej dialektiki med slovenstvom in argentinstvom ni ravnotežja, ker ga tudi biti ne more – kako bi sploh bilo možno ravnotežje, ko pa jima nista dane enake možnosti biti –.

Morda bodo komu zvenele te besede pesimistično, malodušno. Nikakega idealizma, navdušenja ni v mojih besedah, bo kdo pripomnil. Ni moj namen črnogledanje v bodočnost, tudi ne umetno podpiranje želja. Trudil sem se, da bi izrekel, kar narodnostno sem, kar narodnostno doživljam, a priznam, da ni sonca, ki bi odpravilo megle, ki se nabirajo, in razčistilo pojme. Moj položaj je prav ta narodnostna napetost, neke vrste narodnostna nedokončanost.

DVE TABORIŠČNI ZGODBI

K R U H

Položil sem živilske nakaznice na pult in z dlanjo udaril na kromasti zvonček. Pult je bil lesen, obtolčen, a skrbno očiščen. Ne le pult, vsa pekarija je izgledala siromašna kot da bi bil lastnik odsoten. Po stenskih policah je bilo razpostavljenih nekaj hlebcev sveže pečenega kruha, v posebni ponvi kopica črnih prest in blizu tirolska ura na uteži. V napol odprti omari, v pločevinastih škatlah časopisni izrezki, stara pisma in računi. V izložbenem oknu, ki je zijalo na cesto proti mostu čez reko Lizero, je v krog zvit spal siv maček prav med zaprašenimi podstavki za torte in vlončenimi, napol suhimi pelargonijami.

Šele po ponovnem zvonjenju se je skozi zaveso oboka prikazala uslužbenka.

„Grüss Gott“, je pozdravila bolj iz navade kot iz vljudnosti.

„Je to vse?“ je vprašala ne da bi me pogledala.

„Kako?“

„Je to vse, kar imate?“

„To je vse.“

„Še za pol kile jih nimate!“

„Vem.“

„To še za otroka ni dovolj!“

Zganila je nakaznice in jih spravila v predal. Potem je z velikim nožem prerezala hlebec kruha in položila večjo polovico pred mene. Odšel sem denar. Odprla je predal in z dlanjo pospravila drobiž.

„Kaj pa imate tam?“

„Kje?“

„Tam!“

Pod pazduho sem imel črno kartonasto mapo.

„O, to?“

„Ja.“

„Risbe so.“

„Kakšne risbe?“

„Pokrajinske, ponajveč iz okolice Špittala.“

„Ste slikar?“

„Ja.“

Z iztegnjeno roko in odprto dlanjo: „Pokažite mi, prosim.“

Položila je mapo na pult, razvozljala pentljo in listala. „Ta je lepa, in ta“ je rekla, a brez posebnega čustva, kot da bi govorila sama sebi.

„Delate tudi portrete?“

„Delam, pa le v risbi, ker nimam barv.“

„Delate s kredo?“

Pokimal sem.

„Koliko bi stalo, če bi me narisali?“

Zdaj me je prvič pogledala v obraz.

„Ne delam za denar.“

„Za slavo torej?“

„Ne za slavo, še manj za ta okupacijski povojni denar!“ Njena arogantna izzivalnost me je ujezila.

„Oprostite, saj vas razumem. V tej naši ubogi Koroški denar res ni vreden počenega groša. Sovjeti ga tiskajo na koše. Kaj pa za karte? Imam vse mogoče živilske karte. Morda za pecivo? Kaj?“

Opazoval sem njen obraz kot da bi že sedela pred stojalom. Bil je tipično alpski obraz, ovalen, lasje plavi, oči jekleno sive, morda modre, nos raven, usta polna, vrat kratek – prekratek, ramena skoro oglata, prsi brez prave oblike ali mikavnosti. Njen obraz bi bilo skoro nemogoče narisati po spominu. Kot obrazi večine majhnih otrok, je bil tudi njen brez posebnega svojskega značaja. Bil je povsem običajen. Razen morda temnih obrvi, gostih, skoro moških; te obrvi so dajale njenim očem navdih skrivnosti.

Zavedala se je mojega pogleda in hitro obračala risbe v mapo.

„Tale je dobra“, je rekla, „pa tale tu!“

„Oh, ta! To pa poznam! Kaj ni krasen ta naš grad PORTIA s prelepim parkom? Najlepša stavba v Spittalu?“

Edina, bi bil skoro rekel. Položila je risbo na pult, dodala še eno, ki je kazala most čez Lizaro in mesto v ozadju. Pa še eno ob mostu, kjer je bila vidna hiša s pekarijo.

„To je naša hiša“, je vzkliknila. „Tole bi vzela. Koliko stane?“ Nisem odgovoril.

Položila je šest hlebcev kruha na pult, kup prest, nekaj peciva, pa še pest krušnih kart.

„Preveč je“, sem rekel.

„Ni preveč! Risbe ostanejo, kruh ne! Risbe so mi všeč, res!“

Njena dobrohotnost je bila potrdilo, da je slutila, da se že več tednov nisem pošteno najedel.

Zdaj je ona opazovala moj obraz.

„Odkod pa ste? Ste Madžar?“

„Madžar?“

„Brke imate! Od vseh inozemcev nosijo take brke ponajveč Madžari!“

„Južnjak – Windischer?“

„Ne! Slovenec!“

„Izza Karavank, pod mejo?“

„Pod mejo!“

„Jugoslovan, torej!“

„Slovenec!“

„Ja, ja – Slovenec!“

Odpiral sem vrata, ko me je poklicala: „Me boste narisali?“

„Bom.“

„Kje pa stanujete?“

Dal sem ji listič z naslovom.

„Vem, kje ste. Poznam hišo. Frieauff je lastnik. Prav za parkom, ali ne?“

„Res!“

„Tudi gospodinjno poznam in njeno sestro! Torej, kdaj? Kaj pa jutri ob šestih zvečer!“

„Jutri ob šestih!“

„Na svidenje!“

„Grüss Gott!“

Ko sem zaprl vrata pekarije, je zaklenkal nadvratni zvonček. Stopil sem po stopnicah navzgor na cesto, čez Lizerin most v klanc proti glavnemu trgu mesta Spittala in čez mestni park, domov.

— — —

„To je pa res prava umetniška soba“, je reklo dekle iz pekarije. Ura je bila točno šest.

„Tu, prinesla sem vam nekaj živil, kot ste bili želeli.“ Položila je torbo na mizo in jo izpraznila. Osem hlebcov kruha, pecivo in kup žemelj. „Toliko za zdaj, bom pa še prinesla. Moj Bog, koliko slik imate!“ Gledala je po stenah, kjer so bile z risalnimi žeblički pripete najrazličnejše risbe in skice.

„Ta je pa iz lagerja, ali ne? Nisem vedela, da je tam taka siromaščina. Vsi ti ljudje v vaših risbah izgledajo tako žalostni.“ Pokazala je na risbo z dvema deklicama pri mizi. V ozadju postelja z nekaj odeje, ob oknu iz oljnega soda prirejena peč z dimnikom skozi steklo. Revščina je bila trajna spremljevalka večine povojnih beguncev. Iz meščanske udobnosti, iz družinskega zavetja, preko gora, v tujo deželo, med ljudi z nerazumljivo govorico. Izpod okupatorja tam, pod novega tu.

Pogledal sem po risbah. Obup, melanholija, revščina. Morda sem se te revščine sam prvič zavedel. Risal sem bil takrat vse na mestu, redkokdaj po spominu; to kar je bilo pred menoj, tako

kot je bilo. Ljudje v lagerju so se privadili mojim mapam, kredam in oglju, papirju in peresom. Sedel sem na zločljivem stolčku in risal v kakem kotu, kar je bilo tipično za tisto okolje. Ljudje pri delu, počitku, ob južini ali pisanju.

„Žalostni so, ker je pač taka naša usoda“, sem odgovoril. „Nihče ne mara beguncev, ne tu ne kje drugje. Človek to občuti, če prizna ali ne, pozna se mu na obrazu, nekaterim pri drži, celo pri hoji.“

„Meni so bolj všeč tele, pokrajinske“, me je prekinilo dekle, kot da bi hotelo obrniti pogovor. „To je Drava, ali ne? Res so lepe!“

Obrnila se je k meni: „Kaj pa z mojo sliko?“

„Najprej je treba najti pravilno pozo. Odložite, prosim, jopico.“

Oblečena je bila v skrbno zlikan „dirndl“ z belo bluzo in modnim predpasnikom po koroški noši.

„Oh, ja“, se je zdaj prvič nasmehnila, „moje ime je Anne Marie!“

Tudi jaz sem povedal svoje ime.

„Kam pa naj sedem? Ali naj kar stojim?“

Postavil sem stol k oknu.

„Tam?“ je vprašala. Sedla je kot človek, ki je prvič pri fotografu. Bila je v očitvidni zadregi. „Kam pa naj gledam?“

Postavil sem pred njo stol, prislonil na naslonjeno desko papir in vzel še drug stol zase.

„Bi kozarec vina?“

Še preden je odgovorila, sem postavil poln kozarec pred njo.

„Na zdravje!“

Ko je okušala vino, sem opazoval držo in obraz. V majhen notes sem skiciral njene karakteristike.

„Že slikate? Za božjo voljo, še las si nisem uredila!“

Premaknila se je in ko jo je vino sprostilo, je telo našlo naravno pozo. Prekrižala je noge in se z eno roko naslonila na mizo. Prilil sem ji vina.

„Takó, takó – sedite nekaj minut, prosim.“

„Tako naj sedim? To pa res ni portretna poza!“

„Tako, prav tako“, sem zamomljal in risal.

Bil je isti obraz, ki sem ga opazoval že v pekariji, le lica so bila rdeča in okoli ust je bil to pot začrtan bolesten izraz.

Kot da bi uganila moje misli, me je pogledala prav v oči.

„Ne glejte v mene!“ S prstom sem pokazal, kam naj zre. Čez kake pol ure sem ji pokazal portret.

„Tako torej izgledam?“

Po nasmešku sem zaznal, da ji je bila risba všeč. Postavila

se je pred stensko ogledalo in primerjala svoj obraz risbi. Nagnila je glavo tako kot je bilo na papirju. „Pa ste me res zadeli!“

Podobnost je bila tam, a risba ni bila sproščena. Zdela se mi je trda, šolska. Vedel sem, da je bila brez umetniške vrednosti. Napak ni vredno kupcu naštevati, zato sem rekel: „Podobna ste res, rad pa bi še enkrat poizkusil. Oba bova bolj sproščena, vašo fiziognomijo zdaj poznam, rad bi v risbo položil še svoj umetniški pečat.“

„Zdaj?“ je vprašala.

„Temni se, ne delam rad pri umetni luči; kaj pa jutri zvečer?“

„Jutri, jutri? Ne morem! Kaj pa v soboto?“

„V soboto, če vam je prav?“

„V soboto! Res hvala za risbo!“

„Hvala za kruh.“

„Grüss Gott!“

Sedel sem in pokušal vino. Doslej sem se bil vedno znebil naročil čim preje. Naročnikov tudi. Zadovoljiti kupca je bil doslej edini napor. Z denarjem pa kupiti nov material in slikati zase. Odprl sem okno na stežaj. A v sobi je še lebdel vonj dekletove cenene kolonske vode.

Annemarie se je vrnila v soboto. Oblečena je bila v rožnato bluzo in belo krilo. V laseh je imela pentljo iz rožnate svile. Na nogah sandale brez nogavic. Bila je v obraz bleda, pod očmi je imela temne kroge, kot človek, ki je težko delal ves dan. Temno ustno ličilo ji je dajalo še bolj bled izraz.

„Skoro ne bi mogla priti“, je zavzdihnila kot v opravičilo svoje utrujenosti. „Očim se je opil že zjutraj, brat je izginil nekam z motornim kolesom, pomočnik ni najboljši. Tako pade vse name.“

„Očim?“ sem se začudil, kot da bi bilo nujno, da bi imelo vsako dekle pravega očeta.

„Oče je umrl, ko sem bila še otrok. Mati se je ponovno poročila – pa tudi nje ni več.“

Sedela je nepremično in se v globoki odsotnosti zagledala nekam v kot sobe.

Segel sem po mapi in papirju. V nekaj potezih sem narisal pozo, po nekaj minutah s senčenjem ujel njeno podobnost. Sedela je mirno, in ko se je končno zbrala, sem končal pet skic.

Srce mi je divje bilo, ko sem listal po risbah. Dve sta bili umetniško dobri.

„Pa bova kaj risala?“ me je pogledala kot človek, ki se je prebudil iz sanj.

„Končal sem“, sem odgovoril.

„Kaj? Res? Kdaj?“

„Tu, oglejte si jih, Annemarie!“

„Ah, ne bi verjela“, se je nasmehnila.

„So vse te zame?“

„Res so, vse – razen ene. Tole bi rad imel za svojo zbirko in v spomin.“

„Zdaj moram nazaj, res hvala za vse!“

„Trenutek, prosim!“ sem se opravičil.

Stopil sem v jedilnico in iz bidermajerske kredence vzel dva kristalna kozarca, ki sta ju sestri Weissmüller hranili za posebne goste.

„Na zdravje!“

„Na umetnost in življenjsko srečo!“ je odzdravila. „Življenje je tako kratko“, je dihnila, „posebno še mladost! Es geht alles vorüber, es geht alles vorbei“, je zabrundala znano popevko.

Po drugem kozarcu je stopila k steni pri oknu.

„To so pa nova dela, ali ne?“

„So.“

„Veliko delate!“

„Nekaj bi vas rada vprašala.“

Po krajšem molku je stopila prav k meni.

„Delate tudi akte?“

„Delam.“

„Res?“

„Res, a v tem mestecu je težko z modeli. Odkar sem tu, sem le enkrat ali dvakrat našel tozadevno razumevanje. Tukaj, naj vam pokažem.“ Izpod postelje sem potegnil zaprašeno mapo.

Gledala je študije z zanimanjem. „Lepo dekletke; zdi se mi, da je ta, ali ni ta...?“

„Poslušajte, Annemarie!“ sem jo prekinil. „Ni važno, kdo je bila model. Važno je, ali so te risbe umetniško delo, ali ne. Ko se človek-umetnik prebije na zrelo umetniško raven, mu postane moški ali ženska le model, objekt za umetniško disciplino in ustvarjanje. Nič drugega, kot vaza cvetic, interier ali pokrajina.“

Annemarie je zdaj meni napolnila kozarec.

„Veste kaj“, je rekla, pokusila vino in pristopila.

„Kaj?“

„Zakaj ne narišete mene?“

„Še enkrat portret?“

„Akt!“ je rekla in mi pogledala v oči. „Ne bo zastonj.“

Njen glas je bil tih in rahlo drhteč. Začutil sem, da bi rada še nekaj rekla, a ji nisem pustil. Prijel sem jo z obema rokama in jo nežno poljubil ter dolgo gledal v njene vprašujoče oči. Vem, spoznala je, kar sem ji hotel povedati: to, da mi ona ne more biti objekt – tudi ne za umetniško ustvaritev. Nenadoma se mi je zazdela tako siromašna, a vendar več vredna, kot samo objekt.

Zavil sem risbe in jo spremil do vrat.

„Še enkrat, hvala!“ Stisnila je mojo desnico z obema rokama.

„Grüss Gott!“

Nisem je več videl. Povedali so mi, da jo je očim vrgel iz hiše. A njena podoba je ostala v meni takšna, kot sem hotel: podoba dekleta s kruhom.

ROJSTNI DAN MR. NEWSHANA

„Lesen pladenj mu dajmo!“

„Jaz bi predlagal sodček za žganje iz hrastovine, z izrezljanimi figurami divjačine pa s slovenskimi ornamentami ob strani.“

„Kaj pa ribniški pušeljci? To bi bilo nekaj!“

„Jaz sem za narodno nošo! Take kot je naša, nima noben narod! Kupili bi punčko v trgovini, okoli pol metra dolgo in naša dekleta iz osme barake bi napravile nošo.“

„Ne, ne, ne! Kaj briga Newshana ribniški pušeljci, naša narodna noša in kaj še vem kaj? Teh ljudi ne briga, razen whiskyja pa poceni punčar, ničesar!“

„Narodno nošo, praviš? Kdo za vraga pa še nosi to nošo? To je nekoč res bila naša narodna noša, na Kranjskem. Te stvari so zdaj za muzej; morda še za pogrebe odličnikov, za javne shode, za politične povorke, ki bi brez praporov in še kakelj izgledale ponajveč kot beračeva ohcet. Newshan takega darila ni zmožen doumeti. Če hočete temu človeku ugoditi, zberimo denar in mu pošljemo živo punčko za eno noč, to bo zanj.“

„Toda, Oblak! Govoriš, kot da bi ne bil eden naših.“

„Poslušaj, Koren!“ ga je prekinil Oblak. „Newshan ima dobro plačo, dobro jedačo, svojo sobo in kadi več kot cela baraka! Za rojstni dan obdaruješ nekoga, ki ga že dolgo poznaš, prijatelja, sorodnika! Kaj pa je meni ta Newshan. Razen tega, da je Britanec v uniformi z značko UNRRE na rami, dodeljen sem kot policist, ne vemo o njem ničesar.“

Če bi bil kaj, če bi kaj pomenil, bi bil zdaj doma; saj so zmagali, kaj niso?

Ko smo obdarovali lagerskega komandanta, nisem nič rekel, komandant je le komandant.

Molčal sem, ko so naše ženske nosile pušeljce onima dvema angleškima babama v Welfare Office; zakaj ne bi imele babe hec, – toda Koren, mi smo možje, doma smo nekaj imeli, nekaj pomenili. In če smo zdaj v tem prokletem lagerju, po tej ali oni krivici, po naši krivdi, ali usodi – ni nikjer zapisano niti rečeno, da naj zdaj klečeplazimo!“

„Oblak, če te ne bi poznal že od doma, bi rekel, da si...“ je spregovoril pa takoj utihnil čemažar, dolg upognjen možak upalega obraza in divjih brk.

„Da sem kaj?“

Čemažar nič ne reče, le pomenljivo se ozre in pogleda na ostale.

„Oblak, poslušaj!“ povzame Koren, „Newshan je vendar prijatelj Slovencev! Živo se zanima za naše navade in običaje. Pri zadnji proslavi v „DOMU ZMAGE“ je ploskal kot nor. Veš, kaj to pomeni, Oblak? Newshan – Anglež iz Londona, je ploskal nam beguncem, nam – ki nas vse zaničuje!“

„Zaničuje?“

„Kdo nas zaničuje? In koga? Mene? Tebe? Koga? Ne bodi tako teatrski, Koren! Slecí tisti šenkani Unrrovski rekeljc, ki je kot pečat, kot uniforma – ko greš v mesto, v kino ali na šnops in med Avstrijci se obnašaj kot civiliziran in olikan človek in ne kot kak zabutan Bosanec, pa te ne bo nihče zaničeval ali postrani gledal. Kaj sploh čvekaš, Čemažar? Jaz še nikoli, kar sem tu, nisem občutil, da bi me kdo zaničeval. Pozabi tisto cankarsko simboliko. Če nas domačini res gledajo postrani, je to pač človeško. Mi smo tukaj v Avstriji tujci. Nihče ne mara tujcev. Ne tu, ne doma, nikjer.

In še nekaj, Čemažar, se ti spominjaš primorskih beguncev pri nas?

Bill so naše krvi pa smo jih eno celo generacijo klicali za Oštije.“

„Nič ne čvekam“, je rekel jezno Koren, „le pravim, da bi mislil, da nisi eden naših, če bi te ne poznal že izza bataljona med vojsko.

Pravim, da je Newshan ploskal. Ploskal je nam, razumeš? – Pred dvema letoma so nas isti ljudje, Britanci kot on, pošiljali nazaj –, zdaj nam ploskajo.

Spoznavajo, moj dragi Oblak – kdo smo Slovenci, od kje smo, koliko nas je in kar je še bolj važno, – odpira se jim končno, čemu smo mi zdaj tu.“

„Odpira se jim že, morda. Toda kje? Tudi meni se odpira včasih po tej njihovi večni grahovi juhi! – –

Poslušajta, Koren in Čemažar in ostali: Ponavljam, da sem doma nekaj imel! Kar sem imel, mi ni nihče zapustil ali podaril. Kar sem imel, sem si sam prigaral. Nikomur nisem krivil hrbtenice, čeprav vem, da bi bil pri stranki napredoval, če bi jo bil upogibal. Nikomur nisem jaz lizal zadnjice in je nikoli ne bom. Sicer pa je ta gospod Newshan tu med nami zaradi nas – in ne mi zaradi nje-ga. Godi se mu kot grofu, in če se jaz kaj spoznam na ljudi, bi rekel, da se temu takozvanemu gospodu še nikoli v življenju ni tako godilo kot zdaj tu med nami. Domov gre lahko kadar hoče, mi ne moremo. Plačan je v dobri valutí, tajnico ima v uradu in zastonj stanovanje pa uniformo. Poleg tega še dostop do vseh

MARJANCA SAVINŠEK

Paris

Poroka – olje

Slovenska vas praznuje – olje

„Pust“ na vasi – olje

skladišč. Mi vsi vemo, kaj to pomeni, ali ne? Unrovci niso sv. Frančiški. Vprašajte Novaka, ki dela v skladišču za obleko in odeje.

Pa onega, kako mu je že ime, – ki sklada živilske konzerve! – Zato mi ne gre v glavo, zakaj da bi Newshana obdarovali.

Tako je moje mnenje, takšen moj nasvet. Naredite pa po svoje, to se pravi, naredili boste itak po svoje, kot vedno – vedite pa, da se jaz za lonec grahove čorbe ne bom klanjal nikomur!“

„Nihče se nikomur ne klanja!“ povzame Čemažar. „Dobro pa je, da imamo Newshana na naši strani.“

„Po svoje ima Oblak prav“, se oglasi Osredkar, mlajši mož, ki doslej ni rekel nobene.

„Oblakov ponos, je naš ponos. Če pa bi imela taboriščna skupnost korist od tega, da Newshana obdarujemo, – zakaj ne. Nekaj mu dajmo, pa mirna Bosna! Toda kaj?“

V sobi, ki je služila zaupnikom za seje in druge sestanke, zavlada tišina. Gola žarnica meče od stropa groteskne sence čez obraze, po mizi, čez lesen pod prav do vrat, nad katera je z rumeno kredo zapisana letnica A. D. 1947. Soba je prepleskana s svetlo sivo barvo, ki visi okorno kot krila zanemarjene starke. Petnajsta baraka je blizu taboriščne dvorane in tiste preurejene barake, ki služi za kapelo. Barake so položene v dve vrsti, s cesto vmes, v dolino, med državno cesto, ki pelje v Beljak, in reko Dravo pa goro Goldeck na oni strani. Barake so bile prvotno zgrajene za ujetnike Britanske vojske. Petnajsta baraka je bila za oficirje. Po vojni so sneli bodečo žico, porušili opazovalne stolpe, zgradili še nekaj barak in tja naselili poveljne begunce različnih narodnosti, od katerih so Slovenci najbolj številni.

Nekdo si zvija cigareto iz domačega tobaka in nervozno pokašljuje.

Čemažar se drgne po čelu, kot da bi šlo za rešitev sveta.

„Imam jo!“ zakriči naenkrat in plane pokoncu. Oči mu žare kot izumitelju.

„Kij mu dajmo!“

„Kij?“

„Kij! Ha-ha, ne veste? Newshan je načelnik taboriščne policije, mar ni? In vsi poznate stražnike britanske vojaške policije. Saj veste, da nosijo bele kape in za belim pasom lesene, kijem podobne palice! Kaj? Strugar v trinajsti baraki bi iz lipovine izstružil takle kij, kaj pravite?“

„Zakaj iz lipovine?“ vpraša Osredkar.

„Kaj ni bil Krpanov kij iz lipovega lesa? Razložimo slavljenca v nagovoru Krpanovo storijo, kako se je obranil in pokončal Brdavska. Poudarimo, da je on zdaj naš Krpan, naš branilec pred onimi, ki nas hočejo uničiti in pokončati. Prepričan sem, da mu

bo darilo všeč, posebno še, če kij okrasimo s pentljo v naših narodnih barvah!“

„Izvrstna zamisel! Čestitam ti, Čemažar!“ Vsi po vrsti mu stiskajo roko.

Zapenjajo si suknjiče in glasno govoreč zapuščajo sobo.

Le Oblak obsedi.

— — —

Dan po Newshanovem rojstnem dnevu se je Oblak vračal iz kuhinje s kangljo grahove juhe in večerno porcijo kruha.

Med množico zelenih suknjičev je zdaj zagledal Newshana v družbi še dveh uniformiranih Britancev tujega obraza. Bilo je videti, kot da bi Newshan razkazoval kolegoma begunsko taborišče. Newshan je bil očitno dobre volje in vesel svoje oblasti.

Ljudje so ga vnaprej pozdravljali, kot pozdravlja uslužbenec svojega gospodarja.

Dekleta so vsa kazala prijazne obraze.

Newshan je vrtel v roki kij, ki je bil pritrtjen v zapestju s široko pentljo v živih barvah slovenske trobojnice.

„Hi there! Hallo!“ je pozdravljaj vse križem tega pa onega. Znance je dregnil v trebuh ali v hrbet s kijem in oplazil šegavo po zadnjici ona dekleta, ki so ga pozdravljale s poklonom.

Šepnil je nekaj po angleško kolegoma, ki sta se ozirala za ženskami, cmokala z ustnicami in se smejala.

Oblak je obstal.

„Všeč mu je, ej Oblak, ti zakrknjeni pesimist!“ mu je zaklical iz množice Čemažar.

„Poglej ga, kako je vesel našega darila!“

Koren je tudi imel zmagoslaven nasmeh; sredinec in kazalec njegove desne roke je dvignil v Churchillov znak zmage.

Oblaka je oblil mrzel pot kot vedno, kadar je skušal premagati sveto jezo.

Niti zavedal se ni, da je obstal prav na sredi poti.

„Out of my way!“ (Umakni se!) je ukazal Newshan, ki je še vedno vrtel v roki kij. „Out of my way!“ je ponovil Newshan. Bil je rdeč v obraz, le ustnice so bile blede in stisnjene v navzdol zakrivljeno črto.

Oblak se je uprl v tla.

Hrbet in pleča so se mu napela v upor.

„Out of my way“, je siknil tretjič Newshan. Kij je imel uperjen v Oblakova prsa, kot da bi ga hotel suniti.

Oblak mu je pogledal srepo v oči, ki so bile zdaj dve zeleni špranji, kot oči divje mačke pred skokom. Še bolj je napel mišice.

Newshanova kolega sta nervozno zakašljala. Množica ljudi se je okoli teh štirih zredčila, kot da bi ljudje začutili nevarnost.

Oblak je, ne da bi umaknil pogled, počasi dvignil kangljo

in zvrnil večerjo prav med Newshanove vojaške čevlje. Čorba je pljusknila tudi na Newshanove skrbno zlikane hlače.

„You crazy fool! You crazy goddam fool!“ je siknil Newshan. „Let's go, ah?“ je rekel nervozno eden oficirjev.

Newshan je povetil kij, obrisal čevlje v sneg, zaklel in obšel Oblaka. Oblak je stal kot steber.

Ko se mu je srce končno umirilo in jeza umaknila razsodnosti, se ga je polastilo novo zanj nenavadno čustvo otožnosti.

Zamrazilo ga je naenkrat čez pleča, vse dol po prsih, okoli pasu, kolen, po nogah v škornje vse doli do peta – in zavedel se je prvič, odkar je tu v tujini živel iz dneva v dan kot begunec, da ne bo nikoli več videl svoje rodne hiše ali tiste zidanice, ki jo je tako ljubil.

Pot mu je oblil čelo.

V ustih se mu je nabrala slina in mu preplavila jezik in zobe kot človeku v silni slabosti.

Z veliko težavo se je zbral, si obrisal s hrbtom roke, čelo in izpljunil hreščeče v umazani sneg.

JAROSLAV SEIFERT (1901)

PESEM RODNI ZEMLJI

Poslovenil TINE DEBELJAK

Krasnà kot na majolki modranski cvetlica
si rodna zemlja, del širše domovine tvoje!
Krasnà kot na majolki modranski cvetlica,
Sladkà kot v dalamanku – potici sredica,
že vrez vanjo z nožem ti utéši vse želje!

Stokrat prevaran, ko ne veš, ne kam ne kod,
se znova povračaš v svojega dôma kot,
stokrat prevaran, ko ne veš se kam dati,
se vračaš k zemlji bogati, polni krasot,
k zemlji revni in krhki, ki radi spomladi
jo lomijo stresi in vpadi.

Krasnà kot na majolki modranski cvetlica,
težkà kot naše lastne krivde težina,
– ena teh, ki ne gre ti iz spomina,
in ki napósled v tvojem spanju ponoči
nenadoma poči
in hipoma odpade nje grenka glina...

MLADI V NAŠIH DNEH

Mladi v vseh generacijah že po svoji prisotnosti zavzemajo posebno mesto v družbi. Ta prisotnost je dinamična, za posameznika in generacijo enkratna. Ni monotona, ampak se stalno spreminja v svojih stremljenjih in odnosih do ostale družbe. Vedno so pa upanje, veselje, bodočnost, a tudi vprašanja in skrbi.

V naših dneh je za mlade posebno značilna njihova predanost prizadevanju za mir, iskanju novih stalnejših življenjskih vrednot. Nič manj važni niso njihovi ugovori zoper družino, vero in kulturo ter ostalo družbeno življenje. Iščejo nova pota, a ne vedo, kje naj se začnejo in kam naj jih vodijo. Pogosto jim manjka življenjskega optimizma, zato niso redki pojavi nekega prikrita nihilizma. Vendar to kar so, niso samo po lastnih odločitvah ali krivdi, ampak so logičen sad vzgoje in nezvestobe v družinah, prizadevanj in opustitev vzgojnih ustanov, breznačelnosti in moralne neodgovornosti družbenih občil ter bogastva in mizerije družbenega življenja generacij, ki bi morale biti mladim za zgled plemenitosti in resničnega človeškega dostojanstva.

1) MLADI IN MIR

V sodobni človeški skupnosti ni miru, ni sožitja niti med posamezniki niti v družinah in med ljudstvi in narodi. Sicer pa je upravičeno vprašanje, je skozi zgodovino človeštva sploh kdaj vladal resničen mir na svetu? Je obstajalo bratsko sožitje, pripravljenost pomagati bližnjemu, potrpljenje, pripravljenost za odpuščanje in izogibanje vsemu, kar razdvaja, rodi spore in sovraštvo? Ne, tega idealnega in potrebnega miru človeštvo ni uživalo nikoli. Ga bo kdaj v bodočnosti?

Pomanjkanje miru, medčloveškega sožitja in iskrenega sodelovanja posebej občutijo mladi v vsaki družbeni skupnosti. Čim višja je kulturna raven, tvarni življenjski pogoji ter razvito versko življenje, tembolj se občuti pomanjkanje miru. Toda mladi iščejo mir, hrepenijo po njem.

Mladina in mir gresta skupaj, je zapisal Janez Pavel II. v novoletni poslanici za mir, leta 1985. To skupno hojo z mirom mladi

želijo in jo iščejo, a jim svet ponuja drugačno realnost. Sicer jih pritegne k manifestaciji za mir, vključni v heterogeno množico, a večkrat vara, ker jih izrabljajo kot sredstvo za cilje organizatorjev, ki z resničnim mirom nimajo nič skupnega. Zato pri številnih mirovnihi podvigih različnih družbenih skupin mladi niso enakopraven subjekt, ampak največkrat objekt različnih manipulacij. Za mnogimi se skrivajo prikriti nameni in so navidezna prizadevanja za mir samo maska, pretveza, dejansko se pa hoče uspavati nasprotnik, da ne bi pravočasno opazil priprave za revolucije ali obširnejši spopad.

V naših dnehi se mladi te neiskrenosti v mirovnihi prizadevanjih zavedajo, sicer včasih prepozno, in so vedno prvi prisiljeni prijeti za orožje ter sodelovati v revoluciji ali vojni. Tega se zavedajo in vojno ter revolucijo odklanjajo. Kot vsako normalno človeško bitje imajo strah pred smrtjo in v srcu nosijo veliko hrepenenje po življenju. Živeti v miru, v urejeni družbi je ideal, ki brsti iz njihovega srca. Vendar se vodniki družbenega in mednarodnega političnega življenja, ki odločajo o miru in vojni, na mlade ne ozirajo, jih ne upoštevajo. Tako je položaj in negotovost mladih v vsaki zgodovinski dobi enak, podoben večini ostalega človeštva, z razliko, da morajo vedno doprinalati največ žrtev in preliti največ krvi.

Pozitivno stališče mladih za ohranitev miru na svetu in odklanjanje, kar temu nasprotuje, ne sovpada z načrti onih, ki vodijo politiko svojih strankarskih in blokovnih interesov. Zato so mladi podvrženi stalni indoktrinaciji različnih nasprotujočih si družbenih skupin. Hočejo jih prepričati, včasih celo prisiliti, da je stališče določene družbene skupine in njene ideologije edino pravilno in koristno za človeštvo ter mora zato izginiti vse, kar tej zamisli nasprotuje. Zavedajo se, da se brez mladih ne more projektirati pozitivni razvoj bodočnosti v vsej njeni obsežnosti (G. De Gennaro, *Problemi della condizione giovanile oggi*, *La Civiltà Cattolica*, št. 3229, str. 52—61).

2) ŽIVLJENJSKA ORIENTACIJA MLADIH

S pomočjo indoktrinacije in tudi nasilja nekateri družbeni vodilni činitelji hočejo doseči družbeno ureditev po njihovi zamisli, da bi jutri želi, kar danes sejejo. Politični cilji so največkrat prikriti, v ospredju so prizadevanja za tehnični napredek, katerega naj vodi pragmatizem v izključnem iskanju tvarnega blagostanja. Ta maskirani materializem vpliva na prirojeni idealizem in povzroča spremembe v vedenju in življenjski orientaciji mladih (G. De Gennaro, *istotam*).

Ne gre prezreti resnice, da je življenjska orientacija mladih generacij v vsaki družbi izredne važnosti. Mladi so vedno najbolj dinamična starostna skupina v družbeni strukturi. Zato ni smela trditev, da njihova idejna, družbena in kulturna orientacija ter psihološko razpoloženje že danes napovedujejo, kaj bo prevladovalo v bodočnosti (Italo Vaccarini, *I valori giovanili nelle società occidentali*, *Aggiornamenti sociali*, št. 9-10 1984, str. 579—592).

Tudi vodilne plasti inteligence v sodobni družbi hočejo s svojim ravnanjem in raziskovanjem vplivati na mlade, da sprejmejo njihovo idejo nove znanosti in kulture v bodoči družbi (G. De Gennaro, *istotam*). Pri teh prizadevanjih inteligenca ne najde vedno ugodno pripravljenega področja, ne doseže potrebne odprtosti in sprejemljivosti mladih. Sodobni mladi človek, vsaj večina, nima pred očmi velikih ciljev, ki bi jih naj dosegel v življenju. Vse se vzame več ali manj relativno, kar mu večkrat v življenju potem potrdi življenjski realizem. Predvsem veliki kulturni cilji ali podvigi za bodočnost so mladim oddaljeni, tuji njihovemu mišljenju. Bolj so zainteresirani na sedanosti, na neposrednih koristih. Ker jim starejši tega vedno nočejo ali ne morejo nuditi, zaupajo samo sebi.

Kot mlade, ki nimajo dovolj potrebnih življenjskih izkušenj, jih največkrat zanima samo življenje dneva brez drugih prizadevanj, predvidevanj in truda. S tem ni rečeno, da nimajo volje ali pripravljenosti za trud in žrtve, ampak zaradi nezaupanja. Smatrajo, da v življenju ni nič stalnega, vse je podvrženo vednim spremembam, stalno in resnično je samo, kar prinese dan, ki ga preživiš. Današnji mladi v letu 1985 niso pripravljeni tvegati revolucionarnih podvigov kot so jih njihovi sovrstniki ali predhodniki v letih 1968 do 1974. Namesto revolucionarnosti in razgrajanja z veliko previdnostjo iščejo prijateljstva in jih hočejo ohraniti. Potrebujemo afektivnost v odnosih s sovrstniki in tudi v družini. Če to sožitje zahteva odločnost in vztrajnost, enako tudi na idejnem področju, vse odklanjajo kot nekaj nevarnega (G. De Gennaro, *istotam*).

Ker jim vsakdanje življenje ne izpolni vseh pričakovanj, so večkrat razočarani, dezorientirani, se čutijo nezaščitene, tudi prevarane. Ne razumejo, da se je v življenju potrebno sprijazniti tudi z neizpolnjenimi pričakovanji in razočaranji. Udarce je treba sprejeti z zavestjo, da ne dajejo pravice iskati rešitev z nedovoljenimi sredstvi (A. Piettre, *Cartas a la juventud*, španski prevod, Rialp 1966, str. 13).

Mladi so zelo nezaupljivi. Pri študiju in delu so pogosto prevarani in razočarani. Zato so v odnosih z okoljem zelo previdni. Posebej še na intelektualnem področju ne zaupajo nobenim projektom,

programom in filozofijam. Kriza družbenega življenja, njegovih ustanov, tehnika in znanost jih ženejo v relativizem. Pragmatizem političnih strank jih ne pritegne. Vendar pri tem odklonu ne vztrajajo vsi. Nekateri se strankam pridružijo, večkrat življenjsko prisiljeni, a so potem do vsega dela in ravnanja zelo kritični (G. De Gennaro, istotam). Pogosto jih mine potrpežljivost pri čakanju na vzpon na višjo stopnjo strankine hierarhične lestvice. V industrijsko in gospodarsko razvitih deželah se pojavljajo že znaki poindustrijske družbe. Mlade v teh družbah zanima predvsem vprašanje kvalitete življenja. Z vedno večjo imperativnostjo si postavljajo vprašanje polnosti in smisla človekove eksistence, vprašanje samoizražanja, izpopolnjevanja in prilagoditve. Ne gre jim niti za goli problem življenja, za ohranitev eksistence, niti za vprašanje kopičenja dobrin in nezadržanega napredka. Mladim gre za vprašanje kvalitete življenja (Jan Markovič, Mladina kot nosilka kulture, Naši razgledi št. 5, 1985, str. 128–130). Postaja vedno bolj otipljivo, da pretirani tehnični napredek vodi v materializem. Povečevanje tehnike in znanosti (Renan, Berthelot in drugi) je očete pahnilo v praktični pozitivizem, tehnika se je zaprla v svoj nedotakljivi krog prepuščajoč tehnikom praktične zadeve, literatom pa zadeve človeka (A. Piettre, istotam str. 81).

Porivanje v svet tvarnega kopičenja in tehničnega napredka mladim postavlja vprašanje njihove družbene psihološke fiziognomije, ali adolescenca še obstoja, ali pa je pragmatizem že prišel tako daleč, da je mlade prisilil k prestopu iz otroštva takoj v odraslost z vsemi njenimi vprašanji. Postavlja se vprašanje, da-li je adolescenca mrtva za vedno, ali pa je to le začasen pojav sodobne mlade generacije (Italo Vaccarini, istotam). Težko je verjeti, da bi kljub vsem sodobnim pritiskom potrošništva in gonje za tvarnim udomom bila adolescenca iztrgana iz mladostne dobe življenja, ker bi bil s tem zadan človekovemu normalnemu razvoju težak udarec in naredila bi se velika škoda.

3) ISKANJE NOVIH IN STARIH VREDNOT

Mladi čutijo in vidijo, da je sodobna družba skupnost velikih nasprotij, večkrat tudi moralnih razdejanj. Elite, ki hočejo to družbo voditi, mislijo, da imajo samo pravice, a nobenih dolžnosti (A. Piettre, istotam, str. 22). Iščejo samo stvarno bogastvo, predvsem denar. Na vrhu se bohoti anarhija, ker prevladuje stališče, da so vsa mnenja pravilna. Če je svoboda resnična, realna, mora spoštovati vsa mnenja, glavno je, da so naravna in iskrena. V tem se nahaja sofizem Rousseau-ja, Gida in drugih, s formulo: Iskrenost – Resnica – Morala. Vsakemu svojo vest, svojo resnico, je rekel Pirandello. Vsakemu njegovo pravico (A. Piettre, isto-

tam, str. 20). V urejeni družbi je to nemogoče, če se pa skuša uresničiti, družba drvi v krizo.

Mlade generacije so tako zamisel družbe odklanjale in odklanjajo. Zato nekateri upori in oddaljitve, iskanja, dvomi in negotovosti. Ne more se reči, da je to nekaj stalnega, so pa začasni pojavi v sodobni mladi generaciji.

Zelo zgodaj, komaj prerastejo otroško dobo, hočejo biti sodobni mladi samostojni in neodvisni v svojih odločitvah. Čim ta cilj dosežejo, se še ne čutijo zadovoljne in srečne. Zavedejo se svoje krhkosti in tudi nebogljenosti, zato pogosti občutki osamljenosti in pomanjkanja varnosti. Zelo radi bi se že zgodaj otesli nadzorstva staršev, a mnogi kar hitro pridejo do spoznanja, da je družina najbolj važna ustanova v družbi, edina, za katero se splača žrtvovati, edina, ki jamči, da si obravnavan kot oseba in kjer medsebojni odnosi slonijo na ljubezni in spoštovanju. Samo družina lahko nudi mlademu človeku potrebno življenjsko toploto, razumevanje in razgovor, kar je predpogoj za dostojne medčloveške odnose (Italo Vaccarini, istotam). To potrjuje, da si mladi želijo ljubezni in razumevanje staršev in bratov, a so jo prepo-gostokrat nepripravljeni vračati. So enostranski: prejemati, a nič dati, vse samo v lastno korist. Ta egoizem pa postavlja družino in družbo pred nova nepredvidena vprašanja.

Priznavajo, da šole od najnižjih do najvišjih stopenj dopolnjujejo izobrazbo in v gotovem pogledu tudi vzgojo, prejeta v družini, ker jih pripravljajo na poklicno življenje in uvajajo v medčloveške odnose. Želijo, da bi bolj upoštevale idejno in psihološko avtonomijo osebnosti.

Izobrazbo smatrajo kot potrebno pripravo na življenje in poklicno delo. Toda kot že rečeno, iz njihovih vrst ne vstajajo priložnostni vodniki raznih revolucionarnih pobud kot v 60 letih. So indifere- rentni, nekateri starejši so mnenja, da nimajo nobenih ambicij, še manj pa lestvice vrednot. Tako jih lahko najdemo na dnu te lestvice ali tudi na vrhu, odvisno je od okoliščin, bolj kot od lastnih prizadevanj. Nočejo se istovetiti z obstoječim. V gotovem pogledu je to lahko pozitivno, ker jim pomaga ohraniti željeno osebno avtonomijo in toleranco do bližnjih (G. De Gennaro, isto- tam).

Logična posledica izobrazbe in priprave na poklic je zaposlitev, delo in zaslužek za lastno vzdrževanje. Priznajo važnost poklic- nemu delu, a ga ne postavljajo v središče življenja. Pomeni jim neizbežno potrebo, a ne kot svobodno odločitev in poklicanost, resničen poklic. Je potrebna prisila.

Čim se zaposlijo, želijo, da bi bila služba stalna, da bi nudila mož- nosti napredka, a ne pokažejo težnje po zamenjavi, tudi če se jim

pričakovanja ne uresničijo. Tudi glede morebitne brezposelnosti si ne delajo prevelikih preglavic. Pojavljajo se pogostejši primeri, da si brezposelnost prostovoljno podaljšujejo (Paul Samuelson, *Economía del corazón*, Biblioteca de economía, str. 199). Nekateri si želijo krajše zaposlitve, drugi samo priložnostne. Finančni položaj, ki je pogosto slab, jih ne vznemirja in si ne prizadevajo veliko, da bi ga zboljšali. Ne trudijo se za nadaljnjo izpopolnitev v poklicu, a vztrajajo pri že pridobljenih delovnih izkušnjah (Italo Vaccarini, *istotam*).

Željno iščejo srečanj s sebi enakimi, predvsem v bližnjem okolju in, če le mogoče, na stalno določenem kraju, a brez posebnih in stalnih obveznosti. V odnosih s starejšimi generacijami so precej nezaupljivi. Med mladimi intelektualci, ki predstavljajo precejšen del mlade generacije, prevladuje občutek, da jih starejši zaposljujejo. Pogosto živijo v prepričanju, da namenoma ne dobijo zaposlitve ali mesta v družbi, ki odgovarja njihovim izobrazbi in sposobnostim. Temu sledi razočaranje nad življenjsko realnostjo in nezadovoljstvo z delom in položajem, o katerem so imeli v dobi študija in poklicne priprave idealizirane predstave. Zato stopajo v pridobitveno dejavnost s precejšnjo dozo pesimizma.

Za zaščito svojih pravic na delovnih mestih se ne obračajo na sindikalne organizacije. Te imajo bolj malo mladih v svojih vrstah, čeprav bi pričakovali, da jim bodo zaupali, ker si prizadevajo za stalnost pri delu, pravičen zaslužek in socialno skrbstvo (G. De Gennaro, *istotam*).

Pristajajo na konkretne življenjske okoliščine brez prevelike navezanosti na preteklost, a prav tako odklanjajo vsako hipoteko za bodočnost. Iščejo rešitev dnevnih vprašanj in težav z minimalnim trdom in prizadevanji. Bolj kot navezani na same sebe in lastno sposobnost, večkrat nihajo med nekim narcisizmom in omiljenim nihilizmom.

Niso preveč navezani na potrošništvo niti predani tragiki odrinjenih družbenih obrobni subjektov (G. De Gennaro, *istotam*). Večinoma niso pragmatiki, a kljub temu ne mislijo, da bi ostali stalno mladi s privilegiji mladosti. Hočejo dorasti, postati odrasli. V tem kvazi pragmatizmu iščejo izkušnje, ki bi jim naj dale odgovor na vprašanja, ki jih postavlja življenje. Niso nosilci idej novih družbenih gibanj in tokov, ampak iščejo ugoden prostor v okolju, ki jih obdaja. To pasivnost so prejeli od družbe, v kateri doraščajo, ker je v skladu z računi njihovih vzgojiteljev.

Ne prenesejo prisile, hočejo odločati samostojno, a to z veliko prožnostjo. Odločitve za daljšo dobo odklanjajo, bile bi naj samo enkratne, za vsak posamezen primer. Tako hočejo ohraniti svobodo odločanja in se vsled tega nočejo vezati na obstoječe družbene

institucije, še manj pa na njihovo disciplino. Na to gledajo z nezaupanjem, predvsem jih motijo pogoste krize, v katerih se nahajajo. Želijo novo družbo, z novo življenjsko orientacijo in kulturo, ne vedo pa, kako naj postane realnost (G. De Gennaro, istotam).

Sodobni generaciji mladih manjka pogosto intelektualna elita, dobrih znanstvenikov in strokovnjakov. Večkrat tega ne zmorejo, poleg pa še pozabljajo, da mora „biti“ prevladovati nad „imeti“. Ne razumejo, da je to stalni klic zgodovine in predpogoj za realizacijo nove družbe (A. Piettre, Cartas a la juventud, str. 31). Brez tega ne bodo mogli reorganizirati družbe in usmerjati v pravo smer tehnični napredek in raziskovalno delo.

Kljub temu, da nimajo posebnih simpatij do sindikalnih organizacij, nastopajo večkrat solidarno z delavskim slojem za rešitev določenih vprašanj. S tem pa ni rečeno, da hočejo novo družbo, slonečo na proletariatu, ampak na vseh slojih in stanovih. Z občasnimi sodelovanji s proletariatom hočejo temu posredovati civilizacijo in kulturo s pažnjo, da civilizacija ne bo tehnična, ampak človeška. To pomeni, da morajo tudi sodobni mladi veliko misliti in šele potem pristopiti k realizaciji premišljenega in možnega, dati družbi resnično humanistično in krščansko kulturo in jo tako pripraviti za vstop v novo stoletje (A. Piettre, istotam str. 30).

Sodobni mladi radi simpatizirajo s socialistično ureditvijo družbe, toda pri tem ne bi smeli pozabiti, oziroma prezreti praktičnih izkušenj, da socializem zaide v krizo, ko začne izvajati socializacijo, in se je potem ne more rešiti. Če upoštevajo to realnost, jim ostane praktično sprejemljiv samo demokratični in krščanski model družbene ureditve, ki pa zahteva velike budnosti, razumnosti, življenjskih sil in doslednosti.

4) DRUŽINA DA, PA TUDI NE

Kot že rečeno, je za sodobne mlade družina važna in potrebna ustanova, ker jim jamči, da so v večini primerov obravnavani kot osebe, imajo dom in zatočišče, ko ga drugod ne najdejo, oziroma jim ga odklanjajo. Tudi če se od družine oddaljijo in se hočejo osamosvojiti, se dostikrat po trdih preizkušnjah in trpljenju zopet vračajo kot svetopisemski izgubljeni sin k svojemu očetu in materi. Nekaterim ta korak preprečuje napuh ali globoki padci, ki jim onemogočijo postaviti se zopet na lastne noge.

Ko pride čas, da zapustijo domače gnezdo in se odločijo za ustanovitev lastne družine, jih prevzame strah pred odgovornostjo,

predvsem pred neločljivostjo krščanskega zakona. Podobno imajo strah tudi pred odločitvijo za duhovniški ali redovniški poklic, predvsem ker pomeni, oziroma zahteva vztrajnost in stalnost obveze.

Strah pred dolžnostjo in obveznostmi, ki ga zahtevata zakonsko in družinsko življenje, je vzrok, da velikokrat odlašajo poroko, oziroma so jim pogodu priložnostne skupnosti. Tako normalno ustanovljena krščanska družina ni več med njihovimi ideali, kot je to bilo včasih, da so si mladi želeli ustanoviti družino in doprinesati tudi velike žrtve.

Eden izmed glavnih vzrokov, da jih je strah pred družinskim življenjem, so številni razdrti zakoni v sodobni družbi in zakonska nezvestoba. Če so sami žrtve takih zakonov, je strah še večji in ne verujejo, da je zakonska zvestoba mogoča tudi v naših dneh, še manj pa razumejo, da je neobhodno potrebna za normalno življenje v družbi.

Ne razumejo, kako je mogoče skupno življenje s sozakoncem, dokler ju ne loči smrt. Ta obveza stalnega skupnega življenja jim pomeni omejitev osebne svobode in uveljavitev lastne osebnosti. Zato mladi brez trdnega verskega prepričanja in družbene odgovornosti dajo prednost začasnemu sožitju med spoloma, pod isto streho, dokler jima ugaja in sta si potrebna za varno ugodje. Ko pa teh pogojev ni več in se naveličata skupnega življenja, se razideta in tavata vsak po svoji poti, dokler morda ne srečata nove priložnosti za nov poskus. Taki primeri so najbolj pogosti v bogatih deželah, a tudi v deželah v razvoju jih posnemajo.

Ideal in praksa začasnega egoističnega življenja v dvoje končno mlade še bolj razočara, ko vidijo, da družbeno življenje nazaduje, propada. Priložnostni pari se branijo otrok, zato splavi, staranje in padanje števila prebivalstva. Narodi, ki so se napotili na to pot, so si izbrali pot zavestnega lastnega umiranja. Zmanjšanje števila prebivalstva pomeni zmanjšanje življenjskih potreb, zmanjšanje domačega trga in s tem manj možnosti dobiti zaposlitev, zato je dandanes med mladimi že toliko brezposelnih.

Ta strah mladih pred ustanovitvijo lastne krščanske družine in njihovo negativno stališče dobro pozna Janez Pavel II. V apostolskem pismu *Parati semper*, objavljenem 31. 3. 1985 in naslovljenem vsem mladim sveta, jim priporoča, da naj sprejmejo družino in nje dediščino, predvsem od lastnih staršev, to je osebni in družbeni položaj, kulturo, jezik, narodno pripadnost, zgodovino in tradicijo. Do teh talentov in dediščine ne smejo biti pasivni, ampak jih sprejeti in se truditi za njihovo obogatitev. Prevzeti morajo odgovornost za skupno dobro družine in naroda, vsakega in vseh njenih pripadnikov.

Mladi morajo sprejeti vzgojo v družini. Vzgojnim prizadevanjem staršev mora vsak dodati prizadevanja za lastno vzgojo. Vzgoja staršev nikoli ne omejuje resnične svobode, ampak jo utrjuje. Ker mladi visoko cenijo svobodo, se morajo te svobode posluževati za lastno dobro, a nikoli v škodo bližnjega. To pa zahteva trud, vztrajnost, potrpljenje, kar je predpogoj za razvoj osebnosti. Ta trud in prizadevanja mlade odvadijo od nekoristnega kritiziranja, skepticizma in cinizma. Mladost je rast, razvoj in napredek, vse pa je vezano z dolžnostjo spoštovanja staršev in normalnega reda v družini, kar je predpogoj, da se bo mlad človek razvil in dorasel v normalno uravnovešeno osebnost.

Starši se morajo truditi za normalno in urejeno življenje v družini s potrpežljivostjo, zgledom in ljubeznijo ter vedno pomagati mladim izbrati in hoditi po pravi poti. Zato je potrebna družina, v kateri se spoštujejo božji in naravni zakoni, kjer vsi skupaj ponižno in vdani v božjo voljo prosijo blagoslova za vse, ki živijo pod istim krovom.

Nikoli se starši ne smejo odpovedati vzgoji lastnih otrok, češ da to mladim ni všeč. Ne smejo se ustrašiti težav, ki jih vzgoja zahteva, niti popustiti ali omagati pred upori ter dovoliti, kar je nedovoljeno. Če so morda kdaj v preteklosti bili starši preveč strogi do svojih otrok, se v naših časih zapada v drug ekstrem in se dovoli vse, brez upoštevanja, da je človekova narava nagnjena k slabemu, zato je potrebno nagone, voljo, želje in dejanja usmerjati k dobremu.

Odpoved ali popuščanje pri vzgoji v družini, malomarnost in slab zgled odraslih v družbi pomaga ustvariti družbeno življenje, ki je revno na idealih in vrednotah, povečuje pa denar, bogastvo, uspehe, ne glede na to, kako so bili doseženi, ter plehkost in nemoralno.

Razočarani in moralno razdejani mladi na različne načine kličejo na odgovornost odrasle v sodobni družbi, ker so jim ostvarili, predvsem v kulturnem in duhovnem pogledu, razmere, ki niso vredne resničnega poštenega življenja. Njihova nepremišljena dejanja in stranpota so obtožbe, herojstvo in odpovedi pa pohvala in zahvala za storjene dobrote.

5) MORALA IN VERA

Negotovost, psihološka in družbena krhkost, oznanjajo veliko potrebo po veri in verovanju v sodobni družbi. Nihče, ki ne zapira oči pred realnostjo, ne more zanikati, da je naša doba še posebej doba krize. Ta kriza pa ni samo negativen pojav,

ker lahko pomeni, da obstoja velika zgodovinska priložnost za krščansko preosnovo sveta.

Kriza lahko pomeni tudi pomanjkanje prave življenjske orientacije, to je duhovno temo, v kateri manjka ali se noče videti luč, ki vodi v varen pristan, ki sveti in omogoča hojo po za človeka vredni življenjski poti. Med mladimi se zato pogosto opaža pomanjkanje resnične življenjske orientacije z ozirom na moralo in moralno življenje.

Veliko mladih v naših dneh ne razlikuje več med dobrim in zlom. Smatrajo, da ne obstajajo objektivni kriteriji za določitev, kaj je dobro ali slabo. Zato odklanjajo tradicionalne moralne zakone in povzdigujejo svobodo, katera jim pomeni odklonitev vsake objektivne moralne norme. Posledica je uživanje brez omejitev, beg pred dolžnostjo, predaja vsemu, kar ugaja in nudi vsaj trenutno zadovoljitev (*I giovani: problema della società e della Chiesa, Civiltà Cattolica* št. 2328, str 313-322).

Težko razumejo pomen besede dolžnost. Ta jim pomeni omejitev, kratenje osebne svobode. Zato odklanjajo red, ki ga zahteva življenje v družini, disciplino v šoli, pravne norme, ki urejujejo življenje v civilizirani družbi. Zabava, ponočevanje, vračanje domov v poznih urah, razsipavanje bi naj bilo prosto, ker pač ugaja. Če končno le sprejmejo vsaj neobhodno potreben red v družini, disciplino v šoli in spoštovanje osnovnih pozitivnih zakonov normalno organizirane družbe, nočejo sprejeti omejitev v spolnosti. V tem pogledu bi naj prevladovala popolna svoboda, zato odklanjajo moralne norme, božji in naravni zakon, ker je vse dovoljeno, če se imata dva rada in soglašata z dejanji. Zato predzakonski spolni odnosi brez vsake škrupuloznosti in to na način, ki ugaja. To pravico si jemljejo že v dobi dozorevanja in tako uničujejo ne samo mladost, ampak tudi življenje.

Spolno uživanje in predanost veseljačenju mladim zamegli um, kar je eden velikih vzrokov zločinov mladostnikov. Število teh parašča iz leta v leto v vseh deželah sveta in vseh družbenih ureditvah. Udeleženi so pri mnogih zločinih, pogosto so tudi njihove žrtve. Pahnjeni v podzemlje zločina, se zelo težko izkopljejo iz njega. Nikoli ne gre brez vztrajnega prizadevanja družine in specializiranih družbenih ustanov.

Nespoštovanje tuje lastnine, krajo, si privoščijo tudi iz zabave. Uživajo, če naredijo škodo bližnjemu, na premoženju skupnosti, če goljufajo. Prepričani so, da s tem ne naredijo nobene škode, ker pač živijo v potrošniški družbi izobilja. Ne zavedajo se, da je vse, kar nepremišljeno uničujejo, sad dela in truda morda njihovih lastnih staršev, ostalih odraslih v družbi ter preteklih generacij.

Kljub vsemu uživanju, svobodi, tudi kraji ali ubojem se taki mladi ne čutijo srečne in zadovoljne. Po vseh teh nesrečnih podvigih iščejo zatočišče v mamilih. Življenje v omamljenosti in zastrupljenosti bi naj nudilo zadovoljitev, katero so z zapustitvijo normalnega zdravega življenja izgubili. Ko so enkrat že sužnji mamil, postanejo še večji zločinci, ali se zapletejo v neizogibne zanke življenjske pogube in uničene mladosti.

Če mladi v precejšnji meri odklanjajo naravni zakon in objektivne moralne norme, potem še verujejo, imajo vero?

Veri in verovanju posvečajo pozornost, ker v notranjih stiskah najdejo pomoč in olajšanje. Iz tega bi sledilo, da vero sprejmejo kot priložnostno zatočišče v stiski in potrebi. Izven te osebne notranje potrebe pa jih zgledi v okolju in morda tudi v družini od vere in verovanja oddaljujejo.

Očitna razdvojenost v družbi jih ne more usmerjati k veri in verski praksi. Krščanstvo si prizadeva za nravno obnovo človeštva, moderna industrijska družba pa pospešuje sekularizacijo in laicistično pojmovanje veselja. Ker ta drugi model družbe bolj ugaja človeku potrošniške družbe, je kriza verovanja vedno večja. To pomeni duhovno praznoto, Bogu je odmerjen neznaten del človekove duhovnosti. V praksi se to izraža v ateizmu ali agnosticizmu. Oba napovedujeta zaton ideologij, pozabljata pa, da vera, ki je kljub vsemu zanikanju ne moreta zavreči, ni ideologija, ker ni produkt človekovega razuma, ampak od Boga razodeta Resnica.

Iz raziskovanj verske sociologije je razvidno, da so v številnih družbah mladi najmanj verni. Pravijo, da je popuščanje med njimi z ozirom na ostale starostne skupine največje. Nekateri celo trdijo, da je med njimi največ ateistov (– I giovani: problema della società della Chiesa, istotam). Ta ateizem pa je pogosto le teoretičen. Ne odklanjajo kar enostavno Kristusa. Jim je simpatičen, čeprav ne verujejo v njegovo odrešenje. V napoto jim je Cerkev kot verska institucija, jo kritizirajo in mnogi tudi odklanjajo. Posebej ji zamerijo njen moralni nauk in odločno vztrajanje pri njem tudi v naših časih.

Toda med sodobnimi mladimi glede vere in verske prakse ni vse tako zelo črno. So tudi skupine v vseh družbah, ki so močno prežete z vero, se ne sramujejo pokazati svojega verskega prepričanja in zavzetosti za apostolat. Te skupine so jedro mnogih organizacij Cerkve in dokazujejo, da niso vsi mladi indiferentni do Boga in nadnaravnega življenja.

Mnogo mladih živi po veri, čutijo in sodelujejo s Cerkvijo. Bog jim ni tujec, niti strah, ampak prijatelj, živijo z Njim v svojih dušah in tudi na zunaj v vsakdanjem življenju. Tudi doma v Slo-

veniji, kjer je ateistična marksistična ideologija vsiljevana že nad štirideset let, je mlad fant zapisal: „Verskega sem doživljal veliko. Ne bi mogel reči, da kaj posebno pretresljivega. Vse sem sprejemal kot nekaj darovanega, za kar sem se pa moral truditi, saj drugače ne najdeš vedno zlate niti povezave z Bogom. Ti trenutki uspešnega iskanja samega sebe kot kristjana – oziroma svoje vere, so najlepši trenutki doživljanja vere v mojem življenju. V zadnjem času na primer najbolj doživljam in me najbolj duhovno prevzame to, da z dekletom ob najinem srečanju skupaj moliva. V notranjosti me je prevzela nova povezava: ljubezen – molitev – Bog.“ (Moja verska doživetja, družinska priloga Družine, 11. XI. 1984, str. 131). To doma ni osamljen primer. Gotovo drugi niso zapisani, a obstojajo, to nam potrjujejo vsakoletna romanja v Taize, Stično, Brezje in na Ptujsko goro.

6) MLADI IN KULTURA

Človeštvo je skozi zgodovino živelo v krizah in posledice te splošne krize so krize v kulturnem življenju. Te so bile in so vedno različne z ozirom na vzroke, razvoj in posledice. Največja kriza našega časa je izreden tehnični napredek, spremljan z vedno večjo duhovno praznoto (A. Piettre, *istotam*, str. 59). Nekdaj, rekli bi v starih časih, je veljala čast, herojstvo, dostojno vedenje. Dandanes velja bogastvo, dobiček, varčevanje – denar, interes, ustvarjalna pobuda. Tudi človek velja, kolikor ima, in ne, kaj je. Toda vsakodnevno življenje dokazuje, da vse nakopičeno bogastvo ne zadovolji človeštva.

Pretirana gonja za tavnim se je mladim uprla, kar so pokazali v Parizu maja 1968. Ne glede na pravilno idejno usmerjenost takratnih mladih, uspešnost ali neuspešnost njihovega nastopa, je bila to najpomembnejša kulturna revolucija našega časa (Jan Markovič, *Mladina kot nosilka kulture*, *Naši razgledi* št. 5, 1985, str. 128–130). Bila je protest proti gospodarskemu racionalizmu, ki je bil celi dve stoletji najvišja vrednota človeštva tako na Zahodu kot na Vzhodu.

Uporu mladih se je potem pridružila druga ali tretja tehnološka revolucija. Elektronski računalnik je podoben mejnik v zgodovini človeštva, kot je bil parni stroj pred dvema stoletjima. Parni stroj je pomenil začetek industrijske dobe, elektronski računalnik pa je na začetku poindustrijske družbe. Podobno kot so parni stroj in njegovi nasledniki pomnožili stvarno produkcijo, tako je v naših dneh elektronski računalnik pomnožil netvarno produkcijo, to je produkcijo informacij (Jan Markovič, *istotam*). Posledica tega je večja potreba po izobraževanju. To pa kaže, da zlasti razviti svet postopoma stopa v poindustrijsko obdobje.

Sestanek – olje

Plesalci
- olje

Golobčki
- pastel

V praktičnem življenju si že več stoletij stojita nasproti kultura in tehnika. Se bo v naših dneh tehnika umaknila kulturi? V evangeliju po Janezu beremo, da je v začetku bila Beseda, Duh. Toda Goethe v Faustu trdi, da je bila v začetku Akcija (A. Piettre, istotam, str. 129). Enako je trdil tudi Nietzsche.

Ko je Zapad pretrgal duhovne odnose z Vzhodom, je usmeril korake v racionalizem, pragmatizem, v tehnični in gospodarski realizem. Bogastvo latinskega sveta, okrašeno z zlatom, je bilo nadomeščeno z nordijskim pragmatizmom in puritanizmom. Na drugi strani pa so Galileo, Descartes, Enciklopedisti, Locke in Wat preludij italijanske intuicije, francoskega racionalizma, angleškega empirizma in faustovega dinamizma, kar se je hitro uveljavilo v XIX. stoletju. Pojavili so se tudi veliki preroki nove dobe, Saint Simon kot prerok tehnokracije in Marx kot prerok prakse (A. Piettre, istotam, str. 131).

Posledica tega je bil razhod med akcijo in mislijo. To bi naj pomenilo, da kultura ni potrebna, ali civilizacija brez kulture. Poza-bilo se je, da se mora najti uskladitev med mislijo in akcijo, med logosom in prakso (A. Piettre, istotam, str. 134). Praksa se mora odpreti duhovnosti, svet idej pa iti nasproti učinkovitosti. Človek študira in se nauči iz knjig, da pa to razume, mu omogoča praktično življenje.

Mladi, posebej v razvitem svetu, se oddaljujejo od akcije. Bolj kot pehanja za stvarnim, so žejni izobrazbe. V nekaterih deželah že lahko govorimo o eksploziji izobraževanja. To je omogočilo, da so mlade generacije dejansko že nosilke novih poindustrijskih vrednot, da so nosilke kulture, novih zahtev po novi kvaliteti življenja. Zato se življenjske vrednote mladih razlikujejo od vrednot starejših. Starejši cenijo skrb za človeka, mlajši pa svobodo, ustvarjalnost in znanje. Kot že rečeno ne vrednotijo dela, če se gre za golo pehanje, visoko pa cenijo znanje in kulturne vrednote. Morda se hočejo približati uresničitvi Sokratove lekcije: prva dolžnost je poznati bližnjega, se mu odpreti, ga bolj poznati kot samega sebe, imeti čut za odkritosrčnost, biti pripravljen na trpljenje (navaja A. Piettre, istotam, str. 63).

Iskanje duhovnega pred stvarnim, ki je lastno mladim v gospodarsko razvitih deželah, bi naj pomenilo začetek novega obdobja v zgodovini človeštva. To bi naj bilo obdobje kvalitete življenja. Kristjanu se pri tem postavi vprašanje, bodo v to iskanje duhovnega vključili tudi Boga, se mu približali v praktičnem življenju?

Toda ta nova orientacija mladih v razvitih deželah nas ne sme premotiti, da ne bi videli realnosti, v kateri se nahaja sodobna človeška družba. V tretjem svetu, ki se nahaja v tvorni revščini, prevladuje predindustrijski družbeni model, v deželah v razvoju

industrijski in v razvitih se skuša uveljaviti poindustrijski. Vsi trije modeli so prisotni enako kot avtoritarizmi, diktature in demokracije.

Vsak, kdor pozna realnost, mora priznati, da tudi v naši dobi ni mogoče brez mladih projektirati pozitivnega razvoja bodočnosti v vsej njeni razsežnosti. Mlada inteligenca s svojim ravnanjem in raziskovanjem prinaša možnosti za uveljavitev nove kulture v družbi, ki prihaja.

Gre za obnovitev kulturnega življenja. Sodobne družbene strukture in navade ne odgovarjajo vedno dobi, v kateri živimo. Toda še večje vprašanje je zaostanek med miselnostjo, mišljenjem in potekom časa. Tradicionalna kultura se je srečala z novostmi, ki so nasprotno razvoju, ki ga je pospeševala. To ne pomeni, da jo je treba odpraviti, ampak aktualizirati.

Obstoječa kultura od renesanse naprej je tradicionalno aristokratska in meščanska, privilegij premožnih, po marksistično kultura razreda. Zato se morata ponovno premisliti naša civilizacija in kultura, naše svoboščine, da se obvarujemo nasilja marksizma. Ne pozabimo, da je marksizem otrok bogate Evrope, ki je pozabila na dostojanstvo človeka (A. Piettre, *istotam*, str. 166). Tudi v kulturi morajo prevladati prepričanja in dejanja, da kdor več prejme, mora več dati, da ni večje časti, kot služiti bližnjemu, posebej še najbolj revnemu in zapostavljenemu. Vsakemu in vsem se mora dati priložnost, da uveljavi svojo osebnost. To je največja vez med intimnostjo osebe, zahtevami in potrebami družbe. To nalogo in njeno realizacijo morajo sprejeti in uresničiti mladi v naših dneh. Prvi zgled morajo dati v bogatih razvitih deželah.

DVE PESMI

SV. JANEZ DE BRITTO

Tam je prst. Tako je rdeča,
kot bi mučenec de Britto
nagnil svoj vrat pod giljotino.

Tam je samotni tamarind. Nad njim
je sonca ogenj vroč, kadar poldne vanj strmi.

Tam so termiti. Kot zaljubljen
veter čez gorato plan ihti
in zrak diši po janežu.

Spomini vrgli so na rame
popotne torbe in me sklicali:

Pojdimo!

Jaz čutil sem, da Ti si mi
pomahal z roko,
ko šel si mimo.

KDO SEM? KDO SI?

Kdo sem? Kaj vem?
A če izvem, kako Ti je ime,
odkod si Ti,
če stopiš mi na pot,
potem bo vse O.K.

Kdo si? Izmikaš se mi, ko prihajaš,
bolj ko si daleč,
bolj tipljem za Teboj.

Kdo si, Te vprašam,
zakaj v karminu svita se obzorje,
Te srečal bom, kjer človek
se poti in orje?

Dež s Tvojih las
že trka mi na okno,
pogled očesa
me spremlja kakor obhajilo.

Ko noč otrese težo
mojih zadnjih sanj s peruti,
moj vrt se bo sprehodil v Tebi

in znova bodo zaduhtele
moje lilije.

MICHAEL NOVAK IN TEOLOGIJA GOSPODARSTVA

Če se ne bi pogovarjala pred leti s prijateljem dr. Jožetom Bernikom o družbenih vprašanjih, ki sem jih tedaj popravljal in prirejal za objavo, mi verjetno ne bi podaril maja 83. pravkar izšle knjige Michaela Novaka: „The spirit of democratic Capitalism“. Ko mi jo je izročil, je menil, da me bo zanimala, ker naj bi imela z avtorjem več podobnih pogledov.

Ni se motil. Knjigo sem bral z velikim zanimanjem in veseljem, posebno ko sem opazil, da piše Novak s svežo in nenavadno terminologijo o krščanskem pogledu na tržno gospodarstvo, ki je tudi po mojem mnenju izraz in izhodišče gospodarskega realizma.

Nisem pa tedaj knjige prebral. Ko sem prišel v zadnjem delu do poglavja, kjer razpravlja pisec o „Tretjem svetu“ in o „Teologiji osvoboditve“ v Južni Ameriki, to je o snovi, ki mi je bila znana iz istega zornega kota, sem jo začasno odložil v prepričanju, da sem vse bistveno prebral. Brez dvoma, sem se krepko zmotil.

Zakaj sem ponovno segel po Novakovem delu „Duh demokratičnega kapitalizma“?

Nepričakovano vabilo na predavanje prof. dr. Novaka, ki ga je imel sredi junija v Buenos Airesu na „Escuela de Economía y Administración de Empresas“ (ESEADE), me je nagnilo, da sem spet segel po knjigi, predvsem še, ker se zaradi drugih obveznosti predavanja nisem mogel udeležiti.

Ko sem znova prebiral poglavje, ki opisuje neuspehe tudi demokratičnega socializma ter odkriva zmote sodobnega pojmovanja „teologije osvoboditve“, sem se znašel pred naslovom „Teologija demokratičnega kapitalizma“, ki sem ga pred leti prezrl. V resnici gre za posrečen poskus teološke utemeljitve gospodarske vede, ki naj sloni na spoštovanju naravnega reda. Vsebuje temeljne misli Novakovega pogleda na gospodarstvo; zde se mi vredne, da jih skupno razmislimo.

Predno preidem na povzetek avtorjevih misli, naj ga kratko predstavim.

„Od malega sem hotel razvijati ‚teologijo kulture‘, po Maritainovem zgledu,“ pravi sam o sebi Michael Novak (La Nación 17/6/85, str. 10) in nadaljuje, kako je naletel na Aristotelov nasvet, „da ni mogoče pisati metafizike pred 50 letom starosti, dokler ne dobimo celotnejšega pogleda na stvari“. Tako ni preostalo mlademu Novaku drugega, kakor da se je 25 let pripravljaj na svojo zrelost. V tem času je napravil dolgo miselno razvojno pot, od „social-demokratskih“ pogledov mladosti, do sedanjega gospodarskega realizma. Študiral in pisal je medtem o antropologiji, o sindikatih, o športu ter napisal in objavil dva romana. Vendar so njegovi študiji veliko bolj temeljiti, kakor jih opisuje v omenjenem časnikarskem razgovoru. Po visokošolskih študijah v ZDA je na Gregoriani v Rimu diplomiral iz teologije, na Harvardski univerzi pa kasneje iz zgodovine, filozofije in verstva. Zadnjih deset let se posveča študiju ekonomije z željo, da bi izdelal katoliško teološko razlago sodobne kulture.

Njegovi starši so se pred 100 leti priselili v Pensilvanijo iz Slovaške. Bili so rudarji. Korenine rodu segajo temu „gospodarskemu teologu“, kot ga imenuje „La Nación“, po njegovih lastnih besedah, preko Pensilvanije v Slovaško.

Novakova najnovejša knjiga je posvečena Janezu Pavlu II., „papežu, ki je živel pod socializmom in je zato, poleg drugega, modrejši od mnogih“ (La Nación), namenjena pa je razlagi „demokratskega kapitalizma“, kakor ga pojmuje avtor, ki daje temu izrazu globljo vsebino in drugačen prizvok, kakor smo navajeni. V razgovoru, ki ga je imel Novak 24/6 s poročevalcem buenosaireskega dnevnika „Ámbito Financiero“, jasno opredeli ta svoj vidik, ko pravi, „da je kapitalizem v bistvu duhovno gibanje, ki predstavlja nek določen pogled na svet, katerega značilnost je, da nas usmerja k uporabi razumnosti“.

Pri tem vidim poudarek na treh točkah:

- gre za duhovno gibanje, kar pomeni prvenstvo misli, to je teorije nad prakso,
- gre za pogled na svet (svetovni nazor), kar pomeni celotni pogled na stvarnost in ne le za omejen gospodarski izsek iz stvarnosti,
- gre za usmerjanje k ustvarjalni razumnosti, to je k osnovni naravni kreposti, ki se kaže v motrenju in spoznavanju stvarnosti, ter ima kot posledico „ustvarjalnost“ prav zato, ker išče v „bistvu stvari“ skladnosti z naravnim redom.

Taka zamisel demokratičnega kapitalizma ima po avtorjevem mnenju dve veji: „prva je odnos do politike; ta predstavlja: svobodo in zavest (osveščenost). Druga je odnos do gospodarstva, ki zapopada: svobodo in ustvarjalnost“ (Ámbito Financiero 24/6/85). V svoji družbeno gospodarski zamisli se vrača Novak na izhodišče,

ki ga je imel pri „Raziskavi o naravi in vzrokih bogastva narodov“ tudi Adam Smith, in sicer da je boj proti revščini „moralna dolžnost človeka“.

Prav tako ima poudarek na ustvarjalnosti pri Novaku globoke moralne temelje. „Človek je ustvarjalen po Stvarnikovi podobi,“ spominja v istem časnikarskem razgovoru in razlaga, da je v tej osnovni resnici iskati vir človekove želje in nemira, ki hoče na podlagi dane stvarnosti „poustvarjevati“.

V knjigi, ki ji bomo v glavnem sledili, naletimo na podobno razlago družbenega sistema, v trditvi, da je „moralno ogrodje tisto, ki stori, da demokratično kapitalistična praksa deluje“ (str. 29). Očividno smo bliže Smithovega pojmovanja gospodarstva, ki izhaja iz moralne teologije, kakor kasnejšega iluminističnega liberalizma, ki se je z racionalizmom polastil za več kot sto let prvotnih idej liberalnih klasikov. Seveda je omenjena sličnost predvsem v prijemu, v načinu, kako se avtor približa gospodarskemu vprašanju. Razlika – in sicer bistvena razlika – pa je vsekakor v pogledu na človekovo naravo. Izvirni greh je tisti del resničnosti, ki je veliki klasik (Adam Smith) ni upošteval.

Predvsem pa je v tej gornji trditvi prisotna zavrnitev marksističnega pojmovanja družbe, po kateri naj bi bila moralna „superstruktura“ le posledica gospodarske dialektike in ne gonilna sila gospodarstva.

In vendar je marksističen pogled na to vprašanje razširjen, medtem, ko Novakova stara resnica zveni kot novost. Kako to? „Ahilova peta demokratičnega kapitalizma,“ razlaga Novak, „je, da je 200 let polagal tako malo važnosti človekovi duhovnosti“ (str. 31). Poudariti pa je treba še drugo osnovno misel, ki jo postavlja Novak na začetek svoje študije z besedami: „Prva od vseh moralnih dolžnosti je, da jasno mislimo. Družba ni kot vreme, ki je dano, kajti osebe so odgovorne za njeno obliko. Družbene oblike so zgradbe človekovega duha“ (str. 20). To je jasna zavrnitev zgodovinskega determinizma, materialistične dialektike, hkrati pa poziv k prvi od naravnih kreposti, ki je „razumnost“ (prudencia) in ki je temelj vse ostale moralne zgradbe v človeku in v družbi. (Primeri: „Obris družbene preosnove“, poglavje 28.)

In kaj so vzroki, da je danes kapitalizem kot pojem in kot sistem nepriljubljen? „Varuhi duha: pesniki, filozofi in duhovniki niso prodrli do njegovih skritih virov“ ... „niso ljubili svoje lastne kulture“ (str. 31), odgovarja avtor. Dekadencja sistema ni nujna, niti potrebna. Vrniti se je treba le v duhovno moralne globine, iz katerih je misel demokratičnega kapitalizma razvila v praksi prve sadove.

Pri tem naj omenim, da me je nekaj časa motilo ponavljanje in poudarjanje izraza „kapitalizem“, dokler nisem odkril vsebine, ki

jo daje temu, tako slabo uporabljenemu in zlorabljenemu pojmu in sistemu – Michael Novak. Na nekem mestu (str. 84) pravi: „Česar se demokratični kapitalizem boji, je tiranije, predvsem s strani države, pa tudi pretirane privatne moči...“ Nehote se spomni človek na načelo ravnovesja, ki je po mojem mnenju osnova moralno sprejemljivega družbenega sistema. V Novakovem pojmovanju kapitalizma je to načelo prisotno.

Družba demokratičnega kapitalizma, opominja nadalje Novak, ni družba „enakih ljudi“. Vendar se morajo celo „osebe, ki so v mnogih ozirih neenake druga drugi, med seboj spoštovati, sodelovati in iskati obojestranskih (skupnih) koristi“ (str. 84).

„Družba, ki ne podpira in ne pusti napredovati svojim najboljšim, naravnim vodnikom, kaznuje sama sebe ter slabi lastne možnosti za obstoj in napredek“ (str. 84). Neenakost uspehov je tedaj vezana na odgovornost „najboljših“. Ti „naravni vodniki“ imajo odgovornost v večji meri in sicer za vso skupnost. Če moralne odgovornosti ni, trpi vsa družba. A to ni krivda sistema, temveč neodgovornih ali sebičnih ljudi. Če je tako, ali naj očiščujoča revolucija loči ljulko od pšenice?

Kdor sprejema različnost, ne sme pričakovati enakosti uspehov. „Glavna krepost demokratičnega kapitalizma je, da pusti kraljevati svobodo, katera dopušča rasti ljulko med pšenico“ (str. 85). S tem svetopisemskim primerom svari Novak pred preveliko gorečnostjo krščanskih fanatikov, ki imajo manj potrpljenja s svojimi bližnjimi kot nebeški Oče in ki hočejo že na zemlji „čisto kraljestvo“, pa četudi za ceno „ruvanja ljulke“.

„Politična ekonomija demokratičnega kapitalizma“, razlaga Novak, „je namenjena grešnikom, čeprav je odvisna v veliki meri od civilnih kreposti državljanov“ (str. 85). Spet naletimo na primer ravnovesja med resničnostjo grešnosti in resničnostjo kreposti, ki je značilno za realističen pogled na svet.

Dolžnost odločanja med dobrim in zlom, med krepostjo in zablodo, med tem, kar je prav, in tem, kar ni, je na ta ali na drug način neprestano prisotna v Novakovem razglabljanju. Tem moralnim odločitvam daje ne le osebno, marveč tudi družbeno razsežnost. Takole pravi: „Sistem, ki služi idealu, posebno še, če gre za transcendentalne ideale, vzpodbuja nove generacije, da nadaljujejo delo svojih prednikov. Grajenje družbenega reda ni naloga ene same generacije“ (str. 333).

Če ta Novakova postavka drži, in prepričan sem dá, potem je jasno, da narod brez vzorov nima bodočnosti. A pri izbiri teh idealov smo soodgovorni vsi.

Ideali so celo pri gospodarstvu važnejši od surovin in kapitala, kaj šele pri vprašanjih narodnega obstoja. Pri tem spoznanju se

Slovenec sme zaskrbljeno zamisliti v vprašanje: ali ima naš narod po 40 letih morečega teoretičnega in praktičnega materializma, po ciničnem politično-gospodarskem monopolu komunistične stranke, po generacijah zamolčanih resnic in načrtnih laži – še ideale? Posamezniki gotovo, delci naroda tudi, a zadnji čas je, da se narod v celoti oprime vzorov, ki bodo sposobni zbrati okrog sebe sedanji in vzpodbuditi bodoči rod.

„Reforme in napredek,“ nadaljuje Novak, „nimajo nobene možnosti, kjer posamezniki v sistemu izgube svoje ideale“ (str. 335).

Teh vzorov ni iskati le v višinah nadnaravnega sveta! Vemo, da milost predpostavlja naravo in da na njej temelji. Pravilno presojanje naravnih resnic je tedaj izhodišče na poti iskanja vedno višjih vrednot, ki bodo narodu vrnille smisel za skupno blaginjo. Pri tem nam priskoči na pomoč naslednja avtorjeva misel, ki osvetli isto vprašanje iz druge strani: „Ni slučaj, da je demokratični kapitalizem zrasel najprej v krščansko-judovskih deželah... kajti ločena od določenega vidika na človekovo življenje in na upanje, niti demokratična strpnost niti tržno gospodarstvo nimata smisla“ (Str. 334).

Pogled na „življenje in na upanje“, povdarja avtor v gornjem stavku in opominja s tem, da brez upanja ni ljubezni, in potemtakem tudi ne življenja –, kaj šele strpnosti in zaupanja v gospodarsko-političnem redu. Upanju je treba dati nov poudarek v csebnem in v narodnem življenju. Izhodišče do resnične družbene preosnove leži v sili vrednot (vzorov), ki so zmožne nagniti voljo oseb in vzbuditi v njih novo upanje.

Ker stopa z vsakim stavkom krepkeje na versko moralno področje, ne da bi citiral svetopisemske vire, pravi Novak: „Nekateri teologi bodo morda prepadeni, ko bodo videli, da na naslednjih straneh ne citiram dovolj pogosto sv. pisma..., vendar je bilo božje razodetje namenjeno vsemu človeštvu, v vseh mogočih sistemih; celo v sistemu suženjstva, ali v družbi lovcev na glave... v meščanski družbi... v sodobni in v bodoči družbi... Zato se mi ne zdi prav, da bi skušali vezati nauk sv. pisma izključno na en sam sistem... Teologi osvoboditve v „tretjem svetu“ se motijo, ko vežejo sv. pismo na socialistično politično ekonomijo. Jaz ne bi rad naredil podobne napake.“

S tem hoče poudariti avtor nadčasnost krščanskega nauka, istočasno, ko dokazuje, da je v današnjem času njegovo pojmovanje demokratičnega kapitalizma tisti sistem, ki omogoča, da se lahko najbolj približamo kot osebe in kot občestvo (skupnost) krščanskim idealom. Takole pravi: „In vendar je treba iskati v okviru razodetja najboljši način družbenega sožitja, ne ker bi bilo to potrebno krščanstvu ali judovstvu, temveč ker bodo sicer kristjani in Judje bolj revni in manj svobodni“ (str. 336).

„Žalostno je,“ ugotavlja avtor, „da je med krščanskimi teologi in verskimi vodniki tako malo takih, ki bi razumeli gospodarstvo, industrijo, trgovino, finance... Mnogi hitro skrčijo vso moralo na moralo delitve dobrin. Zahtevajo zaposlitev, ne da bi razumeli, kako zaposlitev nastane. Zahtevajo razdelitev svetnih dobrin, ne da bi vedeli, kako se zaklad teh dobrin veča...hočejo dosežke brez kritičnega poznanja sredstev. Hočejo biti voditelji, ne da bi obvladali tehniko človeškega napredka. To neznanje jim jemlje avtoriteto.“ „Njihova dobra volja bi bila lažje cenjena, če bi jo oprli na jasno razumevanje gospodarstva“ (str. 336).

Istočasno pa je treba poznati tudi verski nauk, „ki s svojo silo vodi človeštvo počasi, a varno h gospodarskemu razvoju, politični svobodi, kulturnemu napredku...“ (str. 336). Po Novakovem mnenju je ta sila zgoščena v šestih bistvenih verskih pojmi, ki so nam znani iz krščanskega nauka.

I — NAUK O SV. TROJICI

Prvi temeljni kamen Novakove gospodarske teologije.

Bog je eden, po krščanskem razodetju pa je tudi trojen. „Tako postane naše mišljenje navajeno opazati pluralizem v enotnosti, tako v ostalem stvarstvu, kakor tudi v družbenem sistemu“ (str. 337).

„Nekateri protestanti,“ nadaljuje Novak, „se boje, da je vsako spoznanje o Bogu, ki zraste iz človekove izkušnje, že nujno zmaličeno... in da pomeni končno le malikovanje v primeri s tem, kar Bog ve sam o sebi...“ Vendar sprejmimo kot jasno vsaj to, „da si smemo Boga predstavljati prej kot neke vrste skupnost (občestvo), kakor samotarsko posamično bitje“ (str. 337). Ta Novakov poudarek na pojmu občestva je še posebej razumljiv, če pomislimo, da je bistvena vez vsake, tudi naravne skupnosti, ljubezen – ki je ena od definicij Boga.

Novak razvija misel takole: „Od človeških izkustev smo se ljudje naučili najvišje vrednotiti skupnosti ljubezni, pa naj si bodo te še tako skromne in nepopolne“. ... „Kar ljudje najbolj cenijo, je skupnost, v kateri se posamičnost ne izgubi. Graditi tako skupnost pomeni biti deležen božjega življenja“. In ker hoče poudariti avtor še posebej, da je celo naravna skupnost odsev Neskončnega, dodaja (v oklepaju): „S pomočjo tega močnega čuta za skupnost si judovstvo pripravlja (supply) podobno pot do Boga“ (str. 338). To je bistvenega pomena tudi za nas kot člane slovenske naravne skupnosti, ki je pravitako ena od prejetih, naravnih poti, do „božjega življenja“.

Nastane pa vprašanje, če ne govori prav to poudarjanje v prid socialističnim družbenim tokovom.

Michael Novak odgovarja: „Res je, da je socializem usmerjen v skupnost“ (jaz bi na tem mestu raje uporabil izraz družba) in nadaljuje: „Kar je manj jasno, je, v kolikor njegova družbena ureditev vpliva, ali vsaj more vplivati na preživetje posamičnosti, to je individualnosti... V praksi se kaže (socializem) bolj kolektivističen, kakor komunitaren, to je občestven“. Kolektiv, v katerem se posameznik izgubi, je nasprotje skupnosti, ki na posamičnosti stoji in iz nje raste.

Avtor ponovno poudari, da se je naučil iskati božjo prisotnost povsod in potemtakem tudi v „politični ekonomiji ... katera je različna (differentiated) in vendar ena“. Nato se vpraša, „kako zgraditi na podlagi nauka o sv. Trojici človeško skupnost, brez škode za človekovo posamičnost“ (str. 338). In prav v „sistematični različnosti“ praktične, to je politične ekonomije, vidi Novak znak, da je „zamišljena za to, da omogoča razcvit različnih skupnosti...“ Iskanje slovenske poti v gospodarstvu tedaj ne bi smelo biti za nas nekaj utopičnega, še toliko manj pa na političnem področju.

„Oblika vsake skupnosti: družine, soseske, krajevnih ustanov, prostovoljnih združenj, cerkvenih občin... in šole... je pod vidikom demokratičnega kapitalizma preoblikovana na način, ki je bil v preteklosti nepoznan“. Vse bolj postajajo „skupnosti“ svobodne, gibljive... a zato niso manj skupnosti“. Isto misel podčrta malo naprej Novak z besedami: „Vse predolgo so filozofi demokratičnega kapitalizma zanemarjali (skupnost) in bili hipnotizirani po zgodovinskih pojavih – osebe in države. In vendar... so te posredne skupnosti tiste, ki omogočajo življenje tako osebi kakor državi“ (str. 339). Lahko bi dodali, da drži to še posebej za narod, ki je najvišja od naravnih skupnosti in ki bolj kot katerakoli druga daje državnosti življenjsko silo. A v razmišljanje o narodu in državi se naš ameriški Slovak ne spušča, pač pa dodaja: „Kadar so te posredujoče skupnosti ranjene ali zlomljene, sta okrnjena tako posameznik, kakor država“ (str. 339).

Podobno misel razvija Novak še iz drugega vidika v že omenjenem predavanju, ki ga je imel 12. junija 1985 v Buenos Airesu.

Tudi ob tej priložnosti se dotakne skrivnosti sv. Trojice, ko razlaga, kako je in naj bo družba razdeljena v „tri sisteme (političnega, moralno-kulturnega in gospodarskega), ki delujejo kot eden, ki tvorijo enoto, se med seboj prepletajo in dopolnjujejo kakor bilanca in saldo istega računa“. Ta enovitost in trojnost spominjata avtorja na podobo sv. Trojice, ki je „trojna a vendar Ena“ (Papeles Sea, 1985 – str. 3).

Zanimivo pa je, da postavlja na pričetek razlage o tej družbeni „trojnosti“ Novak moralno-kulturni sistem, kajti „demokracija prav kakor gospodarski razvoj“ sta zanj v prvi vrsti moralno vprašanje (Papeles – str. 2).

„Edini odločujoči činitelj pri gospodarskem razvoju je človek – je kultura... to pomeni, da je bistveno važno, *kako ljudje mislijo o sebi in o svetu*, pa tudi, kako se ljudje *organizirajo*“, citira Novak družboslovca Laurencea T. Harrisona. Nato ponovi krščansko resnico:

„Človek je ustvarjen po božji podobi... od koder ima poklic soustvarjalca... tako, da odkriva skrivnosti, katere je Bog skril v svoje stvarstvo“; potem pa nadaljuje: „to dosega po dveh poteh, ki sta: pot ustanov in pot kreposti“ (Papeles, str. 1).

„Tako upravičeno govorimo o „ustanovah ustvarjalnosti“ in o „krepostih ustvarjalnosti“, ali bolje o ustanovah in krepostih, ki usmerjajo v ustvarjalnost in ki to naše naravno nagnenje pospešujejo.

Če sloni celotna družba na treh ločenih in prepletajočih se sistemih (moralno-kulturni, gospodarski in politični), ki uspevajo zaradi človekovih kreposti in s pomočjo ustanov, nastane vprašanje, katere so najvažnejše ustanove, na katerih počiva omenjena družbena zgradba.

In tu nas Novak preseneti z odločno jasnostjo. Pove nam nekaj, kar sicer vemo, a vse premalo cenimo in upoštevamo v našem osebнем in javnem življenju. Takole pravi: „Ljudje živijo v ustanovah kot ribe v vodi, vendar tudi ustanove živijo v ljudeh... Jasno je, da so JEZIKI tista ustanova, ki prodre v našo dušo in ki vodi NAČIN SPOZNAVANJA resničnosti same na sebi. Vsak jezik je drugačen od drugega. Ni dvoma, da osebe, ki govorijo isti jezik, DOJEMAJO SVET RAZLIČNO OD DRUGIH“ (Papeles, str. 2).

Z drugimi besedami, med tem ko oblikujemo svoj jezik, ta oblikuje nas. Od tod v našem primeru izredna važnost narodnega jezika. Celo drugorodci, če ga redno govorijo, z njim mislijo in čutijo, se s pomočjo slovenščine približajo slovenskemu načinu SPOZNAVANJA REALNOSTI.

To je pomembno za našo narodno sedanost in bodočnost, kajti ista trditev ima tudi drugo posledico: z zapravljanjem jezika izgublamo svojo narodno dušo, ali če hočete, osnovno narodovo lastnost in bistveno medsebojno vez.

Spominjam se ob teh razmišljanjih pok. prof. Rajka Ložarja, ki je bil nekaj let moj profesor. Ta veliki slovenski znanstvenik nam je dal prav za maturitetno nalogo pisati o tem, kako svoj jezik sooblikujemo in kako ta oblikuje nas.

Če drži Novakova postavka, da je jezik temeljna ustanova moralno-kulturnega sistema in z njim vsega družbenega ustroja, ter če pomislimo, da je razumnost osnovna naravna krepost, vidimo, da je spoznavanje stvarnosti take kot je, z jezikom, ki nam je lasten, izhodišče osebne in tudi narodne rasti. Pot ustanov in pot kreposti vodita človeka soustvarjalca pri odkrivanju globlje naravne in tudi družbene resničnosti. Tu je pričetek tudi slovenskega preroda. „Morda se zdi bogoskrunstvo“, zaključuje Novak to razmišljanje, „da gre nekdo preko sv. Trojice do družbenega modela... vendar je prav v modelu občestvenega in osebnega življenja, kjer družba razkrije svoje najvišje ideale. Vzor skupnosti pa je: delati vedno bolje“ (str. 340). In v tem primeru ima avtor v mislih brez dvoma tako moralen kakor gospodarski pojem dela.

II — UČLOVEČENJE

„Bog se je ponižal, stopil v človeško zgodovino kot človek, v sredi neke nerazvite dežele in v nekem določenem kraju...“ To je izhodišče naslednjega razmišljanja, ki ga nadaljuje avtor v glavnih obrisih takole:

„Bog ni storil zgodovini nasilja, marveč je spoštoval njene omejitve. Sprejel je nase človeške pogoje, med njimi celo nasilno smrt po državnem odloku...“ (str. 340). Ta nauk vsebuje različne in globoke resnice, ki so potrebne z Novakovimi besedami „za razumevanje zgodovine, človeškega dogajanja, časa in razvoja, napredka in propada, spoštovanja zakonov človekove telesnosti, za sprejetje grešnosti sveta in njegove zmožnosti za krutost, pa upanja in vdanosti, usmiljenja in pravice, ljubezni in ponižnosti“ (str. 340).

„Eden od najpomembnejših naukov Odrešenja je, da se moramo naučiti biti ponižni, misliti konkretno, se soočiti z dejstvi in se usposablјati za realnost“. „So ljudje,“ nadaljuje Novak, „ki si predstavljajo upanje v utopistični obliki. Njih upanje je odvisno od svetovnih sprememb, ki naj vodijo bodisi nazaj v paradiž preteklih časov, ali naprej v neznanko bodočnosti“ (str. 340).

Sprejeti svoje omejitve in možnosti, misliti, ne da bi se oddaljili od resničnosti, soočiti se z dejstvi, a ne predati se jim, ne biti slep za globljo, potencialno realnost, ne podreјati svoje poti svetovnim modam, upati v prihodnost, medtem ko stojimo trdno zasidrani v sedanjosti, je nauk gornjega odstavka, ki velja v posebni meri za nas v zdomstvu, ki živimo v nenavadnih in v marsičem pionirskih razmerah.

„Učlovečenje je nauk upanja, a ne utopije,“ nadaljuje Novak. „Če Bog ni poslal legije angelov, da bi spremenil svet zaradi Njega,

čemu bi smeli mi sanjariti, da ga bo spremenil nenadoma zaradi nas? Krščansko upanje je realistično... Visoka stopnja krščanske in judovske zavesti – ne pozna utvar“ (str. 341).

„In vendar sta obe skupnosti, tako krščanska kakor judovska, dandanes podvrženi – eskapizmu. V krščanstvu ima ta navadno obliko protekcionizma...“ „Iz pričakovanj se rojeva socializem... ki je mogočna mitična sila.“

Nato pojasni Novak, da je zanj ob misli na Učlovečenje jasno, da je treba „sprejeti omejitve sveta, priznati slabosti, irracionalnost, pa tudi zle sile in ne zaupati obljubam, da bi svet bil ali postal kdaj lahko „božje mesto“. „Svet ne bo nikdar kraljestvo pravice in ljubezni, vendar to ni nauk proti upanju, marveč umerjen in realističen odgovor na Kantovo vprašanje: „Kdo smo? Kaj naj storimo? Kaj naj upamo?“

„Smemo upati,“ pravi na drugem mestu, „da nas Bog ne bo zapustil, čeprav je zapustil Jezusa in, da se bo zgodila Njegova volja celo – če bi nas zapustil. Smemo upati, da bodo po nas storjena velika dela, pa četudi mi osebno ne bi doživeli njih sadov“ (str. 341).

Ta stavek se mi zdi izrednega pomena, ne le za vse, ki sade drevesa, katerih sadove bo videl šele drugi rod, ne le za tiste, ki načrtujejo družbene odnose bodočega stoletja, marveč tudi za nas, ki stojimo v tujini na mrtvi straži slovenskega naroda, in za vse javne delavce, ki delujejo, ne da bi čakali plačila. Kdor dela za lastno žetev, dela kratkoročno – in kratkotrajno.

Pa nadaljuje Novak takole: „Smemo upati v sposobnosti človekove poštenosti, a ne brez previdnosti. Smemo upati v zdrav razum in v preprosto modrost, v ljubezen in v herojsko krepost, a moramo biti pripravljeni na izdajo“. (Tukaj se skoraj vsiljuje primerjava z 12. poglavjem „Obrisa družbene preosnove“.) Pa tudi naslednji stavek je lep primer krščanskega ravnovesja. Takole pravi: „To so skromni upi... a so upi brez utvar. So konservativni v primeri z utopijo, pa napredni v primeri s cinizmom kakršnekoli oblike“.

Ko svari nato avtor pred utopičnim angelizmom, ki ne prizna človekovih slabosti, svari tudi pred gorečnostjo reformatorjev. „Nasilje krščanske ljubezni je pokazalo svetu, da ni sovraštva, kakor zna biti krščansko sovraštvo. Čista sila reformatorjev je zmožna zločina“ (str. 342).

„Največja skušnjava za kristjana je domišljija, da je Odrešenje, ki ga je zaslužil Jezus, spremenilo človekovo naravo... Zato je politično gospodarstvo, ki je namenjeno grešnikom, četudi krščanskim grešnikom, čeprav dobronamernim grešnikom – v skladu z Jezusovim naukom.“ — „Politično ekonomijo, osnovano na lju-

bezni in pravici, je mogoče najti v ozadju zgodovine, čeprav ne bo nikdar popolnoma njen del" (str. 343).

„Učlovečenje nas obvezuje, da omejimo svoja najplemenitejša pričakovanja, hkrati pa omogoča, da ljubimo svet, da mu prilagajamo gospodarstvo ter da mu nudimo najboljše, kar premoremo“ (str. 343).

Če bi mogli zgostiti ta del Novakove razprave v en sam stavek, bi smeli reči, da nas skrivnost Učlovečenja uči, naj ljubimo stvarnost, katere del smo kot posamezniki in kot skupnost, ter da moremo živeti v svetu velikodušno, polni upanja, a brez vsake lahkovernosti.

III — TEKMOVANJE

Pri prevodu besede „Competition“, ki jo uporablja Novak, sem izbral slovensko „tekmovanje“ namesto „konkurenca“, najprej, ker je naša, pa tudi ker ima jasnejšo vsebino.

Mihael Novak pričenja sledeče poglavje z ugotovitvijo katoliškega moralista Tanquereya, da so duhovniški in redovniški poklici navadno navezani na mehke in miroljubne narave, kajti pastirji naj bi bili predvsem pomirjevalci, ki naj tolažijo žalostne in razočarane ter skrbe za bolne in umirajoče.

Današnji svet pa zahteva od duhovnih vodnikov več. Segati morajo na različna področja in imajo „veliko srečo, če njihova narava resnično odgovarja njihovi vsakdanji službi“ (str. 344), kot pravi Novak. „Nasprotno pa zahteva praktično gospodarstvo pogumnih političnih vodnikov – snovalcev, ki sanjajo polni volje, graditeljev, ki uživajo v tem, da rešujejo gospodarske težave z namenom proizvajati dobrine... in ta volja, ki teži k dosegu moči, mora postati ustvarjalna – nikakor pa ne sme biti zatrta“ (str. 344). Z drugimi besedami: naravne darove ljudi, ki imajo veliko življenjsko silo in ambicijo, je treba usmerjati v dobro; na ta način dobi človek možnost svojega osebnega razvoja, družba pa energijo, ki bi jo z oviranjem osebne iniciative izgubila.

Nato opominja avtor, da božja sodba ni vezana na enakost uspehov. Delavci, ki pridejo na delo enajsto uro, dobe isto plačilo kot oni, ki prenašajo vročino celega dne; pa tudi zvesti sin ni deležen slavlja, ki ga je oče pripravil izgubljenemu... in vendar bo Bog sodil. Sodil bo z neskončno pravičnostjo in usmiljenjem, a vendarle sodil.

Usmiljenje zato ne predpostavlja izenačenja, čeprav mora omejevati prevelike razlike. Življenje je tudi za kristjana tekma; v nadnaravnem svetu je tekmovanje nevidno in podvrženo zato neskončno pravičnemu Sodniku. V naravnem svetu pa je tekma vidna in nje napor lažšan le po usmiljenju.

„Del krščansko-judovske tradicije je,“ pravi avtor na drugem mestu, „da gledamo na svet kakor na popotovanje, na tekmo, na boj, na borbo s samim seboj, s svetom in s hudičem. Življenje je podrejeno božji sodbi, a v življenju niso vsi ljudje enaki. Nekateri svoje talente zanemarjajo, drugi jih zakopavajo, tretji ustvarjajo novo bogastvo“... „Človeka čast je posledica silnic, ki izvirajo prav iz teh neenakosti, kajti sicer bi bila človekova odgovornost prazna“ (str. 345). Novakova trditev, da je čast posledica neenakosti, postane jasna, če pomislimo le, koliko vrednosti bi imela športna zmaga, če bi bili vsi atleti enako obdarjeni. Človek je lahko ponosen, mora dati na svojo čast, prav zato, ker tekmuje v neenaki tekmi, s prejetimi, različnimi, a omejenimi darovi – po božji volji. „Res je,“ nadaljuje Novak svoje razmišljanje, „da uspeh na tem svetu ni znak odrešenja, marveč da je navadno celo ovira milosti“... Ali so potemtakem človekove kreposti sicer bistveno potrebne v nadnaravni tekmi, ločene od gospodarskih, zemskih? „Več kot čudno bi bilo,“ odgovarja avtor, „da bi kreposti, ki jih svetuje Stvarnik, bile v opreki z zakoni stvarstva“. Tako benediktinski, kakor cistercijanski zgled potrjujeta, „da je skoraj nemogoče, da krepost ne bi rodila tudi materialnih sadov“ (str. 346). Odkod tedaj, da kristjani sprejemamo stvarne uspehe z občutkom krivde? Novak misli, da verjetno zato, ker resnico, da milosti ni mogoče meriti po zunanjih uspehih in znakih, „kristjani pretiravajo prav v nasprotno skrajnost“ (str. 346). Tudi tu gre tedaj za vprašanje ravnovesja, ki je v našem vsakdanjem krščanstvu tolikokrat odsotno.

Pogost ugovor proti tekmovanju na gospodarskem področju, pravi avtor, je, „da to ni v skladu z vero ljubezni, ponižnosti in miru“ (str. 347). „Ljudje pozabljajo, da je tekmovanje skupen napor, čeprav drugega proti drugemu“; ali bolje, da gre za medsebojni napor, za skupni napor, ki nas sili, da damo iz sebe najboljše, kar imamo. Osební ponos in samozavest nas ženeta, da damo celo več, kot to, kar nam je samim o sebi poznano. V tekmi se odkrivajo skrite rezerve človekovih sil.

„Tekma je naravna igra svobodnih ljudi,“ povzema Novak potem, ko je opomnil, da je v nekem oziru tekma „oblika vsake kreposti ter zato potrebna prvina pri naravni in duhovni rasti“ (str. 347). Ni verjetno, da bi posamezniki mogli „odkrivati svoj lastni ‚potencial‘, če niso bili obdarovani (blessed) z dobrimi prijatelji in tekmovalci...“ „Živeti med bistrimi, pozornimi, zavzetimi tekmeci je veliki dar, ki doprinaša k lastnemu razvoju“ (str. 347). Po tem zgovornem zagovoru tekme kot naravne in npravne igre svobodnih ljudi pa se vrne avtor h gospodarski tekmi.

„Med rečmi, za katere ljudje tekmujejo, je denar; ta je sam na sebi nevtralen, to je ne dober ne slab, ter ga je mogoče upravljati

in uporabljati modro in nespametno". Vendar, „ti, ki denar imajo, so dolžni postati njega skrbni upravitelji“ (str. 348). In tu se vrača avtor na krščansko resnico, da smo vsi brez izjeme oskrbniki božjega stvarstva ter da lastnina nalaga odgovornost.

Novak ponovno poudari lastniško odgovornost v naslednjem stavku: „Na sodni dan bodo bogati še posebno težko prišli skozi šivankino uho“, a ne zato, ker so imeli denar, marveč ker bo njegova uporaba „podvržena posebno ostri presoji“ (str. 349). Tu je bistvenega pomena, ali je bilo premoženje uporabljano le sebi ali bližnjemu v dobro, če je proizvajalo *dobrine* za druge. Pod božjim vidikom to verjetno ni dovolj, a bi moralo zadoščati, „kadar presojo premoženje pod vidikom tega sveta“ (str. 349).

Pomeni, da bi tekma, ki je del naravnega človeškega sožitja, morala biti vsakemu vir ponosa, a da v njej ne bi smeli nikdar žrtvovati niti dobrin niti bližnjega svojim ambicijam in navideznim koristim. To je v nasprotju z moralnimi pravili tekme ter zasluži zato obsodbo sveta in večnega Sodnika.

IV — IZVIRNI GREH

Znano je, da je nauk o izvirnem grehu že dolga stoletja ločnica med krščanskim realizmom in optimističnim ali pesimističnim pogledom na svet.

Novakov teološki pogled na gospodarstvo ne more mimo te osnovne verske resnice, katero omenja že v začetnih poglavjih svoje knjige, a jo zdaj povzema z izredno odločnostjo:

„Katerakoli oblika politične ekonomije se pričinja nujno (pa četudi nezavestno) s teorijo o grehu“ (str. 350). „Kdor veruje v izvirni greh, verjame, da je kruto pričakovati od bližnjih preveč; veruje pa tudi, da korenina zla ne leži v družbenem sistemu, marveč v nas samih.“

V tej avtorjevi trditvi je skrit nov primer krščanskega ravnovesja. Medtem, ko se zavedamo, da ne smemo preveč zaupati človeku, vemo tudi, da je rešitev vseh družbenih vprašanj prav v človeku in ne izven njega. Zato je avtor prepričan, da je edini človeka vreden sistem tisti, kateri zavaruje njegovo svobodo; in sicer ne, ker naj bi rešil vse probleme, temveč ker omogoča, da jih človek dobre volje (to je – če hoče) – lahko rešuje.

„Socialistični sistem,“ pravi Novak, „zatira greh bolj uspešno“. Pri tem misli na pornografijo, prostitucijo, homoseksualnost, ki jih zahod dopušča, medtem ko jih v vzhodni javnosti ni videti. In vendar je na zahodu pričetek rešitve teh moralnih problemov mogoč, toda v okviru „moralno-kulturnega“ in ne „politično-gospodarskega“ sistema.

„Demokratski družbeni sistem je zamišljen za ohranjanje svobode in proti tiranijam ter je zgrajen tako, da sprejema resničnost izvirnega greha,“ pravi Novak (str. 350). Mislim, da smemo dodati naslednjo opombo, ne da bi se oddaljili od avtorjevega pojmovanja demokracije, in sicer, da v kolikor gre za organizirano širjenje moralnih zablod, ki jemljejo svobodo ostalim članom družbe, ima sistem dolžnost nastopiti proti tiraniji nemorale, če hoče biti zvest sam sebi.

Res je, kar pravi avtor, da „svobodna družba more prenašati celo javno razkazovanje svojih zablod, ker zaupa v osebno poštenost, ki ostaja v človeku pod bremenom izvirnega greha“. Izvirni greh namreč ne pomeni, „da je vsak človek vedno slab, temveč, da vsakdo kdaj greši in da velika večina ljudi odgovarja na dnevne težave pošteno, velikodušno, pametno in včasih celo z moralnim junaštvom“ (str. 351), v okviru primernih družbenih pravil.

Proti grehu se tedaj ne smemo boriti z odvzemom, pač pa z urejanjem svobode, predvsem pa z moralnim orožjem kreposti in z usmerjanjem k višjim vrednotam. To je velika, a vedno nedokončana naloga človeškega rodu.

Morda bi smeli dodati temu razmišljanju le vprašanje, kaj se zgodi, če družba svojo svobodo stalno zlorablja? Moralni razkroj, ki je posledica take skrajne zlorabe, lahko uniči družbo in njen sistem in le od moralne sile posameznikov bo odvisno, če bodo iz brodoloma znali in mogli rešiti vrednoto svobode.

V — LOČITEV KRALJESTEV

Ta odstavek pričenja Novak z znanim svetopisemskim stavkom: „Dajte cesarju, kar je cesarjevega, in Bogu, kar je božjega“. Potem pa se vpraša, kako spraviti v sklad pluralizem s krščanskim misijonskim, to je apostolskim poslanstvom.

Nekoč so res nekatere družbe državljanom krščanstvo vsilile. Danes bi mogli storiti to uspešno le v kaki socialistični državi, ugotavlja pisec (str. 351), čeprav je ideologija, ki jo večina teh držav vsiljuje državljanom, krščanstvu prav nasprotna.

Pluralizem pa predstavlja za krščanstvo težavo, kajti nihče nima v demokratični državi niti pravice niti moči, da bi svoje mišljenje vsiljeval. „Zato je jasno, da demokratični kapitalizem v principu ni krščanski in da ne more biti verski sistem,“ ugotavlja Novak, a takoj doda: „Kristjani kot osebe in njih organizacije morejo z vso pravico delovati z demokratičnimi sredstvi, da oblikujejo voljo večine! Istočasno morajo spoštovati pravice drugih in še več, izkazujejo naj svojo modrost s tem, da spoštujejo vest bližnjih

še v večji meri, kakor je to morda obvezno pod težo zakona" (str. 351).

„V primeru splava, na primer, je malo verjetno, da bi mogli biti zadovoljni z zakonom, a treba je poučiti vse, naj ne pričakujejo od zakonov vsega, kar jim narekuje vest" (str. 351).

Ta Novakov primer osvetli tudi nalogo političnih strank v demokratični družbeni ureditvi. Kristjani, na primer, smo dolžni storiti vse in uporabiti vsa sredstva, katera nam demokratični sistem ponuja, da vključimo v zakonodajo krščansko moralna načela, ker smo prepričani, da so odsev naravnega reda in zato posamezniku in družbi v dobro. Česar ne smemo, je vsiljevati teh načel našim bližnjim za ceno svobode.

Gre pa Novak v svojem razmišljanju še naprej: „Krščanske vrednote v vsej svoji čistosti zahtevajo visoko stopnjo ljubezni, ki ni od tega sveta. Kristjanom je naročeno moralno življenje, ki je včasih videti nenaravno: ljubiti sovražnike, delati dobro tem, ki nas sovražijo, nastaviti udarcu še drugo lice... Ti svéti zahtevajo visoko raven, ki je ne dosegamo vedno niti v najboljši vsakdanjosti... *Del krščanske pravičnosti izvira prav iz moralnega junaštva, katerega terjajo zapovedi*" (str. 351). „Krščanstvo je v tem oziru kakor gorski vrh," pravi Novak in meni s tem, da smo sicer poklicani, da plezamo proti njemu, a da z različnimi sposobnostmi in močmi, po različnih poteh, z različnimi naporii ostajamo na različnih delih strmega pobočja.

„Zato svobodno gospodarstvo ne more biti nikdar – krščansko" gospodarstvo v polnem pomenu besede. „Celo samostani," pravi avtor, „so zamišljeni za sožitje grešnikov, začetnikov in za ljudi, polne spodrsrljajev..." (str. 351). Toliko bolj naj bo tržni sistem „odprt vsem ne glede na njih vero" – ali prepričanje.

„Če bi skušali voditi gospodarstvo po najvišjih krščanskih načelih, bi gotovo uničili istočasno tako gospodarstvo kakor dobro ime krščanstva. Vsak kristjan pa more in mora slediti vesti in sodelovati v skupinah, kjer je soglasje dosegljivo" (str. 351).

Ta zadnji stavek, ki pa ga Novak ne razvija, je prav v primeru evropskih demokracij, kjer imajo politične stranke svetovnonazorno osnovo, vreden posebnega poudarka. Pomeni namreč, da smo po vesti dolžni sodelovati z enakomislečimi brati in sestrami pri naporih, da dosežemo ob pravih svobodnega gospodarstva mesto tudi za kreposti, katerih vsakdanja tržna praksa ne upošteva. Človek je namreč neskončno več, kot del tržnega mehanizma.

Če se vrnemo na Novakov primer gorskega vrha, lahko rečemo, da je dolžnost kristjanov organizirati, z zavestjo vzajemnosti (solidarnosti), dolgo navezo, ki pomaga na poti proti vrhu tudi najšibkejšim članom skupnosti. To sicer ni zapoved sistema, marveč naloga krščanske skupnosti, ki v sistemu svobodno deluje.

Res pa je tudi, da kljub vsem „navezam“ ne bomo vsi stopali nikdar po istih stopinjah in niti dosegali istih višin, pa tudi ponujene „naveze“ ne bo hotel vsak sprejeti. Svoboda mu daje tudi to pravico.

Spet soglašamo z Novakom, ko ugotavlja: „Svoboda je kritična vrednota tako na gospodarskem področju kakor na področju vesti“ (str. 352). „Izobraženci zahtevajo svobodo trga za svoje proizvode, pa so kaj hitri za omejevanje gospodarske dejavnosti. Časnikarji spretno branijo zakone, ki varujejo njihove svoboščine, a so počasni, kadar naj bi branili svobodo industrije in trgovine, če je celo ne napadajo“... „Na žalost,“ ugotavlja avtor, „navadno nismo tako objektivni, kakor bi radi bili“... „Zato je ločitev sistemov tako v državi sami, kakor med državo in versko skupnostjo, primerna naši slabosti“ (str. 353). Na tem mestu se mi zdi, da mora dobiti poudarek, ki ga avtor upravičeno daje ločitvi med sistemi, dopolnitev v poudarku človekove – to je osebne enovitosti. Ločitev sistemov je potrebna, da zagotovi človeku harmonično rast vseh osebnih lastnosti, kar je mogoče le v svobodi.

VI — LJUBEZEN (Caritas)

„Ta najvišji teološki simbol judovstva in krščanstva je najbližji božji osebnosti“ (str. 353), pravi Novak in se nanaša pri tem na okrožnico „Laborem Exercens“, Janeza Pavla II.

Naj prepisem na tem mestu odstavek, v katerem pojasnuje avtor med opombami svoj odnos do gospodarskega nauka sedanjega papeža. Takole pravi: „Nisem se razpisal o gospodarskem nauku Janeza Pavla II., ker je bil ta še v razvoju, ko sem delal na tej knjigi. Še pred njegovo izvolitvijo sem čutil do njega nenavadno duhovno sorodnost in ne le, ker sva deležna skupnega slovanskega izročila. Oba imava namreč podobno prepričanje glede osebe in skupnosti, čeprav so bile najine izkušnje glede politične ekonomije bistveno različne“ (str. 411).

Verjetno ima tudi naše gledanje na gospodarstvo toliko skupnih točk z Novakovim, ker poganja iz istih kulturnih in verskih korenin.

Pa se vrnimo h krepostni ljubezni, ki je zadnja od teoloških osnov Novakove študije. „Bistveno za judovsko-krščansko pojmovanje ljubezni je,“ pravi Novak, „da je realistična“. „Je energija realnosti same...“ „Ljubezen stori, da stvari so, da izstopajo iz nič“ (str. 353). Avtor, ki po lastnih besedah sledi v tej točki Tomažu Akvincu (355), hoče poudariti, da je ljubezen mnogo več – kakor golo čustvo.

„Ljubljena oseba je ‚drugi‘ – to je samostojna oseba“ (str. 353). Zato, kdor ljubi, mora hoteti dobro drugega, ne gole utvare o tem dobrem. „Skratka, taka ljubezen je prav kakor božja ljubezen – realistična!“ (str. 353).

Vprašanje človeka, ki resnično ljubi, ni „kaj hočem?“ pa tudi ne „kaj hoče moj ljubljenci?“, temveč „kaj je mojemu ljubemu v dobro?“ Zato se resnični prijatelji med seboj svare, vodijo drug drugega mimo otroških fantazij ter rastejo skupaj v modrosti in prijateljstvu“ (str. 354).

„Prijatelji dajejo drug drugemu najdragocenejši človeški dar, ki ni toliko tolažba in razumevanje, kakor klic (poziv) k realizaciji samega sebe“ (str. 354).

„Ljubezen je tedaj velika učiteljica naše lastne realnosti. *Zakon-ska ljubezen*, ki je najbolj zaupno in plemenito od vseh prijateljstev, je brezobzirna v uničevanju utvar obeh o obeh“.

In kaj ima to opraviti z gospodarstvom?

„Ljubezen je notranja oblika vseh kreposti“ (str. 354), „uči nas realizma in modre presoje človeške slabosti in skritih možnosti... jasni razum in srce... ter urejuje sebična čustva... uči spoštovanja drugih kot ‚drugih‘... je zahtevna in navaja k disciplini... čeprav prinaša sladkost, kakor opevajo to pesmi v discipliniranih verzih.“

„Da morejo ustvarjati dobrine, morajo biti posamezniki svobodni, da so lahko ‚drugi‘. Ne smemo gledati nanje, kakor na delce „kolektiva“... „temveč kot na osebe, na ‚druge‘, ki so vir spoznanj in odločitev“ (str. 355). Res da živimo v skupnosti, a tudi te „človek sprejme, izbere, voli in upogodi“. Človek ima svojo skupnost, občestvo, navadno ‚rad‘, kar je prav, vendar šele z izbiro, s sprejetjem dosežemo višjo, boljšo stopnjo ljubezni, ugotavlja Novak (str. 356). (Primerjaj Svobodni Pogledi IV., str. 8.)

„Na področju gospodarstva mora biti stvarjenje dopolnjeno po človekovem posnemanju Stvarnika. Stvarjenje ni moralna igra, pa tudi ne – perfektna harmonija“ (str. 356). Narava pozna nesreče, viharje, potrese – in pretrese, ki so starejši od človeškega rodu. „Vendar si smemo predstavljati celo jamskega človeka, da pozna medsebojno ljubezen, istočasno kot suženjstvo,“ pravi Novak v pojasnilo nauku, da je „v spoštovanju svobode, Stvarnik dopustil greh“ (str. 356), ter da sta zato od izvirnega greha dalje svoboda in grešnost neločljivo povezani priči božje ljubezni.

„Vprašanje gospodarskega sistema je, kako naj sprost človekovo ustvarjalnost in produktivnost, medtem ko naj realistično upošteva njegovo grešnost. Ljubiti ljudi take ko so, pomeni sprejeti jih v svoji grešnosti, pa iskati poti do spreobrnitve te grešnosti v ustvarjalno silo namenjeno skupni blaginji“ (str. 356).

„Namen republike je, da navdihne vsakega državljana z željo postati vse, kar v resnici more postati“ (str. 357). Tega seveda ni mogoče storiti brez spoštovanja človekove individualnosti. Spoštovanje je potrebno, čeprav vemo, da je osebni razvoj pogoj in izhodišče skupne blaginje.

„Tu se moti socializem, ko misli, da je vzrok revščine bogastvo premožnih...“ „Gospodarska dejavnost,“ pojasnjuje Novak „ustvarja bogastvo... vendar to koristi ne le pobudnikom (te dejavnosti), marveč vsej skupnosti“ (str. 357).

„Gospodarski sistem, ki deluje tako, da postajajo posamezniki od njega odvisni“, pri tem ima avtor v mislih vseh mogoče oblike socializma, „tak sistem ni vzor ljubezni, prav kakor ni njen vzor ljubimec, ki išče odvisnost ljubljene osebe“. „Zato kolektivizem, ki ne spoštuje človekove osebnosti kot vira spoznanj in odločitev, ni boljši primer ljubezni od roja čebel ali črede govedi“ (str. 357). „Res pa je,“ priznava avtor, „da je miroljubni republiki težje ohranjati enotnost“, kajti nevarnost ljudi druži. Odtod skoraj neprestano „neravnovesje demokratične, kapitalistične, pluralistične republike“, ki potrebuje prav zato „vodstva, ki naj črpa iz idealov bratstva in skupnosti ter navdihuje vse z željo po svobodni požrtvovalnosti – za skupno dobro“ (str. 357).

Ravnovesje je vedno sad napora. In če je življenje v svobodi vrednota, ne smemo pričakovati, da nam bo ta dana – po neosebni – neodgovorni in nenaporni poti.

— . —

„Pred Bogom,“ zaključuje Novak svojo študijo o teologiji gospodarstva, „bo na sodni dan demokratični kapitalizem nosil težko breme“ (str. 358). To je breme odgovornosti za mnoge, kajti čim močnejši in popolnejši je sistem, čim več svobode nudi, večjo odgovornost nosijo zanj njegovi člani.

Gornja avtorjeva misel nas spominja na grehe opuščanja, ki bodo predmet končne sodbe in katerih obramba se bo končala v vprašanju: „Kdaj, Gospod, smo te videli lačnega...“ Pri ostalih grehih človek ve, kdaj jih stori, a grehi opuščanja so posledica načina življenja in prepuščanja lagodnim tokovom. Odtod večja odgovornost njih, ki so več prejeli in bili svobodnejši v uporabi talentov. Vendar opominja avtor, naj bomo pravični pri presoji sistemov. „Stotine knjig,“ pravi, „hvalijo socialistične ideale, pa pozabljajo na socialistično prakso“ ... „in če imajo socialisti pravico sanjati o državi svojih idealov sme tudi demokratični kapitalizem sanjati o državi svojih idealov“... (str. 359). Ta dobesedni citat spominja, da so tudi po Novakovem mnenju „sanje“ v pravem pomenu besede pričetek – čeprav ne opis – družbene stvarnosti (Primerjaj „Obris“, prvo poglavje).

„Primerjati je treba ideale z ideali in prakso s prakso!“ „Seveda, moramo presoјati prakso demokratičnega kapitalizma z isto strogostjo, kakor delamo to s socializmom, toda prvi korak te presoје,“ poudarja avtor, „je *presojati ga v luči njegovih lastnih idealov*.“

„Ni dovolj, ugotavljati, da demokratični kapitalizem ne dosega krščanskega vzora, kajti noben gospodarski sistem si ne sme drzniti, da bi se smel primerjati božjemu kraljestvu.“

„Vendar, demokratični sistem sprejema sodbo pod vidikom večnosti. Zgrajen je tako, da je mogoče neprestano reformirati, izboljševati in prilagajati, ter je edini od znanih družbenih ustrojev, ki ima sam v sebi sredstva, da se spreminja na miren način“ (str. 359).

„To je sistem, ki je bil zamišljen, da omogoča ljudem, grešnikom, izvajati ga v svobodi“ (str. 359). „V tej družbi... so poklicani posamezniki in ljudstva, da uresničijo z demokratičnimi sredstvi nalogo, o kateri mislijo, da so bili zanjo poklicani“ (str. 360).

— — —

Novakov krščanski zajem „demokratičnega kapitalizma“, daje temu izrazu poseben pomen. To ni več iluministično-liberalni kapitalizem prejšnjega stoletja, ki je zrasel iz vere v človekovo naravno dobroto, temveč nov realistični družbeni nauk, ki nosi v sebi vse lastnosti velikega, četudi nujno nestalnega ravnovesja.

Ta teoretični pogled na demokratični družbeni ustroj, se je oblikoval na krščanskih temeljih, ki so jih postavili ustanovitelji ameriške demokracije. Danes, ob zatonu racionalističnega iluminizma in pred propadom njegovih družbenih posledic, predstavlja Novakova teologija gospodarstva približanje višji in globlji obliki družbenega sožitja.

Od teoretične slike do praktičnega izvajanja pa vodi težka pot človekove naravne in nadnaravne kreposti.

PESMI

DON QUIJOTE DULCINEJI

Glej, ljubim te, glej, ljubim te zares,
vendar ne vem, če ljubim res le tebe
in če morda ne ljubim v tebi sebe:
želja, spominov, sanj ugaslih zmes.

Saj ljubi vsak, kot mu nebo je dalo,
ti si bil meni ljubezen edina.
Če res si le prividov usedlina,
najlepšega bil v meni si zrcalo.

Zato nikar se ne sprašuj, srce,
če Dulcineja tvoja sploh živi.
Nekoč ne bo več tebe niti nje.

Takrat ostalo bo le to črnilo,
oznanjalo bo njim, ki jih še ni,
da je bilo srce, ki je ljubilo.

SONET O BELI GLAVI

Wen Kiun, minilo je dva tisoč let,
odkar zapela si o beli glavi;
pred dnevi jaz ugledala sem sneg,
tam kjer poprej bili so kodri rjavi.

Vsak ima tek načrtan kot planet.
Obstala sem na vzvišeni planjavi.
Za mano čez prepad je most razpet,
breme želja leži pod njim v tokavi.

Ledena gora beli se v daljavi.
Tesan prelaz pelja prek nje odtod,
tja kamor dragi kličejo me k spravi.

Oziram se po pustih goličavi.
Sama bom morala čez njo na pot,
ne bom korakala ob beli glavi.

VARIACIJE NA TEMO JESEN

Jesen in mačke. Mačke in jesen.
Čudne variacije na čudne teme.
Bleščeči kožuh, čudovit ponos,
a v srcu strah, v trebuhu mrki glad.
Iskrivo sonce, zlate krizanteme,
a v zraku čutiš zimo, mraz, vihar.
Mačka na grobu. Žalost in milina.

Nabuhla maska, nova limuzina,
(Ne misli, da je to le slaba rima!)
kjer bil nekoč je lepi mučenik.
Čudne variacije na čudne teme.
Zeleno listje se spreminja v rdeče,
a rdeče v rjavo. Kmalu ne bo nič.
(Če hočeš rimo: čas je pač birič.)

PEKINŠKI PES

Prišla bom z vetrom in dežjem,
potrkala na okno kakor veje,
obrisala bom z listjem šipe
in gledala bom ogenj, ki te greje.
Mehka preproga, v naslonjaču žena,
ob tvojih nogah majhen pes.
Dvignil je glavo in posluša glas,
ki samo pes lahko ga sliši:
„Pozdravljen, ljubki pekinžan!
Pozdravljen mali Li Tai Po!
Prisluhni, tukaj je nekdo,
ki, kot nekoč tvoj imenjak,
v pregnanstvu blodi in oblakom poje.
šepni gospodu in za hip samo
ga zbudi iz meščanskega udobja:
„‘Pravkar s pomladno vihro mimo hiše
je prhnila ciganka zvesta,
tvoja nesojena nevesta!’“

Prvi haiku

V vodnjaku zvezdi.
Na nebu se ne bosta
srečali nikdar.

Drugi haiku

Arhiv v pisarni.
Podpis na starem pismu
kot roža v prahu.

OTOK MIRU

(Počitniški zapisi)

Spet gledam, bleščeče v sončnem zatonu, Uritorco, Las Gemelas in celo verigo gorá, ki se vlečejo proti jugu. Tu pod mano dolina La Punilla, vsa zelena, vsa prosojna v sončnem zlatu! In vas Dolores v preprosti in čisti lepoti! Kar objame oko, je vse gorato; dolina deloma obdelana, griči zaraščeni z goščavo. V bližnjih mlakah neumorno pojejo pupki. Žgolenje ptičev se prepleta v simfonijo. Pravkar sem videl v bliskovitem poletu kolibrija; živi biser, ves v blesku! Ta spokojnost počasi leze vame.

Nekaj dni po tem snidenju z gorami, kratek sprehod po bližnjih gričih. Najprej do vrha vzpetine malo nad našim taborom, nato se prevalimo v ljubko dolinico, čisto samotno, z eno samcato hišo ob potoku, ki se vije proti reki. Naš cilj je ono čudno skalovje na drugem bregu doline, kjer je menda polno sledi indijanskega naselja. Iz daljave – z nekoliko fantazije – zagledamo v skalovju čudno formacijo: v krogu zaokrožena, zmaju podobna zver, a s konjsko glavo, v premeru morda dvajset do trideset metrov. Jasno se odraža kot relief iz golega skalovja. Otrokom fantazija vzleti! Kaj če je res relief, izklesan v kamen! A kdo naj bi ga naredil? Indijanska kultura ni dosegla te stopnje razvoja. Kaj če so bila tu izvenzemska bitja?

Ko pridemo na lice mesta, vse prelezemo, prehodimo počez in pošev, stikamo za sledovi neznanih rok. Ničesar ni zapaziti! Le delo naravnih elementov. Sonce in veter, voda in led klešejo, dolbejo, sekajo in razmikajo počasi, a vztrajno. Skalovje se lomi in oblikuje v čudne podobe.

Ob potoku najdemo več možnarjev, lepo vdolbenih v živo skalo. V njih so Indijanci mleli razne sadove, zelišča, morda tudi koruzo. To je tudi vse, kar je za njimi ostalo! Nimamo sreče! Nobene kamenite sekire, nobene puščice, kaj šele črepinje! Vendar odkrijemo, po ogromnem ovinku okrog doline, prav na vzpetini nad potjo, precej prostorno votlino, „pod skalco“, kjer je bilo, brez dvoma, bivališče Indijancev. A sledu ni nobenega.

V sijajnem razpoloženju krenemo proti domu. Ne čutimo utrujenosti. Dan je svež kot modro nebo, ki čuje nad nami. Gore na vzhodu žarijo v večernem soncu, medtem ko dolino zajemajo sence naših hribov. Dolores blešči v zadnjih žarkih; malo nad vasjo, tam čez glavno cesto, čisto bela sameva božja njiva. – Ko pridemo do reke, še štrbunk v vodo, nato na gorko skalo kot v objem matere nature. In že se prižigajo prve kresnice v gostih travah. Čez čas ožive travniki v lučih kot bajno mesto ponoči, iz višine. – Spanec nam leze v ude. Komaj je še moči za skromno večerjo.

Še nekaj globljega se razgiba v meni, ko se iz udobnega stanovanja preselim za nekaj dni v borni šotor. Dokler je lepo vreme, je vse v redu: cunje so suhe, drva so suha, ogenj veselo gori. Sprehodi, kopanje, prosto tavanje, igre na prostem, vse se lepo prepleta v harmonijo polnih dni.

A ko zažuga neurje, jezni vetrovi in besno vodovje; ko šotor plapola v vetru kot jadro v viharju, tedaj mi grejo misli v novo smer: nenavadno pot uberejo. Nehote se začnem spraševati, kam so se Indijanci zatekali v neurju, v mrazu? Kje so se ogreli, kako so kljubovali silnim vetrovom, ali so imeli vsaj zasilno streho? Naravnih votlin v tej dolini skoro ni, kamor bi se lahko zatekali. S čim so se preživljali, ako ni bilo lova in ribolova? Sadežev je tako malo v teh goščah. „Chañar“, droben sadež polpuščavskega drevesa, skoro sama pečka ga je, a ima nekoliko soroden okus po dateljnih. „Piquillín“, zelo drobne jagode bodičastega grma. In malo niže v dolinah neke vrste rožiči, sadež drevesa algarrobo, ne večji kot strok fižola, a zelo sladki.

Vzdolž reke Dolores, na višjih skalah ob strugi, je vse polno lepo izklesanih možnarjev. Torej je bilo tu precej prebivalcev! A ni sledu o kaki kameniti zgradbi. Verjetno so poznali le zelo zasilna bivališča, podobna šotorom, izdelana iz kož, vejevja, blata, morda trave. Bogsigavedi! Ničesar ni za njimi ostalo bivališčem podobnega!

Tistega dne sva s prijateljem Tonetom na svojem jutranjem sprehodu razmišljala o prazgodovini te pokrajine. Córdoba del Tucumán so jo imenovali španci, da bi se razlikovala od istoimenskega španskega mesta. Prvotne prebivalce so nazvali Comechingones.

Tone je govoril bolj zase kot napram meni:

„Kje je vendar ta svet ameriških Indijancev zabeležen? Kje so imena njih glavarjev, kje so njihova izročila; njihovo dejanje in nehanje, njih praznovanja, njih bóli in žalovanja? Ali je kdo otel iz popolne pozabe to ljudstvo, njih govorico, šege, navade? Ali se je kdo vprašal po njihovi pravici do svoje zemlje in do življenja?“

Ves njihov svet je obmolnil v gluhi temini časa. Nemi kameniti izdelki pričajo o njihovi prisotnosti – nekoč – v teh krajih, a besede ni čuti, sporočila ni nikjer zaznati. Kje in kako bi tedaj zaslutil odmev njihove misli? Kje naj bi začutil korenino ameriške zemlje? Komaj nevidne stopinje po zabrisanih stezah!

Tisti večer sem šel, kot že po navadi, na svoj kameniti „pre stol“ na vzpetini malo nad taborom, in skušal prevesti čustva tistega dneva v nekaj verzov. Takole sem beležil, črtal in popravljal – in skoval:

Silni veter bije drevje in skale,
po dolini se vali vihar grozeče;
La Punilla sanja stare sanje,
stare kot skalovje v tem pogorju.

Stara Indijanka melje zrno
v skalnati vdolbini, tu ob reki;
zadaj ždi „kasike“ v drži mrki,
vest sprašuje meni moj' mu veku;

„Hermano“, ki nastanil si se v krajih
naših mirnodušno, ves gosposki,
kje so moji bratje, kje njih vnuki?
Kaj ti raste v srcu, Kajn nesrečni?

Težke kaplje padajo v to poldne,
perejo srdito skalo, steze;
drevje vije se kot v prošnji žalni,
a srca ne umiva solza kesa.

Naslednji dan smo se odpravili v Ongamiro. Vreme je bilo sijajno, sicer vroče, a v senci znosno, ker je pihal lahen veter.

Do Ongamire ni daleč. Od Capille nekaj minut naprej po glavni cesti, proti severu, nato zaviješ na stransko, netlakovano cesto, prideš do naselja Quebrada de la Luna, še v dolini, nato pa preideš počasi v ozko gorsko dolino, ki se vije skozi bajno lepo zeleno hribovje – v neznano. Čez čas se pojavijo rdeča pobočja hribov, gola in ponekod zelo izpodkopana. Tam so ongamijske jame ali votline; v resnici komaj tesni napušči ob vznožju hribov. Tu je bilo močno naselje ameriških prebivalcev že od davnih časov. Tudi litografije so bile vidne – še do nedavnega, do navala turistov. V glavnih votlinah, dostopnih turistom, res ni zaznati niti enega sledu nekdanjih prebivalcev. A mi obidem hrib ob cesti v velikem loku, nato se spustimo v ozko grapo med dvema hriboma, hodimo po strugi potočka. Kmalu pridemo do konca te soteske, zakaj na vse strani zapirajo pot visoke, skoro navpične skale. Lep gorski kotiček! In glej, prav zadnja stena ima velik

previs, ki nudi dosti strehe; bolj na desni strani pa curlja po skali in pada v tolmun nit vode. Prav na dnu votline najdemo, izdolbenih v skalo devet možnarjev. Torej končno jasen dokaz, da je tu bival človek. Streha, zavetje, voda, gorsko obzidje od treh strani, in tu mlini za razne sadove, zelišča, morda koruzo, morda algarrobo. Pregledamo in preiščemo ves prostor: kar na površju zapazimo brusni kamen. Ob ta kamen so brusili kamenite izdelke: sekire, konice puščic in sulic. V bližini je mnogo kosov sekanega kamenja, večinoma odvrženih zaradi kake napake. Nekaj je že bolje oblikovanih, kot za konico sulice, a neskončanih. Torej tudi delavnica! Ko sem malo globlje prekopal na dveh ali treh krajih votline, kmalu naletim na ognjišče. A najdem le pepel in ogle!

Občutek imam, kot da bi grebel za koreninami ameriške zemlje. Želel bi naleteti na izdelek indijanskih rok, na črepinjo! Hotel bi prodreti v njihovo skrivnost; v njihov svet: v svet njihovih upov in bojazni, njihovih bajk in resnic. V svet njihovih bogov in besov.

A tu je le tišina, globoka tišina! Tu je še vse polno ugaslih glasov! Klicanje straže na vrhu hriba, prepiri s sosednjim rodом, šepet mladih zaljubljenecv tam niže doli v grapi, pa mrmranje čarovnika ob bolniku. Čudno žlobudranje se prepleta s petjem in kričanjem otrok, pa spet s ptičjim žgolenjem. A vsi ti glasovi zamirajo v gosto, neprodorno tišino.

Le curek vode meri čas iz leta v leto, v stoletja! Drugače je vse kot okamenelo. Vse je zastalo tisti trenutek, ko so iz votline zbežali zadnji prebivalci – neznankam. Morda v smrt. Njihovi bogovi so bili premagani, njihov svet se je zrušil v prah. V pesku in prahu te votline so brez dvoma solze mnogih rodov, pa tudi obup in kri zadnjih prebivalcev.

Španski kronist je zapisal nagovor indijanskega duhovna – čarovnika belemu osvojevalcu in misijonarju, nagovor, ki je izraz bolečine premaganih in zaslužjenih. Takole se glasi v prevodu:

„Vi pravite, da mi ne poznamo Gospodarja te okolice, tistega, ki je Gospod nebes in zemlje. Pravite, da niso resnični naši bogovi. Nova beseda je ta, katero oznanjate. Ta beseda nas je zmedla, ranila, ker naši predniki niso tako govorili. Oni so nas naučili svoj način življenja; oni so imeli za resnične te bogove, saj so jih spoštovali, jih molili in slavili. Oni so nas vedno tako učili! Toda če so naši bogovi mrtvi, kot pravite, pustite nas umreti, pustite nas poginiti...“

To se je moralo zgoditi v začetku šestnajstega stoletja, ko so še živele neposredne priče španskega zavojevanja Amerike in rušenja njihove krive vere. To je krik agonije ameriških kultur.

Življenje v taboru je sama brezskrbnost. Kot da bi se vrnil v svoja otroška leta, ko sem s prijatelji brodil po Bistrici, iskal

ploščate kamne in jih metal v tolmane, da so poskakovali po vodi kot račke. Kot vrnitev v tista poletna rodiška leta, ko ni bilo pohajkovanju ne konca ne kraja; po travnikih in poljih, po strugah, prodih in nasipih, po pašnikih in gozdovih. Tisti dnevi so bili ena sama zvrhana mera sonca in zemlje v vsej svoji čudoviti pestrosti.

In glej, tu se mi dogaja enako. Brezmejna svetloba teh planinskih dni se mi ponuja kot čaša opojnosti. Včasih po cele ure samo strmim, nemo strmim v raznolike obrise hribov in doline, v nežne nianse zelenih barv, ali v potujoče bele oblake po sinjem nebu. Kar nekam praznično razpoloženje ustvarjajo!

— — —

V nedeljo smo bili na Uritorcu. Letos sem čutil leta, komaj sem prilezel do vrha. Seveda, bolj počasi bi moral hoditi, a ker so fantje drveli kot za stavo, se je tudi nama z Markom mudilo. Oni so prišli na vrh v eni uri dvajset minut, midva sva dodala še eno uro. Dobro mi je délo, to sem čutil. Prvo uro hoje je šlo sijajno; potil sem se kar v curkih. A potem je pošla zaloga energije, ali kaj vraga! Vsakih sto korakov sem moral postajati. A končno se splača. Prijeten je počitek po takem naporu; lep je razgled na vse konce! Marko je bil prvikrat na tem vrhu; ves je bil ponosen na ta vzpon.

— — —

Sinoči prvi dež. V šotoru je vse zamakalo. Je tudi lilo kot iz škafa. Danes dopoldne se je vreme popravilo. Z ženo sva šla na sprehod v El Rincón; potem smo se kopali. A po kosilu spet hud naliv; skoro dve uri je lilo. Šotor se je še slabše obnesel kot sinoči.

Zdaj je spet sonce razsejano po vsej dolini – in jaz na svojem pozorišču občudujem to pestro naravo. Vremenske spremembe so tudi lepe. Zdaj je vse umito, vse obnovljeno. Čez par dni bodo Gemele, tam na vrhu, vse posejane s planinskim cvetjem. A treba je iti gor, da se to vidi! Morda...!

Po tem dežju je vse kakor nanovo ustvarjeno. Ptiči žvrgolijo in se veselo snubijo. Divji golobi letajo križem doline. Na travniku pod to vzpetino poje prepelica; iz daljave ji druga odgovarja. Vse je zaokroženo v harmoničen okvir miru in lepote.

— — —

Utrujen od dolge ture! V Dique Los Alazanes smo šli s fanti. Dve uri in pol tja grede, in malo manj nazaj. Lep sprehod, ni bilo preveč vroče; tja grede je bilo sveže prijetno, še v jutranjem hladu. Ostali bi bili cel dan tam, da se ni začelo nevarno oblačiti. Pot je bolj zlozna kot na Uritorco, zato sem manj utrujen kot zadnjič. Tudi se je poznal prejšnji trening.

Zdaj so gore vse zavite v meglo; komaj prva pobočja so vidna tu in tam. „Cabeza del Indio“ se včasih pokaže, potem se spet skrije. Veter s silo vleče od juga. Težki črni oblaki že ves dan strašijo z dežjem, a verjetno dežuje nižje doli na jugu, tu le sem pa tja malo zaprši. Jaz sem tu na svojem kamenitem prestolu, ki je, kot vidim, v dobrem zatišju. Občudujem, kako se spreminjata nebo in zemlja v igri svetlobe in senc. Prav ta trenutek zahodno sonce osvetljuje dve krpi pobočja v Las Gemelas. Kako se moč svetlobe prebije skozi težke oblake! Na travniku doli v dolini veter češe bele šope visokih trav. Tako valovijo kot žitna polja.

Spet se poslavljam od te bajne gorske doline. Za eno leto, za več, za vedno? Uritorco žari v zadnjem soncu, vrh ima zavit v oblake. Rad bi objel s tem pogledom te gore in to zeleno dolino – za dolgo časa, za mnogo suhoparnih dni. Rad bi shranil globoko v srcu to lepoto, to preprosto domačnost, za dni asfalta in brezobzorja. Ti dnevi morajo biti kakor seme novih upov. Tu se naj utrdi vera, da je preprosto življenje v naravi še možno. Hvala Bogu za te blagoslovljene dni, polne sonca, vetra, žuborenja vodá in ptičjega petja. Za sprehode, za počitek, za kopanje, za premišljevanje. To je bil zares otok miru v morju moderne civilizacije.

Kot nalašč za slovo, ali za še milejše razpoloženje, nas je danes naš sosed – tudi letoviščar – presenetil s čudovitim darilom. Ko se dan že nagiba h kraju, ko vročina popusti in se svet zaziblje v mehko večerno spokojnost, glej, takrat se je zgodilo, kar sem tisto noč skušal pesniško opisati. Saj vem, da je komaj iskanje besedi za nekaj, kar je neizrazljivo. Globoko doživetje, kako se dve kulturi zlivata v eno. Iz počitniške hišice, ki stoji na vzpetini nad nami – se je jel razlivati po pobočju – kot v nevidnih slapovih – zvok zelo znanih slovenskih nabožnih pesmi. Takrat sem obnemel in zajadral v območje prve domovine. Šele pozneje sem takole skušal izraziti ono doživetje:

Blažena luč prešinja poletno livado,
planine sijó čez nežnozeleno Punillo;
Duh plava kastiljski po starem naselju Dolores;
še čuje se v dalji glas kapetana fñiga:
Pokoravaj se kralju španije, ameriški človek!

A to popoldne zapelo na struno je novo,
nov zvok se razlega po mili deželski krajini:
slovenske Marijine pesmi, druga za drugo
razlivajo se po travnikih, stezah, goščavah.
Na Višarje, na Brezje, na šmarno goro kipijo
spevi molitve, hvalnice, prošnje zaupne.

„Zmagala si Devica... Pozdravljena bodi...“
Uritorco prisluhne nem tej viži neznani,
pampero jih nese v soteske te serranije.
O čudež, kako se usklaja to milo petje
z ameriško zemljo, s tem blaženim gorskim svetom.

Za domov sem tisto poletje nabral tole „simboliko“: štiri vrste zdravilnih zelišč, ki rastejo samo v Cordobi; nekaj lepo oblikovanih kamnov; dve izredno zanimivi suhi rogovili in nekaj manjših lesnih izdelkov matere narave: izdelki zemlje, vode, sonca in vetra. Spotoma proti domu smo kupili po indijsko izdelano težko odejo „puyo“, in še imitacijo ameriške boginje matere zemlje: Pachamama.

A najlepši zaklad sem nosil v očeh in v srcu...

KAREL RAKOVEC

POSNETI SONETI V.

Ko maske ob koncu iger in prepírov
vrnemo zemlji, zraku in vodi, uzremo
v Bogu, kdo bolje igral in recitiral.

(Tommaso Campanella, Gli uomini son giuoco di Dio e degli angeli)

Kako počasi klobka časa se odvija!

(Charles Baudelaire, De profundis clamavi)

Juan Ramón Jiménez

AL SONETO CON MI ALMA

Kot je v perutih zaobsežen let
in v cvetni čaši vonj vsepričujoči,
kot je v plamenu prvobitnost luči
in je v sinjini neba nedogled,

kot v melodiji uteha je srca
in je svežina v curku iz vodnjaka
in je bogastvo v diamantu, taka
je moja kri: v njej polje želja vsa.

Vate, sonet, kot na vode gladino
odtisne ideja – čisto hrepenenje –
svoj neminljivi, čudoviti kov.

Njene lepote neizmerna jasnina
je kakor v ribniku nebo brezmejna
v izmerjenih mejah tvojih bregov.

LE VIERGE, LE VIVACE ET LE BEL AUJOURD'HUI

Nam bo deviški, bujni, sončni danes s smelim
zamahom perutnic strl trdovratni led
pozabljenega ribnika, ki v njem zaklet
namen kristalni spi poletov nevzletelih?

Labod nekdanjih dni se zave, da je bil
kraljevski, a brez upa upa na rešitev,
ker ni opeval sužne domovine mita,
ko zime jalove je gnus mu v oči bil.

Otresel vitki vrat bo belo agonijo,
poslano iz megle nad ptiča, ki taji jo,
ne bo pa ledu kos, ki vklepa mu perot.

Le senca še – blesk čisti ostati mu velewa –
v simbol otrpne prezirljivega usmeva,
ki ga doma izgnan nadene si labod.

Francisco de Quevedo

“¡AH DE LA VIDA!” ¿NADIE ME RESPONDE?

Kje si življenje! Bo kdo odgovoril?
Hej, kličem te, preteklost preživeta!
Fortuna ugriznila je v moja leta
in vešča blaznosti mi skriva Hore.

In ko niti ne vem, kdaj ne kako si
zbežalo zdravje in življenje celo!
Življenja ni; kar je, je preživelo,
in ni nesreče, ki je ne bi okusil.

Včeraj zašel je, jutri še ne vzhaja,
danes mimobežeča je postaja;
sem kot kdor je, bo, bil je naveličan.

Tkivo sem prve in poslednje noše,
plenice in prt, pravzaprav sem samo še
navzoče zaporednosti mrliča.

DEL TRASCURSO

Ko gledam nazaj, se mi v letih daljnih
odpre tako globoka perspektiva,
da se na dnu le stežka ohrani živa
motna podoba v mojih ogledalih.

Še letajo okrog zvestih zvonikov
lastovke, visoko nad glavno pošto
vztraja moje zatopljeno otroštvo.
Stari vinograd je že dobro vino.

Ne skrbi me, če mi bo sreča mila
vnaprej, sedanjosti se oklepam s trmo.
Vem, kje stojim, a mejá svojim silam

ne postavljam. In vtem se mi prihodnost
neopazno oži, oko vidi strmo
stezò, grapavo, sklizko, neprehodno.

Adam Mickiewicz

GROB POTOCKIEJ

V deželi vigredi sred razkožnih vrtov
veneš, o mlada roža, ker dnevi minuli
– kupci spomina – ti v srcu vrtajo rov
in vzletavajo iz tebe kot zlati metulji.

Na severu tja v Poljsko sveti gruča zvezd,
zakaj se jih je toliko tja napotilo?
Je ogenj tvojih oči, ki spe zdaj pod gomilo,
ondod prižgal kresov večno letečih sled?

Tudi jaz, tvoj rojak, bom pokopan na tujem,
tu naj mi dobra dlan na grob prsti nasuje.
Romar, ki počasti tvojih kosti svetinjo

v domačem jeziku, bo vzdramil moj pepel,
in ko se pesnik tebe tiho bo spominjal,
videč moj bližnji grob, še meni bo zapel.

O BRUNNEN-MUND, DU GEBENDER, DU MUND

Usta vodnjaka, o usta pelikana,
neusahno isto, čisto govorite,
marmorna maska na tekočem, pitnem
obrazu. In v ozadju karavana

utripajočih akveduktov. V zrela
lica priteka pripovedka mimo
grobov od daljnih rebri Apeninov
in se čez od starosti počrnelo

brado pretaka v spod ležečo školjko.
To marmorno je uho, bedeče bolj ko
speče, in ve mu klepetate sproti.

Uho je zemlje. Torej sama s sabo
se pomenkuje. Če se vrč spozabi
in prisluhne, se zdi ji, da jo moti.

Dino Campana

POESIA FACILE

Vojsko mrzim, tudi miru ne iščem,
tih, sam tavam po svetu, sanja breja
negodnih pesmi. Po megli me žeja
in širini v nehrupnem pristanišču.

V nehrupnem pristanišču tenkih jader,
nared da proti obzorju zdrse gibka
in se poskrivajo za vali: tipkam
prišepetava akorde veter jadrn.

In te akorde nese veter daleč,
zanese jih v morje neznano. Sanjam.
Življenje žalostno je in jaz sem sam.

O kdaj o kdaj bo vstala plameneča
zarja, ko se zbudi mi duša v soncu,
v večnem soncu, svobodna in drhteča.

SONET XXIX

Kadar v opreki s srečo in ljudmi
daleč od vseh, zavržen, v solzah tonem
in nadlegujem milost, ki molči,
premišljam svojo usodo in jo kolnem,
želim si svojih znancev lepo rast,
obilen up, prijatelj na voljo,
zavidam tem umetnost, drugim čast,
kar gódi mi, zavračam nejevoljen
in malodušne misli me že tró,
se srečen spomnim nate in moja reva
kakor škrjanec z mračnih tal v nebo
zleti in jutro hvali in prepeva.

Noben kralj nima večjih dragotin,
kot sta ljubezen tvoja in njen spomin.

PRIVZEM DRŽAVLJANSTVA IN OHRANITEV NARODNOSTI

Kot že večkrat, včasih pogosto, je spet pred nami problematika narodnosti v razmerju z državljanstvom. To je pač eno od vprašanj, ki nas v zdomstvu bistveno zadevajo. V tem smislu je bilo treba zbrati samo nekaj gradiva, saj o tem ni mogoče kaj posebnega novega izumiti. Skoraj vse je že povedano. Važno je morda le, na novo predstaviti nekatere pojme, jih ustrezno uskladiti ter izvesti primerne zaključke.

Snov se nam ponuja iz različnih perspektiv: juridične (pozitivno pravne), moralne, sociološke, filozofske. Ker je namen tega razmišljanja pretežno praktičen, se bomo omejili zgolj na pravni in sociološki vidik, z njunim zgodovinskim ozadjem.

Te vrste razglabljanj je v naši skupnosti bilo že veliko in jih še bo. Zdi se, da se kar preveč posvečamo takim vrtanjem, ki so sicer potrebna in koristna, a ne smemo ostajati le pri njih in se k njim stalno povračati. Približno imamo razčiščene najvažnejše pojme. Če se kdaj pojavi novo vprašanje, naj se preuči, a moramo naprej, ne da bi nas razglabljanja težila in zavirala.

Gre torej za narodnost in državljanstvo. Preglejmo najprej zadevne pojme po vsebini in obsegu. Ker vsi govorimo vsaj dva jezika, nam je po eni strani lažje, po drugi pa težje priti do konceptov. Antona Grada slovensko-španski in špansko-slovenski slovar ne razlikuje dobro vseh različic. Tako ima za besedo „pueblo“ ljudstvo, narod. Za „nación“ prav tako narod, ljudstvo. In vendar imata izraza različen pomen. Nekaj je ljudstvo, nekaj drugega je narod; dr. Ahčin dodaja pa še tretjo kategorijo, nacija, različno od naroda. To zadnje razlikovanje se navadno v španskih in drugih tekstih ne najde.

A naštejmo najprej tako imenovane etnogenetske faktorje, ki so skupnost pokolenja, jezik, ozemlje, rasa, država, vera, zgodovina (preteklost), kultura, zavest in občutek skupnosti ali skupno narodno čutenje. To zadnje je za Ahčina najvažnejše. Vsi ti faktorji v večji ali manjši meri prispevajo k nastajanju in ohranitvi naro-

dov. Skupek značilnih duševno-duhovnih svojstev naroda imenujemo, po Ahčinu, narodnost.

Narod in nacija ne pomenita isto, čeprav sta pojma sorodna. Tudi v pojmu „natio“ so vključeni vsebinsko vsi omenjeni znaki, ki označujejo narod. A k vsemu je treba še nekaj bistvenega, da moremo o kakem narodu govoriti kot o naciji. Iz zgodovine vemo, da je večina nacij na evropskem ozemlju nastala ob koncu 18. in v teku 19. stoletja. Bila je to doba razsvetljenstva in liberalizma, ki je opredelila in dvignila človeka kot izrazito individualnost. Narodi, ki so se tedaj začeli zavedati svojih duhovnih in snovnih vrednot ter pomembnosti v svetu, so hoteli svoj položaj tudi z močjo zavarovati in uveljaviti. Dokler je kak narod le brezskrbno živeča jezikovna in kulturna skupnost, ki ni toliko politično prebujena, da bi hotela sama odločati o svoji usodi, še ni nacija. Za nacijo je treba zavestne volje za ustvaritev enotne narodne skupnosti in lastne državnosti, in sicer na osnovi življenjskih vrednot in kulturne dediščine, ki je narodu lastna. Z eno besedo, pravi Ahčin, narod postane nacija, ko se politično prebudi in prične stremeti po samostojni državnosti. Nacijo moremo imenovati zato kar državni narod.

Vendar pa se državna samostojnost pri opredelitvi pojma nacije ne sme preveč poudarjati. Narod je namreč lahko nacija, tudi če nima svoje nacionalne države. Primer za to smo Slovenci. Vzrokov, da kak narod ne pride do samostojne države, je lahko več. Vendar pa je naravno za vsak politično prebujen narod, naj bo velik ali majhen po številu, da stremi po lastni narodni državi. Kajti vse, kar je živo in čuti življenjsko silo v sebi, stremi za tem, da doseže od nikogar odvisno, povsem samostojno bivanje. Omenili smo torej elemente, ki v večji ali manjši meri sestavljajo pojem naroda in nacije. Ni pa nujno, da so vsi ti elementi navzoči vedno in v vseh primerih. Lahko kateri izmed njih manjka, npr. jezik, ozemlje, država, vera (oz. več verstev), idr.

Ker je bila med elementi omenjena država, je važno, da jo imamo pred očmi kot pojem, ki ni istoveten z nacijo. Država je juridičen pojem, institucija, ki v drugem smislu vsebuje večino ostalih elementov. A o tem pozneje.

Kratka in pregledna definicija naroda je težka, če ne sploh nemogoča. Zgolj zgodovinska razlaga o njegovem nastajanju med 16. in 17. stoletjem ni zadostna. Kvečjemu bi lahko rekli, da so narodi zgodovinske formacije in da imajo različne vzroke: zemljepisne, gospodarske, kulturne, politične in tudi verske. Zdi se mi pri vsem tem zanimivo Ahčinovo razlikovanje med narodom in nacijo. O čem hočemo pravzaprav govoriti? Slovenci smo stoletja dolgo bili le narod in smo šele v 19. stoletju postajali nacija, ko smo namreč začeli izražati zavestno voljo za ustvaritev enotne narodne skup-

nosti na osnovi življenjskih vrednot in kulturne dediščine, čemur se je pozneje, šele v zadnjih desetletjih, pridružila ideja o lastni državnosti. Postali smo torej nacija, ko smo se politično prebudili. Govoriti moramo torej o naciji, ali če nam je beseda preveč tuje zvoneča, o narodu v tem pojmovanju.

Večina avtorjev sploh definira narod kot nacijo, to se pravi, ne kot zgolj etnično, kulturno, jezikovno, ozemeljsko enoto, ampak tudi in predvsem politično.

Max Weber pravi, da je pojem naroda vedno namerjen na politično oblast in da z besedo „narodni“ izražamo neko posebno močno čustvovanje skupine ljudi, ki so povezani z jezikom, vero, navedbami in usodo ter z neko že obstoječo ali zaželeno organizacijo oblasti.

Mac Iver meni, da je kriterij, po katerem razlikujemo narod od drugih človeških skupin, prav v težnji po politični avtonomiji.

Prav po tej snovi znani Ernest Renan uči, da je element, ki določa narod, „enotna volja za skupne podvige v bodoče, temelječa na izročilih preteklosti“. Narod je zanj „ena duša, en skupni duh, ena duhovna družina, ki izhaja iz spomina na žrtve, na slavo, na skupne dvome in iskanja, ter želja po nadaljnjem skupnem življenju na tej podlagi... Obstoj naroda je vsakdanji plebiscit...“. Vsak dan se njega člani posebno odločajo za pripadnost in za skupno življenje.

Za Ortega y Gasseta je narod „svojestven in vabljev načrt skupnega življenja“ ... „Narodi se izoblikujejo in živijo iz programa, ki ga imajo za bodočnost“.

Politolog Burdeau pravi, da je narod „sen o skupni bodočnosti“. Španci se tudi strinjajo s temi pojmovanji, v katerih je političnost v najširšem pomenu besede prvenstven element.

S temi podatki torej lahko izvajamo, da smo Slovenci nacija na poti k svoji nacionalni državi.

Težava pa lahko nastopi za nas, ki smo narodna skupina, ločena od celote. V tem primeru Slovenci v Argentini nismo nacija, ampak samo del naroda, seveda brez nekaterih elementov. Smo sicer politično prebujeni, saj se potegujemo celo za slovensko državo, ne moremo pa kot zdomska skupina deležiti pri oblasti in težiti za tem. Posamezniki, ki sestavljamo to skupnost, nimamo močne opore v ozemlju, v jezikovnem prostoru, ki bi nas sam sili h govorjenju v svojem jeziku, in na splošno v kulturi, ki bi jo avtomatično črpali iz vsega, kar nas obdaja. V teh okoliščinah nam vse to manjka in se nam je treba vsak dan prizadevati, da se ohranjamo vsaj kot narod. Ali ni naš položaj v zdomstvu nekoliko podooben položaju Slovencev v 18. in 19. stoletju v Avstriji, ko smo se borili za slovenske šole, opevali lepoto materinega jezika ter

se potegovali za obstoj v najbolj osnovnih značilnostih? Za nas tukaj velja beseda narod v zgolj sociološkem, ne v političnem smislu, a še to je za vse tiste, ki niso nikdar živeli v Sloveniji, umetno ali vedno bolj umetno. Zato je ohranitev narodnosti med nami vedno bolj plebiscitarnega pomena, saj se moramo vsak dan znova in sproti zavestno odločati zanjo. To je značilnost našega življenja.

Če se povrnemo k naslovu razmišljanja, moramo torej razlikovati med narodom in državo. Mnogokrat sta oba pojma nepravilno uporabljana. Tako bi se npr. Organizacija združenih narodov morala imenovati Organizacija združenih držav, ker so v njej zastopane samo države in ne narodi. Istovetenje naroda z državo je pogosto zlasti pri romanskih narodih, kjer se nacionalna država res dostikrat krije z narodnim ozemljem. Istovetijo ta dva pojma sociologi in juristi, ki zastopajo stališče, da narod ni proizvod sil, ki leže v socialnosti človeške narave, temveč da je prvenstveno plod vpliva, ki ga ima država na narod. Nasprotno pa v srednji Evropi, kjer so narodi porazdeljeni med več političnih organizmov, prevladuje drugo pojmovanje, ki jasno razlikuje med narodom in državo. Nekateri imajo državo za politično organiziran narod. A to ne drži. Razlike so v sledečem:

1) Različen je snovni element, ki sestavlja eno in drugo. Narod in država sta res oba sestavljena iz ljudi, toda za pripadnost določenemu narodu se zahtevajo značilni telesni ali duševni znaki, tako da vsaka narodna sredina predstavlja nekako enoten človeški tip. Država pa nasprotno more vsebovati heterogene narodnostne elemente, pripadajoče raznim narodom.

2) Človek narodu drugače pripada kot državi. Narodna zavest je zavest o duhovni, kulturni, moralni in usodni skupnosti, ki jo čutimo s svojim narodom. Narod, ki je skupnost brez stalne avtoritete, more obstajati tudi brez države, ker pač temelji na kulturnem skupnostnem elementu. (Država se je pojavila ali izoblikovala v današnjem smislu šele v 15. stoletju). Nasprotno pa država vse svoje odnose do državljanov ureja v obliki prava in je njena poglobljena skrb, kako s pravnimi sredstvi zagotoviti nemoteno posestno stanje in ostale odnose med državljanji.

3) Različen je tudi njun namen. Neposredni namen narodne skupnosti je v tem, da ohranja, posreduje in razvija kulturne dobrine, ki pospešujejo blagor človeške osebnosti. Za narodno zrelost je posebno značilno, da narodna skupnost čuti s posameznikom in da poedinec čuti s celoto. Posameznik teži k skupnosti in skupnost zajema in oblikuje posameznika. Namen države je pa obča blaginja, skrb, da uživajo člani, kar je potrebno za telesno, umsko in moralno izpopolnitev, ki bi je poedinec ne mogel doseči drugače kakor le v družbenem življenju. Namena torej sovpadata,

a je namen države splošnejši, bolj obsežen, tako da se narodni namen more vključiti v državni namen. Država v večnarodni državi pa dostikrat ne skrbi za blaginjo vseh narodov in privilegira nekatere ali pa skuša doseči, da se zlijejo v enega.

4) Različna so končno sredstva, s katerimi narod in država svoj namen dosegata. Narod dosega svoj kulturni namen na ta način, da stalno vpliva na človekovo osebnost in jo oblikuje že od rojstva z okoljem, s katerim obdaja slehernega posameznika. Država pa svoj cilj dosega z organsko zgradbo in pravnim redom, torej z oblastjo nad vsemi, ki so ji podvrženi.

Razlikovanje med obema pojmom je za nas velike važnosti, kajti zavest naše narodne individualnosti je od tega odvisna. Kjer ima narod svojo državo, je to manjšega pomena. Nam pa ne preostane drugega, kot da neprestano ponavljamo in uveljavljamo svojo narodnost ter si prizadevamo, da se njena narava utrdi in obogati še z državnostjo.

Zgodovinski razvoj je bil v vsakem posameznem primeru in je zato tudi razumevanje in pomešavanje obeh pojmov imelo posebne značilnosti. V Franciji, Španiji in Angliji se npr. oba pojma ne razlikujeta in se uporabljata v istem smislu. V Nemčiji je pa nasprotno drugačen zgodovinski razvoj privedel do razlikovanja. Prav tako v Italiji, kjer je do leta 1870 bila ena sama nacija in več držav. Med Slovani je razlika jasna. V ZDA je glede tega zmešnjava popolna. Oba izraza uporabljajo z istim pomenom. Tam ponavljajo misel, ki so jo prejeli iz Anglije, da obstoj neodvisne države ipso facto določuje obstoj naroda, in seveda enega, enotnega naroda. Tako govorijo, da je ameriška narodnost enoten pojem, pojem zase, dovolj močan in ustaljen, da se lahko govori o ameriškem narodu. O tem pa lahko dvomimo. Ameriški narod je morda šele v nastajanju, prav tako kot argentinski. Etnične in kulturne razlike so tako globoke in še tako prisotne, da ni mogoče govoriti o stopitvi v eno novo narodnost s svojo dušo, s svojimi jasno določenimi oznakami. Sestavine so pomešane, niso pa zlite. Proces nastajanja bo še dolg. Zato zdaj še ne moremo govoriti o ameriškem narodu. Lahko govorimo samo o ameriškem ljudstvu, prebivalstvu, ki živi pod določeno organizacijo, v določeni državi, in ima zato tudi njeno državljanstvo. Če pomislimo na črnce, ki jih je skoraj 20% celotnega prebivalstva in se še množe, bomo uvideli, da je govorjenje o enem narodu nesmiselno.

Ob tej stvarnosti so sociologi začeli iskati elemente in kovati teorije, da bi utemeljili ameriško narodnost. Tako pravijo npr. tako imenovani „nation-builders“, da se dá narodnost zgraditi, tako kot se zgradi hiša iz različnih elementov, nekoliko hitreje ali počasneje, in se ji lahko dá tako ali tako obliko. Pravijo, da industrializacija, šole, mestno življenje (urbanizacija), sredstva

za obveščanje, možnost hitrega prevoza iz kraja v kraj, pospešuje in bistveno določuje to narodnost. Celo jezik in etničnost se lahko spremenita. Človek danes potrebuje materialno blaginjo. Če je za njo poskrbljeno, je ljudstvo zadovoljno. Drugih potreb ni.

Da se takim dvomljivim teorijam izognejo, govorijo drugi avtorji o etničnosti (ethnicity) kot o narodnosti, in se tako odrečejo zapiranju oči pred stvarnostjo. Opažajo namreč, da je še nekaj več poleg države, nekaj kar se ne istoveti z državo. A namesto da bi govorili o narodnostih, se rajši izvijajo iz zanke. V resnici naj bi bil pralik Amerikanca WASP (white, anglo-saxon, protestant). A kaže, da so še daleč od tega, vsaj v etničnem sestavu. Da je vodilna plast takih karakteristik, za to že poskrbijo.

Poglejmo zdaj, kako je z državljanstvom. Že beseda sama nam kaže smer. Državljanstvo je integralna pripadnost neki državi. Ko govorimo o državi, so tukaj mišljena pravno-politična razmerja in pravno-politične vezi, ki navezujejo prebivalca na državno institucijo. Gre torej za pravice in dolžnosti, ki jih ima državljan do nje. Ta vez kaže na bolj tesne odnose med državo in posameznikom, na integralno pripadnost. Integralnost ali popolnost predpostavlja vsaj v določeni meri tudi ljubezen do človeške skupnosti, v kateri živimo. Ob tem imamo pred očmi predvsem našo slovensko zdonsko problematiko.

Najbolj naravno je, kot že rečeno, da narodnost in državljanstvo sovpadata, da se krijeta. Človek ljubi skupnost, iz katere je izšel, v njej živi in jo ljubi predvsem zaradi vrednot, ki jih zanj vsebuje. Ta skupnost si naravno organizira oblast ter ji da pravno obliko. Zato bo človek tudi to zunanjo pravno obliko naravno sprejel za svojo in se ji bo tudi brez posebnih težav podredil. Kot je bilo tudi omenjeno, narod in država vedno ne sovpadata, bodisi da skupina ljudi živi na lastnem ozemlju, a brez svoje države, bodisi da se ta skupina umetno ohranja v drugem okolju, ki ji ni naravno, in je še bolj brez svoje države, kar je naš zdonski primer. V obeh primerih torej živimo pod tujo streho. Katero streho Slovenci laže sprejemamo, v Sloveniji jugoslovansko ali mi v Argentini argentinsko? Katero državo bolj ali laže ljubimo, jugoslovansko ali argentinsko? Na katero se čutimo močnejše navezani? Ni naš namen zdaj odgovarjati na ta vprašanja. Na vsak način bo odgovor odvisen od posameznikov in okoliščin. A razmišljanje je pripeljalo spet do tiste integralne pripadnosti, ki je bila preje omenjena. Ali kolikor toliko aktivno udeleževanje Slovencev v argentinskem javnem življenju, nekoliko po potrebi, nekoliko po dolžnosti, ki jo tudi čutimo do te dežele, pomeni nujno vtopitev v to okolje? Prav gotovo ne!

Če mi privzamemo naše argentinsko državljanstvo, najsi bo z rojstvom ali s podelitvijo, se s tem nikakor ne odpovemo svoji

narodnosti, ki nam je po drugi strani tudi nihče ne more odvzeti. S privzemom državljanstva sprejemamo nove odgovornosti, ki nam jih novo stanje nalaga. Že privzem sam pomeni, da se čutimo bolj vezane na to deželo, ne glede na pravne ali moralne dolžnosti, ki so s tem zvezane. Lojalnost, ki jo čutimo do domovine Slovenije, iz katere izhajamo in kateri naravno pripadamo, je s tem lahko samo okrepljena. Kot Slovenci brez določene vsakodnevne domovine, namreč kaj lahko zdrsne v prazno govorjenje brez konkretne lojalnosti. Govorimo o lepotah, ki jih ne vidimo, ali smo jih morda videli ob kratkem obisku, govorimo o kulturi, ki je ne poznamo zadosti, govorimo o trpljenju našega naroda, ki ga ne znamo določno obrazložiti včasih niti sebi, kaj šele drugorodcem, govorimo o patriotizmu do naše domovine, pa ga do te dežele s primernimi nasledki ne gojimo. Pravi slovenski patriotizem se bo obdržal tudi v odnosu do Argentine, in obratno, dolžni odnosi, ki jih gojimo do te dežele, bodo nujno učinkovali tudi v prid slovenstvu. Če pravilno ljubimo Slovenijo, bomo preko lojalnosti do Argentine znali boljše ljubiti tudi Slovenijo, ker se bomo naučili ljubiti nekaj določenega. Tako se učimo ljubiti nekaj, kar nam je v nekaterih elementih oddaljeno.

Torej sinteza. Za pravo sintezo gre v našem zdamskem dvojnem življenju. To moramo doseči.

Sanjalo se mi je, da sem s čelom
butnil v rob
(ladijskega nosu?).

Greva si nasproti:
jaz zanesen od neodvrtljive vztrajnosti,
matematičen planet na večnem tiru;
on zél, računaajoč,
mrk, maščevalen,
lačen mozga.

Pohištvo se spreminja v opečnem
morju medlih svetlob in pilsenc,
en sam premočrten val
navpično delí horizont.

Razdalja se krajša,
sprva počasi,
potem pospešeno,
v strahu predvidevajoč
nenadni trk.
Zadnji
bo zapel alelujo!

OB STOLETNICI ROJSTVA IVANA PREGLJA

Pred dobrima dvema letoma smo se pri Slovenski kulturni akciji spomnili rojstva pisatelja Ivana Preglja s pričujočim okvirnim orisom njegove življenjske poti. Videli smo osirotelega otroka, ki sta mu oče in mati umrla, preden ju je utegnil spoznati, nato smo ga našli v oskrbi stare matere Ane, in potem, v letih študentstva ob krušnem in duhovnem očetovstvu Jožefa Fabijana, tistega župnika pri Sv. Luciji, ki je svojega ljubljenca Simona Gregorčiča spremljal leta 1906 na pogrebu v vsem mašniškem ornatu. Fabijan je poslal tudi mladega Preglja v šole in mu pomagal na vseučilišču. Sledili smo pisatelju v njegovih službah, ga videli v krogu družine in ga srečali na sprehodih, ali bolje, na potovanjih po Sorškem polju in Posavju; dosti je hodil na šmarno goro, če ne pa se potikal po ljubljanskih gostilnah, blizu doma. Ob vsem tem se nam je kazal kot neutrujen slovstveni delavec – pesnik, esejist, pripovednik – dokler ga ni leta 1938 prizadela kap. Za njegovo šestdesetletnico, oktobra 1943, ga vidimo na sliki ob kmečki peči, z ženo, v družbi z dominsvetovci; za sedemdesetletnico se ga, razen Slovenske kulturne akcije s knjigo *Moj svet in moj čas* ter Mohorjeve družbe v Celju s članekom Viktorja Smoleja v koledarju, ni nihče spomnil ter je v tisti molk prišla potem dolgotrajna bolezen in 30. januarja 1960 smrt. In za stoletnico rojstva naj bo tale zapis, saj je bilo drugače tudi vse skoraj neopazno.

Pregelj je bil rojen pri Sv. Luciji – zdaj Most na Soči – na Tolminskem, 27. oktobra 1883. Njegova rojstna hiša stoji na klanecu v strnjeni ulici, ki vodi z glavne ceste proti cerkvi.

Moja mladost je ostala pri sveti Luciji na Mostu – St. Mauruspruck. Kraja s tem imenom pa ne boš našel na karti slovenskih zemelj. Našel bi le skromno pokopališče s tiho cerkvico sv. Mavra na Tolminskem, kjer se v eno zlijeta Soča in Idrijca in se kraju po naše pravi Na Mostu. Tam sem jaz doma, nemško ime „Sv. Mavra most“ pa je starinsko in zgodovinsko. Meni je seveda še veliko več: meni je to ime čudežna beseda. Izpregovorim jo,

obudim celo samo v spominu, in že se mi zgodi kakor v pravljici, da sem v trenutku preko daljav in časov v daljni deželi davne sreče in sanj, v svetovih svoje mladosti in svoje prve pesmi.

Po smrti obeh staršev je Ana peljala Ivana k župniku Fabijanu v Čepovan, ki ga je dobrohotno sprejel in namenil za šolanje – seveda za duhovnika. Na jesen leta 1892 je bil poslan v Alojzijevišče v Gorico, kjer se je dve leti pripravljajl za vstop v gimnazijo, ki jo je obiskoval potem devet let, od 1894 do 1903. V petem letniku je padel iz latinščine in je imel takrat Fabijan – župnik že pri Sv. Luciji – dosti preglavic, da je na škofijskem ordinariatu dosegel odobrenje za nadaljnje šolanje. V Gorici je fant nato prestopil v Malo semenišče, v katerem je bil tista leta ravnatelj dr. Anton Mahnič. Se pravi, Pregelj je bil kaki dve leti v centru Mahničevega idejnega krščanstva in to se mu je poznalo vse življenje, le s to razliko, da je šla njegova rast v smeri pozitivnega, človeško in estetsko presnovljenega krščanskega idealizma. To naj bi bil tudi nekak leitmotiv tega spomina.

Razmere na goriški gimnaziji so bile takrat težke, predvsem zaradi hudega pritiska nemštva v obmorske kraje; mnogi tuji profesorji so hoteli zatreti domačo inteligenco, pač zato, ker je bila napoti nemškemu prodoru proti Adriji. Čisto drugače – toplo – se Pregelj spominja nekaterih svojih slovenskih profesorjev:

Gospod Kumar, moj prvi učitelj iz mestne vadbice. Strašno se je mučil z nami in nemščino, ki nam ni šla ne mestnim porednim ne nerodnim gorjanskim. Kako je druge imenoval, sem pozabil; jaz sem bil med tistimi, ki nam je dal priimek: „živinče!“

Gospod Frančišek Orešec, slovesen je bil in nas vedno spet bodril, da sledimo zgledu njegovih bivših dijakov, ki jih je odgojil za škofo, glavarje, poslance, pesnike – Gregorčiča, Mahniča, Aškerca, Gradnika in šorlija... Zdrav, Frančišek!

Andrej Kragelj, Drejec iz Modrejce s kozjo brado! Ko da se je šele včeraj zgodilo, ga vidim, kako sedi le nekaj tednov pred svojo smrtjo za mizo pred nami. Mažuraničevo nesmrtno Smrt Small age čengiča čitamo. Pa zamahne z roko beročemu, naj obmolkne, povzame sam besedo in bere: „Kajite se, djeco, kajite se...“ Posili ga kašelj, hrope, lovi besedo, „kajite se, djeco kesajte se!“... oblijejo ga solze, glas mu sahnè, slovo jemlje od nas, od poezije, od vsega in edinega, kar mu je še sijalo v življenja zgodni večer...

Poleg profesorja Andreja Kraglja so znani Pregljevi rojaki še profesor Jože Ivančič, Simon Rutar, dr. Ivo šorli, Simon Gregorčič in nekoliko starejši Josip Pagliaruzzi-Krilan. Vsi hribovci, Tolminci, navezani na svoj kraj, kot je bil navezan pisatelj. Ko je bil leta 1924 premeščen iz Kranja v Ljubljano, je tam zapisal:

Mojih sedanjih sprehodov pot gre večkrat na šišenski vrh. Od tam se mi odpre razgled na kraje, ki sem jih obiskal nekdaj. Od tam popotujem v mislih tja gori na Tošec in Grmado in kar je čez. Čez so moja Gorica in Idrija, čez so moji ljubi tolminski hribi, čez so moje vasi, čez so moje poti. Tam so tudi moji spomini. Moja mladost.

Človeška podoba Ivana Preglja je svojska – samotar, ki se posebno v polikani družbi ni prav dobro počutil. In tudi ne v literarni. Če pa se je tu le znašel, je znal biti zgovoren, še preveč, in s šalami, ki jih je bil vedno poln, včasih celo težak. Kot reče no, ljubil je dolge sprehode, na katerih se je rad pogovoril s kmečkim človekom, se ustavil v krčmi in tam prisedel k družbi. Pregljeva spremenljiva in značilna melanholična narava je bila verjetno vzrok, da je že po treh mesecih izstopil iz Goriškega semenišča in s tem hudó prizadel svojega podpornika, župnika Fabijana, ki pa je kljub temu ostal njegov zavetnik. Bilo je na začetku leta 1904 – takrat je za nekaj časa vstopil v službo k advokatu dr. Alojzu Franku, za pisarja. Vendar ga je že oktobra tistega leta sprijaznjeni župnik poslal na Dunaj, da nadaljuje študij na univerzi. Šel je celo z njim na železniško postajo v Gorico in mu tam prav očetovsko izročil denarno podporo. Veroval je vanj tudi kot v literata. Antonu Plesničarju, župniku na Lokvahu, je ob Pregljevem izstopu iz semenišča pisal: „škoda, Pregelj je rojen pisatelj... Ostanimo z njim v dobrih odnosajih, da si ga ohranimo...“

Pregljeva tolminsko goriška leta so bila namreč že tudi leta njegovega prvega literarnega ustvarjanja:

Prva pesem, katero sem zapisal, je bila elegija o leskovi šibi. (Navdušil sem se bil ob Levstikovih „Siničji tožbi“.) Druga pesem, katero sem zložil, je bila satira o strogem profesorju. (Zložil sem jo v kitice Vodnikove „Ilirije“.) Tretjo pesem sem zapel petošolec o trdosrčni deklici. (Tedaj sem prvič bral Prešerna.) Potem nisem dolgo napisal nobene pesmi. Ko sem zapisal četrto, je bila v Gregorčičevem načinu pisan pozdrav izobraževalnemu društvu „Soča“. Potem sem napisal peto, šesto... petnajsto, vse same prigodnice jubilentom, mrličem in katoliškim shodom. Samo redkokdaj sem otrnil solzo svoje boli, iskro svojega duha. Morda v slovensko maturitetno nalogo, morda v vonjiv dekliški album.

Dekliški albumi prhnijo kdovekje. Meni pa so tiskali najrajši moje prigodnice.

Zato ne maram, da kdo govori o mojih pesmih.

V osmi šoli se je oglasil Pregelj kot pesnik v Govekarjevem Slovanu s psevdonimom Ivo Zoran, pozneje pa je nekaj let objavljial kot Mohorov, psevdonim vzet po imenu očeta, Mohora Preglja, ki je bil krojač, priženjen k „Lovrču“, kot se je reklo po domače pri hiši Janeza Kovačiča, Pregljevega deda po materi.

Ob prihodu na Dunaj, leta 1904, se je vpisal na slavistiko in germanistiko, obenem pa se začel udeleževati v akademskem društvu Danica. Nato je z drugim akademskim letom prevzel uredništvo daničarskega lista Zora ter pripravil slavnostno število za katoliški shod, avgusta 1906 v Ljubljani. Pregelj je bil v tistem času idejno bojevit proti liberalizmu in literarni dekadenci, zavzemal se je za ideje in vzore katolištva in narodnosti. V dunajskih letih je pripravil prevod Gregorčičevih pesmi in jih objavil v svoji prvi knjigi *Adria-Klänge*, leta 1908. Sam pa je spesnil *Spominčice na maj*, zbirko prigradnih Marijinih pesmi v sardenkovskem duhu, čeprav se v njih javljajo tudi močnejši verzi. Pesmi je v knjižni obliki izdal pisateljev dobrotnik, župnik Fabijan. Drobna knjižica je danes verjetno izgubljena.

SPOMINČICE NA MAJ – VEČERNI AVE

Po logih veje vlažen dih,
beži otožnost, mraz iz njih
beži, in cvetje se smehlja
in mlado listje trepeta.

Kako si vedno lep in mlad,
o spev, oznanjajoč pomlad,
o spev, hvaleč cilj naših nad!

A meni se le vendar zdi,
da spev pomladi to pač ni;
ta spev nekdaj je od nebá,
Kraljici v čast zemljé, zvezdá.

Morda se nam ob tem vsili misel, da Ivan Pregelj ni izrazita osebnost tistega modernističnega vretja socialnosti, narodnosti in estetsko idejnega protesta, ki so ga gojili mnogi „svobodni“ ustvarjalci s Primorskega, iz krajev ob narodnostni meji, iz sončne Goriške in obmorskega Trsta. Tam so se spočenjali v zavesti takoimenovanih naprednih kulturnih delavcev nacionalni in socialni odzivi. V Gorici sta tedaj izhajala dva napredna lista: Naši zapiski in dvomesečnik za znanost in kulturo, Veda. Primorci so v tistih predvojnih letih spoznali celo vrsto novih imen – Marinetti, Apollinaire, Majakovski, Papini – ki so se udomačila v osrednjem slovenskem prostoru šele kasneje. Futurizem je našel odmev v Gradniku; Janez Gruden je pisal o njem doživeto, Lovrenčič se je tudi poskušal z aktivističnimi verzi. Prizadevanje mladih je šlo v smeri modernizacije – to hočemo odkriti tudi pri Preglju, seveda pri njem na njegov način. V tem duhovnem ozračju so poganjali ekspresionistični verzi Andreja Čeboklija; tudi v Bevkovi *Beli smrti* (Dom in svet, 1914) najdemo nasilne miselne konstrukcije.

Pregelj se je v tistem času pripravljaj; v njem so zoreli novi pogledi. V dunajskih letih se je poleg slavistike in germanistike in poleg pisanja v dijaško Zoro vneto posvečal študiju jezika slovenskih piscev iz 16. in 17. stoletja. Prebiral je Valvasorja, obenem pa znane svetovne pisatelje: Dickens, Ibsen, Flauberta in druge. Stanoval je v Studentenheimu, uživajoč podporo svo-

jega pokrovitelja, ki ni prenehala niti, ko se je poročil v št. Vidu nad Ljubljano s Franico Peršičevo in se mu je oktobra, leta 1906, rodil sin Bogomir. Do takrat se je udejstvoval v Danici s predavanji, od katerih je morda eno najbolj zanimivih: *Simbol in njega pomen v umetnosti*. Pravtako v oktobru tistega leta je nenadno izstopil iz društva, morda zaradi družinskih skrbi ali novih načrtov v literarnem delu. V pripovednih spisih dunajskih let so prevladovala mehkbne črtice, vendar pa so se pojavljale že tudi teme Pregljevega poznejšega pisanja: baladnost, greh, nadmoč vere, problem Judeža, predvsem pa se nakazuje odrešilni lik žene – v duhu Cankarjeve dediščine:

Tiste dni pa se je doteknilo mojega življenja tvoje. Kakor vala sredi morske plani, tuja si in nasprotna, zadene ta drug ob drugega in se prelijeta v eno smer in podleže šibkejši in se podredi mogočnejšemu. Bilo pa je moje življenje porojeno pod drugim obnebjem kot tvoje, in hodila si pota, ki so ležala mojemu spoznanju daleč devet gora in dolin. In sva si segla v roke kakor brat in sestra. Glej, pred davnim je bil odšel brat in se je vrnil in komaj si ga spoznala, zakaj nisi ga pričakovala, ki je bil odšel...

Po končanem študiju na Dunaju je bil Pregelj nastavljen leta 1909 na gimnaziji v Gorici. Tam je ostal eno leto. Nato je šel v Pazin, od tam v Idrijo in leta 1912 v Kranj, kjer je ostal do 1925. V Gorici, Pazinu in Idriji se nam kaže, posebno v poeziji, kot izrazit mahničevce. A to trditev ne moremo vzdržati popolnoma, ker je vneto raziskoval religiozno literaturo in ga je to privedlo do srednjeveške in baročne izraznosti in motivike. Duhovnost ga je vodila v zrelejši izraz preko zgodovine. Poleg ljudskoprosvetnega delovanja je Pregelj v tistih letih (1906-12) napisal vrsto priložnostnih črtic in povesti, ki so povečini sicer literarno nedognane, vendar pa so pristen izraz življenjskega idealizma. To so bile cankarjansko občutene izpovedi o notranjih bojih in spoznanjih. In kot je v poeziji tistih let viden vpliv Mahniča, tako se pozna v proznih delih miselni in vzgojni vpliv Janeza Ev. Kreka. Tu naj omenim dvoje povesti: *Blagovestnika* (1908), povest iz pokristjanjenja Slovencev z glavnima osebama sv. Cirila in Metoda; in *Kranjski apostol* (1912), povest iz dobe reformacije, nastop ljubljanskega škofa Tomaža Hrena. Prav v tej smeri je pozneje Pregelj dozorel v umetnika. Iz *Blagovestnika* poslušajmo odstavek, v katerem vidimo, kako je znal pisatelj opazovati ne le človeško, ampak tudi zunanjo naravo:

Zahajajoče sonce je igralo v mladem bukovem listju, sipalo zlatih pramenov skozi orjaške veje silnih hrastov in bukev v mehki mah. Vonj cvetja in vlage je vel vsepovsodi. Sedaj pa sedaj se je zganilo listje v rahli sapici jugovega vetra, zašumelo je po gozdu in sto in sto listov je igralo v sončnem svitu. Šoja je klujuvala nekje v goščavi, smuknila je veverica z veje na drugo, pogledala je srna zvedavo skozi grmovje in že je bila izginila.

V letih po Moderni je bil skoraj ves novi rod prevzet od blesteče moči besede in mlade podjetnosti duha. Cankarjeva proza je usmerjala v kritiko moralnega zadržanja in v poglobljeno zavest slovenstva. Obenem pa se je rod mladih književnikov razvijal ob močnem porastu meščanstva, ki se je opajalo s svobodomiselnim liberalizmom. To je bila klima naše rasti in v tem okviru, v tisti dóbi razdvojenosti in življenjske nuje, moremo bolje razumeti tudi Pregljev idealizem. Vendar pa se nam mladi pisatelj takrat še najbolj razodene z dvema knjigama, ki sta izšli pod njegovim praviim imenom: to sta zbirka pesmi *Romantika* (1910) in mohorjevska povest *Mlada Breda* (1913).

Romantika vsebuje pesmi z religiozno nadahnjeno vsebino in z domoljubnimi refleksijami. Pesem skuša biti sinteza zemeljskega in duhovnega, motivika je vedno stvarna in dojemljiva. Kritika je bila knjigi povečini naklonjena: Dom in svet je zapisal, da je pesnik „otrok našega katoliškega gibanja, kar utripa skoraj v vsakem verzú“. Pregelj nima namena ustvarjati čiste lirike, ampak v miselnem in čustvenem razponu vibrira predvsem konkretna človeška usoda.

PRSTAN

Mejnik dveh dob: rož in jeseni,
ljubezni zvest simbol blestíš,
dve duši v eno pretopiš
v sladkosti in bridkosti eni.
In zdaj se trs mi vinski zdiš,
ki sad stoter in sladek nosi,
zdaj zopet, ki tolažbe prosi
na plečih trudnih, težek križ.

Povsem drugače je odjeknila v našem slovstvenem svetu povest *Mlada Breda*. Idealistične črtice, skrajno preproste v ideji in obliki, z dogajanjem, zasnovanem v simetričnem nasprotju dobrega in zlega, pretrga *Mlada Breda* s svojo kmečko realitiko in širše zasnovano usodo večjega števila oseb. Pisatelj se je oprl na narodno pesem o Mladi Bredi, katere epska snov nesrečne neveste je razširjena po vsej Evropi. Naša narodna pesem poje, podobno kot pri Lepi Vidi, o izgubljanju slovenske krvi v tujini. *Mlada Breda*, grajska hči, je oddana v svate na Turško, kjer jo umori hudobna tašča. Pregelj je postavil svojo zgodbo v veliko kmetijo na samotnem in glavni razvoj dogodkov je prikazan kot boj med taščo Katro in snaho Anico. Povest je bila napisana za ljudstvo in morda se je avtor prav zaradi tega preveč zapletel v npravna vprašanja. Tako je naprimer Finžgar kritično zapisal: „Ta ženska (Katra) mi je napravila povest tako odurno, da sem jo prebral samo zaradi dane besede.“ Ostre sodbe so prišle tudi od drugod – Anton Debeljak (Ljubljanski zvon), Cvetko Golar (Slovan), Pavel Perko (Čas).

V tistih zgodnjih letih so nastali nekateri dramski poskusi. Omenim trilogijo *Vita*, ki zajema življenje in usodo družine Jerneja Podolskega v razdobju kakih petdesetih let v prejšnjem stoletju.

Strindbergovsko deterministično usodnost skuša pisatelj še vedno reševati z idealističnim pogledom na svet in življenje – tendenčno in poučno. Predstava v ljubljanskem Ljudskem domu (1914) ni uspela.

To so bila Pregljeva začetna dela, ne bi dejal poskusi, ne žola, še manj diletantizem, ampak raje zavestno iskanje umetniško določenega in vrednostnega načrta, snovi, problematike življenja. Do vsega tega je prišel Pregelj s poglobljenim opazovanjem, s študijem zgodovine – pa z leti. Predvsem pa se je zavedel, da mora spregovoriti o resničnem, domačem človeku. Našel je svoj svet v preprostem tolminskem domačijstvu. „Prirodno more umetnik obličiti le, kar ima: sebe, svoj čas in svoje pleme...“

Skladno s tem je razvil svojo čustvenost pa tudi ekspresionistično nagnjenje k fantastični motiviki. Postajal je realist, obenem pa ostajal romantik.

Leta 1912 je prišel Pregelj v Kranj. Meščanstvo ga ni pritegnilo, raje se je podajal v kmečko okolico, se potapljal v gorenjsko „klimatičnost“ – kot pravi sam – to je v svojstvenost kraja in ljudi. Ko je po prvi svetovni vojni izgubil svojo ožjo domovino, mu je to vraščanje v gorenjsko deželo in naravo nadomeščalo tolminsko domačijo. Tik pred vojno je vstopil v Dom in svet, vojna leta preživel v Kranju in razvil poleg izobraževalnega dela intenzivno literarno kritično dejavnost. Pisal je v dijaški Mentor, še več pa v orlovsko glasilo, v revijo Mladost. Tam je objavil leta 1916 *Nekaj misli o slovstveni izobrazbi slovenskega ljudstva v bodoče*:

Naš človek mora začeti čutiti poleg skrbi za obstanek, tudi potrebo estetskega užitka. Poleg gospodarske in politične zrelosti uživaj še estetsko izobrazbo v enaki in enako resno smatrani meri.

V Mladosti je Pregelj sodeloval s prigradnimi članki in poezijo, načenjal pa tudi globlja literarna in kulturna vprašanja. S člankom *Slabe in prepovedane knjige* je povzročil spor med revijama Čas in Dom in svet, se pravi med urednikoma Ušeničnikom in Izidorjem Cankarjem, ki se je takrat odmaknil od Mahničeve estetike. V Mladosti je objavil članek *Bridke opazke o mladinskem slovstvu pri Slovencih*, pa tudi *Misli*, v katerih je podal nemalo osebnih izpovedi, predvsem kulturno političnih. Pravtako v Mladosti je leta 1918 objavil Pregelj zanimivo napoved socialne revolucije, v načelnem članku *Glejte, prihaja...* V reviji Čas je študija *Svetovna vojska in slovensko slovstvo* (1920), ki kaže presenetljivo Pregljevo literarnozgodovinsko erudicijo. Vrsto razprav najdemo med leti 1919 in 1924 v reviji Dom in svet, tako naprimer *Ivan Cankar in naturalizem*; *Mahníč – slovenski listkar*, kjer je naslednji informacijski odstavek:

Mahníč je nastopil, razlikujoč se od toliko drugih učencev Stritarjevih, popolnoma brez vsake pisateljske in stilistične ambicije. Spoznati je moral že zgodaj, da pravega pisateljskega talenta ni v njem. Kot bojevnik za

načela in čisti katoliški duh v Slovencih, kot mirno moretneči modroslovec, teolog in vzgojnik se je obrnil v prvi vrsti proti idejni pogubnosti v slovenskem slovstvu in v ta namen segel po najpripravnem orožju in najmanj prisiljeni obliki – listku v dnevnem časopisu „Slovencu“, odkoder se je pozneje preselil še in tudi kot listkar v svoj „rogoborni“ Rimski Katolik.

Iz leta 1921 je študija Franc Sal. Finžgar, dve leti nato slede Aškerčeva umetniška oblika, Medvedova lirika, Medvedova dramatika in leta 1924 Beseda o kritiki. „Eno je gotovo, da imej sposobnost, kdor ocenjuje.“

Pregelj je bil odločen krekovec in kot sodelavec Doma in sveta vnet pristaš Koroščevega jugoslovanstva. V Socialni misli je leta 1927 napisal članek Ob deseti obletnici Krekove smrti. „Našega slovenskega daru in dela heroj...“

Poleg navedenih in drugih razprav in študij je Pregelj v tistih letih neumorno pisal kritike in književna poročila, ki razodevajo široko obzorje poznanja slovenske in tujih književnosti. Vendar pa je že leta 1919 v študiji *Misli o slovenskem slovstvu* (Čas) doživel odločen odpor mladih. Mahničevske poglede na umetnost in samovoljne, čeprav duhovite trditve je odločno zavrnil France Bevk v Domu in svetu.

Bolj kot v kritiki je pisatelj mogel uporabiti svoj nazor v svojih zrelih pripovednih delih. Morda prvo od teh je izraziti domačijski in zgodovinski roman *Tlačani*, iz let 1915/16; izhajal je v Domu in svetu, pozneje preimenovan v *Tolmince*. Roman iz zgodovine kmečkih uporov na Tolminskem – velika in zrela besedna baročna podoba – je baladni opis dogodkov, ki dosežejo vrh na trgu Sv. Ignacija v Gorici z usmrtnitvijo voditeljev upora. Živa krajevna tipičnost diha iz tega domačijskega dela, ki je vendar mnogo več kot to. Človeško usodo povezuje pisatelj z zgodovinsko družbeno usodnostjo.

Z romanom o tolminskih upornikih je Pregelj razgibal slovenski literarni svet, v sebi pa spočel bojovito ustvarjalno razgibanost z ustreznim dinamičnim baročnim izražanjem. Izpričal je svojo nemirno duhovno naravo in se na svojski način približal socialnim motivom, in to globoko zarezanim. Tako je drugi del boja za pravice ljudstva – roman *Zadnji upornik* (1918), poznejši *Štefan Golja in njegovi* – posvetil Janezu Ev. Kreku. Uspešna literarna obdelava tolminskega tlačanstva je pripeljala Pregelja v izrazito socialno človeško motiviko. Ob pokorjenih in pohlevnih tlačanih je zdaj samo še župnik Golja tisti neuklonljivi značaj, ki brani pravice ljudi pred posvetno in cerkveno gosposko. Preprosta in odkrita duša, trd v svojem upornem zanosu. V tem delu se je Pregelj, v istem baročnem stilu kot pri Tolmincih, dotaknil psihološkega vprašanja med zunanjim in notranjim človekom. V Golji je oblikoval trpečega duhovnika, ki se bori za pravice svojih, v sebi pa trpi slabosti, ki jih pisatelj označi kot strast krvi, jezo in predvsem okrutnost do zlega. Golja je ple-

menit značaj, iz njega je Preglju pozneje nastal *Plebanus Joannes*. Pisatelj gleda na življenje moralno zainteresiran, v njem vidi bojišče dveh sil. In ta moralna orientacija postaja v teh romanih vedno bolj humano in estetsko sprejemljiva, dejal bi – koncilsko moderna. To je vidno v zadnjem dejanju tolminskega punta, v noveli *Matkova Tina*, ki je izšla v goriški Mladiki leta 1921. Preprosta zgodba je postavljena, prav tako kot oba prejšnja romana, v določen čas: zvečer pred tretjim petkom v aprilu leta sedemnajsto štirinajstega, eno uro potem, ko je odzvonilo vernim dušam. Usodnost zgodovinskega časa doživi Tina, noseče dekle obsojenega Janeza Gradnika, ko se je šla poslovit od njegovega razkosanega telesa in jo na poti domov zadene porod. Pisatelj nam predstavi čustveni svet žene, ki je bila kakor blodna od sladke prve pomladne noči in od strašne skrivnosti, ki je v tisti uri stiskala duše vseh Tolmincev. Pregelj je z naravno baladno mistiko in realistično pripovedjo dosegel estetski in umetniški višek, ki ga je obdržal celih deset let. Prestopil pa je takratno idealistično cerkveno miselnost in je goriški nadškof Sedej obsodil povest ter sploh prepovedal tiskati Pregljeva dela v Mladiki.

Sredi največjega obupa je Tina dvignila roke proti cerkvi matere Marije Snežnice nad Avčami in zavpila v svoji smrtni grozi:

„Marija, Mati izvoljena! Zdaj reši dete moje in mene, da ne bom v peklu pogubljena zaradi nedolžne smrti. Saj vidiš, da si sama ne morem pomagati...“

Občutila je Tina, kakor da se je preklalo nebo iz zarje v noč za goro. Njeno ubogo telo je onemelo v strašni bolečini.

¶In/ tedaj se je zgodilo čudo. Zarja je še enkrat oblila cerkvico Marije Snežnice nad Avčami. Nad cerkvico pa se je vnelo kakor zvezdica in se je spustilo v strašnem loku kakor po mostu sem dol k otročnici. In čim bliže in niže je prihajalo, tem jasneje je bilo. Bila je sama Gospa nebes in je šla na pomoč ubogi otročnici, ki je razširila roke k njej.

Nebeška pomočnica se je nagnila nad trpečo; Tini pa se je zdelo, da je njen glas prav tako človeško navaden in vsakdanji, kakor so besede tolminskih babic:

„Ti nesrečna čeca! Kam naj otroka povijem? Ni plenice, ni povojev, komaj predpasnik je tu, pa še ta je prašen.“

„O, sveta!“ je drhtela otročnica. „Saj nisem vredna, da mi strežeš. Takale sem brez moža, ki so mu rablji glavo vzeli, lovača Matkova. A za otroka te prosim. Brez krsta naj ne umre.“

„Čenče,“ je slišala Tina kratko odgovoriti prečudežno. Nato jo je streslo in je zarezalo v njen drob in mozeg in je zavpila krčevito, dolgo v brezkončnost:

„Jezus Marija! Zdaj sem pa proč!“

Ročinskijske žene, ki so slišale na vasi ta klic, so prihittele in pobrale izpod mrtve matere živo dete.

Resnično, zvesto in naravno duhovnost – tisto, ki ni le po črki, je prikazal Pregelj tudi s *Plebanusom Joannesom* (Dom in svet, 1920). Roman je postavljen še vedno v sredo tolminskega domačijstva. Podobno kot Golja, a mnogo bolj skladno in doseženo, se vikar Janez Potrebujež bori in punta proti cerkveni gosposki, a najprej proti lastnemu telesu, za tisto humano duhovnost, ki predpostavlja očiščevanje pregrešne sle in dvig iz janzenizma. To je bil namreč očiitek, ki ga je bil vrgel Preglju verjetno Govekar iz tistega slovenskega strupenega liberalnega ozračja, ki smo ga dihal v dvajsetih in tridesetih letih. Resnica pa je, da teži Pregelj v svojih zrelih delih prav v nasprotno: ven iz janzenizma, v humano in naravno harmonijo z religijo. V naturalistične scene sicer rad vpleta močne duhovne poudarke, vendar samo toliko, da z njimi ustvari živo baročno napetost razdvojenih duš.

Nasprotje Plebanusa je *Bogovec Jernej*, roman (DS. 1923), postavljen v trikot med Kranjem, Brdom in Strmolom. Najbolj ekspresionistično Pregljevo delo; drama zavrženega protestantskega duhovnika Knaflija, ki se ne more izmotati iz notranjih vezi neutešene sle, bolesterne seksualne mistike, muke duha in telesa. Bogovec je arhitektonsko izdelana literarna umetnina razdvojenosti in obupa, ki vsebuje nekaj najglobljih prizorov, kar jih je Pregelj napisal. Tu bi se morda spomnili na Tavčarja, vendar seže Tolminec globlje in je bolj elementaren, tudi idejno bolj zapleten.

Nekoliko vstran od glavnega toka literarno umetnostne smeri, v kateri gledamo Preglja – rast v moderno katoliško izraznost – je postavljen roman *šmonca* (DS. 1924), poznejši *Simon iz Praš*, iz gorenjskega domačijskega sveta. Intimen pogled v naravo Storžičeve dežele, v katero je vpleten venec dogodkov in občutij iz življenja pesnika Simona Jenka, od njegovega rojstva do smrti. Tu vidimo, kako se Pregelj spet izživlja v romantično umetniškem historizmu, kot tolikokrat prej. Pravzaprav romanov – kolikor sploh lahko tako imenujemo njegova večja dela – iz sodobnega življenja pri njem ne najdemo, predvsem pa ne na primer s tematiko iz svetovne vojne. Tudi se pri Preglju lirika in epika vedno nekako povezujeta:

Da bi ljudsko besedo folklorno in fiziološko prav ujel, nimam daru. Tako nimam tudi oči za opazovanje življenja v družbi. Pa si moram pomagati s tem, da koncipiram po nekem v domišljiji oblikovanem svetu in ga, da bi bil verjeten, preodevam v historizem. Sem torej neke vrste ekspresionist snovi in sem iskal nekajkrat, n. pr. v 'Bogovcu' in 'šmonci', tudi oblikovni ekspresionizem. Svet mojih povesti je romantika. Fabula je vzgojno tematično zgrajena, prikazovanje dramatično raztrgano in neepično, obrazi tipi, ki se vedno zopet spovračajo in ponavljajo. Jezik, ki ga pišem, je do manire konstruiran,

vendar menda prijeten, ker ima nekaj smisla za estetično vrednost besede. Morda pa tudi zase v našem aktualnem življenju nič pomembnega ne najdem, ker iščem baročnih motivov, ki jih naš čas nima več.“

Kot oddih med pisanjem „uporniških“ romanov, je Pregelj ustvaril idilo *Otroci sonca* (DS. 1919), povest domačnosti, veselja, pesmi srcá, vonja po zemlji. Zmerni realizem in zmerni idealizem se združujeta v novem duhu, v posebni cankarjanski ljubezni domačega sveta.

Tam je košček sveta, da mu ne vem imena dovolj lepega. Čudovit svet, poln sone, rož, vonjev in pesmi, ki so kakor cvetje in imajo svoj vonj, kakor zemlja, kakor jutro, kakor spanec in grob. Nikjer ni zame lepše zemlje kakor tam. Nikjer ni duši pokoja tako sladkega kakor tam. V sanjah svojih in v bednosti težkih ur poslušam šumenje daljnih voda in vidim napete v dolini lazove, zelene slapove v onemelo dno. Prisluškujem pojoči govorici ljudi, ki so tam, poslušam pesem njihovih src. Ta srca! Ti ljudje! Nikoli se ne starajo. Večni otroci. Še v grob legajo s pesmijo in sanjo v očeh. *Otroci sonca*...

Ko nas je po prvi svetovni vojni zajel val jugoslovanstva, so celo na katoliški strani resno premišljali, ali naj se v znanosti uporablja *samo* srbohrvaščina. V tistih letih okrog 1920. je bil politični in jezikovni pritisk z juga izredno močan. Aleksandrova diktatura je hotela v kratkem času vzpostaviti politično in kulturno enotnost – v šoli smo pisali naloge v cirilici, Kosovo polje nam je bilo neprimerno bliže kot Gosposvetsko, spoznavali smo srbsko in hrvatsko zgodovino in literaturo, uporabljali krepke „jugoslovanske“ izraze. Takrat se je Pregelj, čeprav je vedno in iskreno veroval v Jugoslavijo – bil je pač Primorec – zavzel za slovensko domačijstvo, za slovenski jezik in celo za njegove dialektične posebnosti v literaturi. Leta 1920 je napisal v čas razpravo *Pismeni jezik in pesništvo*. V *Slovenski legendi* (DS. 1923) pa je prikazal, da slovenstvo še ni umrlo in ne bo:

„Ne obupujmo, dokler naša pesem živi!“

„Ne živi več, gospod Simon od Soče.“

„Dokler naši Gorjanci bajajo.“

„Molčé, gospod profesor Janez.“

„Dokler Triglav grmi.“

„Minilo, vse minilo, gospod iz Krškega.“

„Vsaj v molitvi še živimo.“

„Ne molijo več, prečastiti gospod Antón Martin.“

„Pa vsaj kolnejo še.“

„Pa ne po kranjsko, gospodje bohemi.“

„Běštija,“ je planil tedaj rdečelični Evangelist. „Od kod si se vzel, skovir? Nikoli ne bodo Slovenci tako izumrli, da bi jih za list taroka ne zbral.“

In vsa čast in slava slovenskemu jeziku, ohranjevalcu našega slovenstva, v katerem je bil Pregelj tako pesnik, kot oblikovalec življenja. V drugem delu *Zdravnika Muznika* (1923) pravi:

Beseda materina! O, kolika blagodat človeku od Boga! Kako naj se ne prečudim, da so vendar mojega rodu ljudje, učeni, poštene, dobri in pametni, pa materino govorico pozabiti morejo, se je sramovati hočejo, pa se s tem svetega spomina rodne matere kakor apostol Peter Učenika svojega zatajiti ne boje...

V precej nahirto napisanem *Muzniku*, ki je sicer dobra ljudska povest, se je pisatelj izrekel za naturnost besede in življenja, posebno duhovnega. Vse to je izraženo v navalu idiličnega realizma, družinske vsakdanjosti in šegave anekdotnosti.

Ni naš namen na tem večeru in bi bilo nepotrebno, da bi v prikazu, ki ni literarnozgodovinska študija, govorili o vsem, kar je Pregelj ustvaril tja do leta 1935, ko je nehal pisati, še preden ga je zadela kap. Navedel bi pa še nekaj večjih naslovov, napisanih včasih v baročni maniri, naglo, z bolj ali manj sprejemljivim moraliziranjem. Prelepa je legenda *Gospoda Matije zadnji gost* (Dom in svet, 1921); *Peter Pavel Glavar* (Slovenske večernice, 1922), kasnejši *Odisej iz Komende*, zgodovinska povest, ki ni brez živih prijemov. Iz Kranja je bil Pregelj prestavljen v Ljubljano, na klasično gimnazijo, leta 1924. Po tem letu je objavil naslednja dela: *Božji mejniki* (Mohorjeva, 1925), *Božje poti* (Naš čolnič, 1928), *Usehli vrelci* (DS., 1929), ki je zanimiva avtobiografska povest; *Magister Anton, Umreti nočejo*, povest o koroškem boju za slovenstvo; *Thabita kumi* (vstani), objavljena v *Sodobnosti* leta 1933. Zelo dobra je večerniška povest *Peter Markovič* (1929).

Samo še pri enem Pregljevem delu bi se ustavil – odrskem: *Aza-zel* (DS. 1921). Drama usodnosti erotične sile, vendar takšne, da se more iz grešnosti dvigniti v nadčutno ljubezen, iz muk telesnosti v višjo umirjenost. Tragično erotično razmerje Juda iz Kerijota do Mirjam iz Magdale je snov te duhovne drame, ki prikazuje reševanje iz oblasti nečistega duha. Morda je škoda, da je ta vzvišena tema postavljena v orientalsko okolje.

V tem in sploh v vsem Pregljevem delu se pozna velika študijska priprava. Tudi v najbolj doseženih delih se notranja, duhovna prizadetost opira na znanje. Na poznanje človeka. Pregelj je imel oster čut za nasprotja v človeku, za skrajnost nagnonske in duhovne narave. Pa je znal doseči tudi harmonijo ene in druge – v ljubezenskih podobah matere, katoliškega duhovnika, v borbah za svobodo, v svetločisti erotiki. Kako je prikazal dekleško dušo! Tiho prebujanje ljubezni, menjave mladostnega strahu in blaženosti, sladkosti in grenkobe. Tu so Goljeva Lucija, Plebanusova Katrica, Matkova Tina, Mirjam iz Magdale... Dosežki pristnosti na koncu poti, kjer je samo še ljubezen.

Močna kakor smrt je ljubezen, zvesta kakor grob je ljubezen. Ljubezen je ogenj. Vse vode sveta je ne pogase. –

Komaj kri. – Ljubezen... zvesta kakor grob, trda ko pekel, ... ogenj...

Silna moč je ljubezen. Še glas vesti prevpije, še klic zveličanja – Ljubezen. Še grob preživi. –

In tu se tudi neha erudicija. Nastopi globinski in končni Pregelj, ki se približa najbolj intimnemu človeškemu. Saj to je tematika njegovih zrelih del: domačijstvo, ljubezen do zemlje, do ljudi in njih slovenske besede. In s tem pridemo na konec Pregljeve literarne poti; lahko bi dodali samo še, da od dneva ko je odložil pero (1938) pa do danes, se ga kritika v domovini kar se dá malo spominja, vendar Pregelj globinsko eksistira v slovenskem slovstvu. Kot je zapisal France Koblar za sedmo knjigo njegovih Izbranih del leta 1970: Pregelj je bil velik pisatelj, večji kakor ga je mogel dojeti njegov čas.

ZAPLEVELJEN VRT

Natalija ni več vzdržala. Od Hrvoja ni dobila prav nobene pošte. Da se ni kje ponesrečil? Da se ni spet kam zagledal? In nanjo pozabil? Pri delu je bila raztresena, doma slabe volje, noči s premalo spanja. Po eni taki noči, v soboto zjutraj, je vprašala mamo:

„Kaj praviš, mama, bi bilo primerno in pametno obiskati Vojevo mamo in kaj zvedeti o njem?“

„Le pojdi, Natalija! Gotovo se je kaj oglasil.“ Razveselila se je, kajti hčerka, sicer vedno tako živahna in vesela, je zadnji čas postala pusta in otožna, kar ji je povzročalo skrbi in duševne bolečine. Tako čutijo mame, ki znajo prav ljubiti otroke in vsaj majčkeno brati nepovedane besede.

Po storjenem delu, ob enih popoldne, se je usmerila v mestno četrt, kjer je živela Hrvojeva družina. Poploskala je pred vrati. Ni namreč opazila električnega zvončka, ki je bil skrit na vratnih podbojih.

Prikazala se je presenečena mati Jela. Kdo kliče ob tej uri? Mož pride šele zvečer in on ne kliče.

„Adelante!“¹

„Permiso!“²

„Oj, Natalija! Ti moja draga hčerkica! Tako prijetno presenečenje si mi naredila. Veš, sama sem in sam biti je dolgčas. Tako mlatim ta strašni dolgčas iz dneva v dan. In ti prideš in mi ga okrajšaš? Oj, kako lepo! Do noči boš ostala pri meni. Veš, mnogokaj se imava pomeniti. Mnogokaj! Mlada si še in nimaš izkušenj za seboj. Izkušnje pa so veliko vredne. Boš pozneje videla. Toda zdaj si bova privoščili kavico, ki naju bo poživila. Imam kavo iz Afrike, ki je mnogo boljša od brazilske ali kolombijske. Kar sedi, bom že sama pripravila! Prideš z dela? Delo utruja človeka in se mu okrepčilo prileže. Si imela naporno delo? Ah, kaj vprašujem! Šefi že poskrbijo, da človek da od sebe, kar more, pa še niso zadovoljni. Od sile je to izkoriščanje delovnih moči. Ali se bodo kdaj unesli? Moj mož je vedno tožil nad izkoriščanjem in Hrvoje še bolj. Toda Hrvoje se bo kmalu otre-

sel njihovega izžemanja. Že se je otresel, a je udarila strela in zopet se je moral udinjati tem pijavkam. Toda spet gre na zeleno vejo. Še malo, pa bo spet neodvisen. Veš, Natalija, on je bister in talentiran. Pa bi se pustil izžemati? On ni za to. Izžemajo naj tiste, ki nikamor ne morejo, ki nič ne znajo. Le naj jih, butce! Hrvoje ni tak. On bo prav kmalu napredoval. Kakor sem že rekla, je strela – tista Mara – ustavila napredek. Toda to je zadaj. Zdaj bo obogatel in nešteto vrat možnosti se mu bo odprlo. – Vidiš, Natalija? To so skodelice iz pravega kitajskega porcelana. Takih se ne dobi kar tako. So tako drage, da jih le boljši krogi morejo kupiti. In ta posoda za sladkor je uvožena iz Nemčije. Ali ni krasna? – Kar je res, je pa res. Nemci imajo mnogo smisla za lepoto in praktičnost. In kako lepo znajo oboje združiti! Je res čudno, da so nekateri tako nadarjeni, napredni in iznajdljivi. Zato smo se mi v zadnji vojni združili z njimi in se ločili od nazadnjaških Srbov, ki nikamor ne morejo, ker nič ne znajo.“

Tako je mati Jela drobila med pripravljanjem kave. Nataliji je bilo malo nerodno, ker jo je takorekoč prisilila sedeti za mizo in molčati.

„Vidiš? Kava je gotova in se bova okrepčali. Osladi si jo sama po svoji volji! So ljudje, ki jo osladijo, da se kar vleče, drugi pa imajo radi grenko. Srednja reč je najboljša. Pet žličk je zame za tako orehovo lupino dovolj... No, no! Ena je premalo. – Ah, glej!“ je pokazala skozi okno. „Dobro jo poglej! To je sosedom Kazimira. Tvojih let je, a je čisto drugačna od tebe. Prava vlačuga je. Kupuje protispočetne tablete, da bi se ji kaj ne pripetilo. Danes je vse drugače, kot je bilo nekoč. Ko sem bila jaz v tvojih letih, ni preostalo drugega, kot pošteno živeti. Danes pa je nič koliko pripomočkov, da se take cvandre lahko izživljajo in ostanejo brez posledic. Saj so te tablete koristne, toda le v zakonu, izven zakona pa se ne smejo uporabljati. Pa se vseeno, ker nič ne dajo na verska in npravna izročila. – Je dobra kava, kaj?“

„Zelo okusna.“ Hotela je pripomniti kaj o tabletah, a jo je prehitela mama.

„Kam drvimo? Zares drvimo. Včasih je bilo – pri nas doma – nekaj izrednega, da se je kakšna deklica spozabila, danes je pa kar moda. Menda ti nisi zapadla tej modi?“ Pogledala jo je izpod čela in napeto poslušala, kaj bo odgovorila.

„Jaz ubogam starše, ne pa mode.“

„Oj, Natalija! Tvoj odgovor mi je tako všeč, da bi pač ne mogla najti boljšega. Starši te ne bodo učili kaj slabega, ker vem, da imaš dobre starše. Moda pa – no ja, včasih se ji le moramo pokoriti – je zvodljiva, je kramarska, je brez duše, je hu-

dičeva. Moda ni samo obleka, je še vse kaj več. No, ja! Pri obleki: Saj je lepo, če znaš iti z modo naprej in ne capljaš pol stoletja zadaj. Toda tisti modisti tam v Londonu in Parizu so mastno plačani od trgovskih družb, da vsak dan kaj novega 'pogruntajo' in s tem družbe – seveda še s prefinjeno propagando – dobro zaslužijo. In naše cvandre jih pokorno in do pičice ubogajo. Seveda zmečejo za te cunje svoj in še družinski denar. Tudi naša Mara je bila taka. Nikdar ji ni bilo dovolj. Potem pa še maže in kisline, parfumi in olja in ne vem kaj še vse. Potem je bilo pa tako, kot je dejal oni oče, ki so ga vprašali, koliko časa potrebuje njegova hčerka za lepotenje, in je odgovoril: 'Spočetka je potrebovala deset minut, odkar pa se je privadila, pa opravi v dveh urah.' Vidiš, Natalija, tako je! In nazadnje je tudi moda, da starši ne smejo vedeti, kam sinovi in hčere odhajajo vsak večer. Pomisli! Starši ne smejo vedeti! Potem pa kino: Čednost je zasmehovana, podlost pa je prikazana v tako pretkani obliki, da se je vsi gledavci nalezajo in jo imajo za krepost. Toda o tem bova še kdaj pozneje govorili. Zdaj pojdiva malo na vrt!"

Natalija se je razgledovala. Za hišo je bil prostran vrt, posejan s travo, ki je bila kar lepo negovana. V kotih po en rožni grmiček in nekaj dreves, ki niso dajala nobenega koristnega plodu, pač pa prijetno senco v vročih dneh.

"Zakaj pa nimate sadnega drevja ali vinske trte?" jo je zanimalo.

"Veš, Natalija, to je pa tako: Ko smo kupili stavbno zemljišče, je bilo na njem kakih deset starih slivovih dreves. Prej je bila namreč tod okoli quinta³. Bila so tako polna, da so se veje šibile in smo jih morali vsako leto na gosto podpreti, da se niso polomile. In slive! Kako okusne so bile! Veš, to so tiste sorte, ki se meso ne drži koščic. Pravi užitek! Potem sem neki dan opazila, da mimoidoči pobirajo plodove, ki padejo čez ograjo, in tudi v veje stezajo roke in jih obirajo. Uprlo se mi je. Zgrabila me je sveta jeza in takoj smo podrli vsa drevesa. Za tatove bomo gojili? Ne!" je pribila in trde poteze so se ji pokazale na obrazu.

Natalija je hotela odgovoriti, a se je v hipu premislila. Ni je hotela užaliti. Iskala je pripravne besede, a je ni našla. Očitati ni hotela, odobravati ni mogla. Misli so se ji zavozljale. Ali ni to umazana sebičnost? Kako naj odobrava? Kako naj jo opraviči? Ni našla konca v vozlu. Nazadnje je zagledala na mizi v uti „centro musical“.

"Oj, kako lep aparat!" je pokazala nanj.

"Najnovejši. Takega si morejo privoščiti le redki. Pa glej! Videla sem, da je enakega kupila tudi ženska, ki ni premožna. Tako taki ljudje mečejo senco na nas. Če ima ta in ta, zakaj bi

jaz ne zmogla?' govori jo. To pa samo zato, da bi naš zasenčili. Uh, ta golazen beraška, napihnjena! Saj se bodo razpočili kot krastače! – Ali si kdaj videla prevzetno krastačo? Ne? Se mi je zdelo. Veš, to je velika žaba. Če jo dražiš, se začne napihovati, in če ne odnehaš, eksplodira. Resnično! No in ti ljudje so tudi taki. Če vidi jo koga, ki si more to in ono privoščiti, že menijo, da je to draženje. Pa se napihnejo. Nazadnje človek ne ve in ne more kaj kupiti, kar bi tudi ti napihnjenci ne zmogli. Od hudiča so ti ljudje. In tako tirajo človeka v vedno nova vprašanja in mu grenijo življenje. Od hudirja je to življenje. Ne res, Natalija?"

„Življenje je vendar od Boga!“ je oporekla Natalija.

„Seveda je. Jaz sem dobra kristjanka in vse vem. Toda ti ljudje so slabši od poganov. Prav zares! Pogani so skromni – vmes se najdejo tudi sebičneži, a mnogo manj kot med kristjani – tu med to sodrgo pa je vsak kristjan najprej sebičnež in napihnjenec. Le opazuj in boš videla! Dobrih kristjanov boš zelo malo našla. Sebe in tebe prištevam k njim, potem sva pa že blizu konca. Kaj praviš?"

Natalija je s silo zadrževala izbruh. Vendar se ji je posrečilo, da se je obvladala.

„Res ne vem, odkod je to naše nagnjenje k slabemu? Ali to izhaja iz padca naših prvih staršev, ali iz naše ne-volje? Najbrž bo eno in drugo. Ljudje z močno voljo se dobro držijo na vajetih, da ‚osliček‘ – po asiškem ubožcu – potuje skozi življenje po določeni poti. Oj, koliko je treba prositi za razsvetljenje, da spoznamo pot, in potem za moč, da odločno stopamo po njej!"

„Si omenila Asiškega. To je spet pretirano. Kar si je človek pridobil, naj ima! Seveda je treba revnim pomagati. Tudi jaz pomagam, a če dam, mora vedeti, da sem mu dala, in se izkazati hvaležnega. Če tega ni storil, je pri meni opravil. Tudi sosedje in drugi naj vidi jo in posnemajo. Tako bo revščina kmalu izginila. Spet pa ne dam vsakemu. Na železniški postaji je neki starejši mož stalno beračil. Tako je bil vsiljiv, da je vsakemu molil roko pod nos. Moj mož mu je redno dajal – on pretirava v tej smeri –. Potem je neko jutro pil kavo v kolodvorski restavraciji. Tisti berač se je krepčal z angleškim whiskyjem. Neki njegov znanec ga je nabodel: ‚Si kupil tisto vilo?' ‚Ja,‘ je odvrnil. ‚Je to četrta ali peta, ki jih imaš?' Berač ni odgovoril. Oni drugi se je ujezil in začel drugim pripovedovati o njegovem bogastvu. Seveda jo je berač takoj pobrisal in – razumljivo – nadaljeval svoje delo. Glej, Natalija! Boš še dajala beračem? Jaz ne!"

„Žalostno je, da se dobijo in so kar številni izkoriščevalci med bogatimi in tudi med revnimi se najdejo.“

„Boš ti še dajala beračem?"

„Če bi za gotovo vedela, da je izkoriščevalec, delomrznež, gotovo ne. Ni pa časa vsakega primera preiskati. Takole menim: nekaj moram dati od svojega, da ne bom prišla praznih rok pred sodbo, ker po tistem reku ‚kar imam, bom izgubila, a kar dam, bom imela‘, nekaj le moram prinesiti tja. Jaz dam potrebnemu bratu, sestri, naprej pa naj sam, sama gleda!“

„Je več vrst izkoriščanj. Izkoriščanje delavcev, kadar podjetnik ne plačuje, kakor delavec zasluži. Tega je toliko, da vpije v nebo. Težko najdeš podjetnika, ki bi bil pošten. Potem je izkoriščanje nevednosti. Praktičen primer: Obrtnik se je trudil s proračunom za neko delo. Vse postavke je sproti zaokroževal navzgor. Ko je vse seštel, nikakor ni mogel priti do vsote, ki bi kaj prida zvenela. Potem je z odločno roko tisto željeno vsoto potrojil in predložil tak račun podjetniku. S spretnim dokazovanjem ga je prepričal, da se cenejše sploh ne da to delo narediti. Dobil je naročilo in mastno zaslužil. Poglej, Natalija! Tudi ta obrtnik, kakor vsi izkoriščevalci, imajo pri roki rek, ki jih ‚opravičuje‘. Slišiš? Opravičuje! Ha-ha-ha! In ta rek se glasi: ‚Vivo vive del zonzo y el zonzo de su trabajo‘⁴. Torej smo mi, ki delamo, sami tepci? – Še en klasičen primer: Neki general je pripovedoval, da ima devet bratov. Pa ga nekdo vpraša: ‚Y todos vivos?‘⁵ ‚Vsi, razen enega, ki dela,‘ je odgovoril. Ta ‚viveza‘⁶ je tako razširjena in prepletena, kakor rak v telesnem tkivu pred smrtjo. In vsa delovna raja je to telesno tkivo. Joj, kam smo prišli!“ Solze so jo začele nadlegovati in zavihala je predpasnik ter si obrisala nos in oči.

„Res je žalostno, toda s pogumno močjo rinemo naprej.“

„Pa še to: Ali vidiš zavist in nevoščljivost sosedov zaradi naše hiše? Ti ljudje ne pomislijo, da smo jo zgradili z znojem in žulji in strdanjem. Tam dalje,“ je pokazala z roko, „vidiš lepo vilo. Lastnik se bahoriti z njo. To je zgradil, da bi našo zasenčil. Pristradali so jo. Kar naj! Ošabneži!“

Med travno rušo je zagledala šop trde trave in nekaj osatov, ki so rinili skozi njo.

„Ah, to moram pa takoj izruvat. Trdo travo kosilnica nerada reže, osat pa tudi nima mesta na našem vrtu.“ Odhitela je po kuhinjski nož in izvrtala nadležni plevel.

„Vidiš? Tako se mora očistiti vrt: temeljito, korenito.“

Potem sta šli pred hišo v cvetlični vrt.

„Uh, ta plevel! Ta pa tako grdo nadleguje rože, da ga vedno in vedno moraš zatirati. Mi boš pomagala? Prinesla bom kopuljico in bova opleli, kaj?

„Ja, mama, zelo rada. Rože so moje veselje.“

„Jih imaš kaj v domačem vrtu?“

„Zelo malo, ker na terasi ni dosti prostora.“

„Ah, ja! Vi živite v nebotičniku. Jaz bi tam ne mogla živeti. Stopiš iz sobe in že stojiš na tujih tleh. Pod teboj sosed, nad teboj sosed, spredaj in zadaj, na levo in desno. Ali morete vzdržati?“

„Bolj nas sili, da se vadimo v obzirnosti, vljudnosti, samopremagovanju.“

„To je vse prav, toda kje je moja svoboda? Saj niti kihniti ne smeš, da te ne slišijo sosede. Brrr! To ni življenje. Ali se boš mogla privaditi svobodi, prostosti? Navadno tisti, ki niso bili rojeni v svobodi, niti ne znajo živeti v njej. Bo šlo?“

Ni čakala odgovora, ampak je šla iskat kopuljice.

Natalija je medtem premišljevala, kako bi jo vprašala, kako bi speljala pogovor na Voja. Kar nerodno ji je bilo.

„Tako! Kopuljice so tu. Niso kaj prida, so domač izdelek. Orodje iz tukajšnjih tovarn ni vredno piškavega oreha. Le kdaj se bodo naučili ti ljudje? Najbrž nikoli. Seveda nikoli! Prvič so trde buče, drugič so malomarni, tretjič pa so prav dobri iskalci prihodnjega zaslužka. Spet en primer: Tovarna plugov je razstavila na kmetijsko-živilnorski razstavi v Palermu pluge iz pravega švedskega jekla. Dobila je mnogo naročil. Izdelovali pa so vse iz domačega jekla. Ko jih je vestni pooblaščenec opozoril na kakovost, so mu odgovorili: ‚Si neumen? Švedsko jeklo se dolgo ne bo izrabilo, zato delamo iz domačega, da bomo imeli spet nova naročila.‘ Ali je potrebna razlaga, pojasnilo?“

Začeli sta okopavati, pleti. Ure in ure je mama klepetičila. Vse dotlej, da sta končali z delom. Ker je Maro večkrat omenila, jo je Natalija vprašala, kdo je ta deklica?

Mama je bila vznemirjena nad tem vprašanjem. Kar vroče ji je postalo. Zagovorila se je. Ni premislila. Tega ji vendar ne sme povedati, da je Hrvojeva žena. Vsaj za zdaj še ne.

„E, pri nas je živela, potem pa je šla.“

„Se je poročila?“

„Ne. Ni se.“

Natalija je bila zadovoljna z odgovorom.

„Se je Voje kaj oglasil?“ je slednjič prišla do svojega vprašanja.

„Ne še. Si v skrbih zanj?“

„Pa še kako!“

„Ne boj se! Bo že prišel.“

„Dolgo je že, odkar je odšel. Vsaj kako kartico bi lahko pisal.“

„E, človek ne sme biti tako zahteven! Ko se bosta poročila, boš morala marsikaj potrpeti. Tudi jaz moram. Marsikdaj bi rada to in ono, a ni denarja. Če moža oštejem, mu pa že ni prav in se rado zgodi, da se kaj kislo drži ali pa mi še katero nazaj

zabrusi. No, to že ne tako hitro, ker dobro ve, da mu ne ostanem dolžna. Jaz vse dobro premislim, kar rečem, in to mora držati.'

Še in še je klepetičila. Natalijo je začel opominjati želodec, saj se je bližal večer in je bila takorekoč še tešč. Poslovila se je.

Jela ji je v četrtturnem govoru povedala, kaj vse se morata še zmeniti, predno bo postala Hrvojeva žena. Nazadnje je le omagala, ker je bila Natalija že predaleč, da bi jo slišala.

Na poti domov je premišljevala mamino žvrgolenje.

„Težko se bo privaditi tej drugi mami... Joj, koliko plevela raste na naših vrtovih! – Bog ve, koliko ga je na mojem? – Ljudje so vse preveč prizanesljivi in ne povedo, ko ga opazijo. Nimajo prav! Zakaj ga sama ne vidim...?“

Jela pa se je jezila sama nase: „Prekleteo, kako se človek prehit! Kmalu bi bila izdala, da je Hrvoje poročen in ločen. Natalija zdaj še res ne sme vedeti... Gotovo bi odrekla. Prav gotovo... Pa sem se le izmazala. – E, Hrvoja res ne smemo primorati, da bi v cvetu mladosti že začel veneti in samevati... Hm, kar bo pa bo...“

¹ – Naprej!

² – Z dovoljenjem.

³ – sadni vrt;

⁴ – Zvijačnež živi od tepca in tepec od dela.

⁵ – In vsi živijo? Ali pa: So vsi bistri, zvijačni?

⁶ – bistrost, zvijačnost.

PISMO IZ TOKIA

Nisem Ti mogel prej pisati — nabirat sem moral iti za naš misijonsko-socialni misijon na robu Tokia. Je že tako: osebna srečanja oživijo zaupanje v darovalčevem srcu, medtem ko je prošnjo po telefonu in tudi prosilno pismo tako lahko pozabiti odnosno ju potisniti v ozadje, pred katerim nastopajo drugače neposredno delujoče osebe. Pred odhodom sem bil položil na mizo Med XXI/1/2, da Ti na povratku o njem poročam. Znova mi je s svojo žlahtno medico potolažil dobršen del žeje po modrem in lepem in dobrem, za kar sem mu iz srca hvaležen.

O poeziji Dolores Terseglav

Naj se tokrat ustavim pri poeziji Dolores M. Terseglavove; rad bi primerjal njeno pesem v tem Medu, pod naslovom Križev pot, od prve do šeste strani, z njeno pesmijo v prejšnjem Medu (XX:3/4, str. 161—166) pod kar se da splošnim naslovom Pesmi (če pesnik ali pesnica izbere tak splošen naslov, se brez dogovora ne da nič spremeniti; če pa je tak splošen naslov urednikov privilegij, ga lahko spremeni in mu želim, da ga spremeni v nekaj bolj privlačnega in vsebinsko bogatejšega; „želim“ pomeni: kako lepo bi bilo, če... — gre torej za čisto osebno željo). Kako poje D. M. Terseglavova v Medu XX:3/4?

V osmih pesmih, ki jih objavlja, se poslužuje sveže doživetih podob, v katerih nastopa narava — se mi zdi — lepše in bolj odkrivajoče kot pa določeni ljudje. Verz zveni prosto, a je prost le na videz: celotno pesem preveva notranja ritmika, tako da človek ne pogrèša strogih rim odnosno na - kitice - vidnih prehodov tja do sklepa ali vrhunca. Vendar bi tako dolga pesem kot je Jama najbrž pridobila z delitvijo na nekaj kitic, ker bi tako mnogopomenska vsebina lažje opozarjala na to, kar nudi — nekako tako kot zažari mnogodelno barvano steklo ob dotiku s svetlobo od zunaj; prostor med eno in drugo kitico vpliva estetsko-arhitektonsko in psihološko. Vseh osem pesmi je „komponiranih“ s pesniško energijo; najšibkejši se mi zdi zadnji verz v pesmi Ariel Prosperu: „Delaj in moli! Greh si vsak izmij! Ne reši se zbog svojih umetnij.“ Manjka mu razodevajoče lepote; velelnika izzvenita v prazno, ker ju ne podpira vsebina. Mimogrede: ali se nanašata Ariel in Prospero ne le na Shakespearov Vihar, ampak tudi na istoimenska satelita? Ariela so Amerikanci in Angleži skupno izstrelili v vesolje

leta 1962, Prospera pa le Angleži devet let pozneje... Vsebinsko zanimiva je tudi pesem *Pijana Pesem*; pesnica pravi: „Za cesarjevo ime danes nihče več ne ve“ — dejal bi, da v njeni okolici; dejansko je bilo ime cesarju Su Tsung (756—762). „Meni pijani se smehlja mesec“, poje pesnica. Ali namigava na kitajsko legendo, po kateri je Li Po pijan telebnil iz čolna, v katerem je hotel zgrabiti mesec v vodi, telebnil in utonil? Dejansko pa je umrl v hiši enega svojih sorodnikov v vzhodni Kitajski, v kraju Tangt'u, leta 762; Su Tsung-ova amnestija ga je rešila vsaj ječe, če že ne smrti. — Kako poje pesnica v *Medu XXI:1/2*? Z eno besedo: še lepše kot v prejšnjem *Medu*! Tudi tokrat so pesmi, ki se nanašajo na posamezne križeve postaje, brez kitic, v prosti, a notranje kontrolirani ritmiki; osredotočijo se na Kristusa in druge osebe, a na drugačen način kot v prejšnjem *Medu*: dojemanje in odkrivanje teh oseb — narava je čisto odmaknjena v ozadje — je edinstveno sveže in globinsko pretresljivo. Zdi se mi, da pomeni Tersglavina pesem v tem *Medu* resničen napredek in da lahko slutimo novo zvezdo na pesniškem slovenskem nebesu, če krivulje vzpona ne bodo uničili recimo kozmični pretresi. Naj pripomnim tri stvari k trem ločkam, v katerih se mi zdi, da lepota stvaritev votlo zveni, ker ni dovolj trdne resničnosti zanje: gre za določene izraze treh zadnjih križevih postaj. V 13. postaji so ob Jezusu, ki so Ga sneli s križa, „učenec, Mati, Marija Magdalena, Nikodem.“ Zakaj Nikodem? Edino evangelist Janez poroča o Nikodemu, in sicer, da je prinesel mešanico mire in aloje za pogreb, potem ko je bil Jožef iz Arimateje dosegel izročitev Jezusovega trupla od Pilata; vsi grški rokopisi imajo na tem mestu (Jn 19:39): *élthen de kaí Nikódemos*, po naše: „prišel je pa tudi Nikodem“ z zgoraj omenjeno mešanico dišav; po vsej verjetnosti ga ni bilo ob snetju trupla s križa. Tem bolj se mi zdi, da pridobi ostali del te pesmi, če se — kot najbrž v resnici — Nikodem pojavi vsaj za to, „da me umije in preobleče z dobro mislijo v srcu“, kot tako lepo konča pesem. Drugo moje dopolnilo zadeva 14. postajo, in sicer predzadnji verz: „Niti usmiljenja ni več — (ostala je samo ljubezen).“ Ne razumem prav, kako more biti ljubezen brez usmiljenja; v Pavlovem pismu rimskim kristjanom (Rm 15:8-9) beremo, da Kristus predstavlja Judu zvesto izpolnitev obljub, ki jih je bil dal Bog judovskim patriarhom, poganu pa pomeni božje usmiljenje, zaradi česar pogan povečuje Boga. In sv. Tomaž Akvinski uči (v II, II, 30, 4 svoje Teološke sume), da je usmiljenje ena izmed najbolj božjih lastnosti, v kateri se obenem najočitneje razodeva božja vsemogočnost; bistvo usmiljenja je v tem, pravi Tomaž, da pomanjkljivo bitje reši pomanjkljivosti. Moja tretja težava je sama v sebi najbolj težka, a za pesnico najbolj lahka, ker se v njej odraža mišljenje mnogih duhovnih piscev; gre za verz „Še Ti si se je zbal“ namreč smrti, „in si zaklical: Eli, Eli, lama sabaktani!“ Mnogi duhovni pisci tolmačijo Jezusov krik „Eli, Eli, lama sabaktani“, kot da Ga je v tem vzvišenem trenutku cele zgodovine skrivnostno zapustil sam nebeški Oče — a to se mi zdi neverjetno. Jezusovo bistvo je pri vsej Njegovi pristni človeški naravi — božja osebnost; zmeraj in vekomaj je res, kar je bil nazorno povedal Svojim nasprotnikom, kakor tudi Svojim prijateljem (Jn 10:30; prim. tudi 10:36): „Jaz in Oče sva eno.“ Ni stvari, tudi ne trpljenja,

ki bi mogla ločiti Očeta od Sina in Svetega Duha! Jezusov krik je skoraj dobeseden verz 22. psalma, ki ima za razliko le enkratno „Eli“; zdi se mi, da je bolj v skladu s Staro in Novo Zavezo svetega pisma, da tolmačimo Jezusov krik v imenu grešnega človeštva, v čigar imenu hoče Jezus trpeti in umreti, da zadosti božji pravičnosti; Jezus se v Svoji ljubezni do nas istoveti z nami, ki komaj slutimo, kaj pomeni greh kot ločitev od Boga; da bi nam bilo to strašno spoznanje prihranjeno, posebno v posmrtni jasnosti prepoznega uvida, in da bi se mogli v tem dosmrtnem življenju vračati k Bogu — tudi za to je naš Gospod prosil s Svojo trpečo človeško naravo, tudi v strašnih bolečinah je mislil na nas, da bi nekoč mogli živeti „življenje v polnem pomenu besede“ (Jn 10:10). Jasno, da tudi po tej razlagi ostane Jezusovo trpljenje skrivnost, a vendar se mi zdi bližja našemu razumevanju Učlovečenega Božjega Sina, kot pa bi to bilo v primeru domneve o ločitvi med Očetom in Sinom v zadnjem trenutku. In zato lahko pomeni smrt za vsakogar izmed nas le delno osamelost: svet se pogrezne v fizično neotipljivost v svojih takorekoč naravnih razsežnostih, svet v nadnaravnih razsežnostih pa nam lahko daje oporo vere, upanja in predvsem ljubezni. V luči takšne razlage Jezusovega krika ni več mogoče reči, da se je Jezus bal smrti; Luka poroča o Gospodovih besedah v zvezi s strahom: „Vam, svojim prijateljem, pravim: Ne bojte se tistih, ki ne premorejo drugega kot ubiti telo. Glejte, koga se morate bati: Tistega, ki lahko pahne človeka v pekel...“ (Lk 12:4-5). In pri evangelistu Janezu beremo te Gospodove besede: „Oče me ljubi — (tudi) zato, ker žrtvujem svoje življenje, da ga znova prejmem (iz božjih rok).“ Bolečino umiranja na križu je Jezus v polni meri čutil, iz vseh ran Ga je bolelo, ker je bilo Njegovo telo tako popolno zgrajeno; strahu pred smrtjo pa ni imel. Lahko bi tudi rekli, da Mu je izstopala kri na čelu ob slutnji bolečin, ki Ga čakajo (Lk 22:44); strah pred smrtjo kot smrtjo pa Ga ni navdajal. O, da bi Mu mogli v tem slediti!

K vprašanju sprave

Prosim Te, potrpi z dejstvom, da preidem zaenkrat ostalo, tako zanimivo in dragoceno Medovo vsebino, in Tvojo pozornost naravnam na nekaj, kar nemalo vznemirja naš slovenski svet. V AD od 17. sept. t. l., v članku pod naslovom „Dano v premislek“, poroča L. P., da je neki slovenski duhovni gospod ob 25. letnici svojega posvečenja v duhovnika, napisal v Slovenijo pismo morilcu svojega brata med vojno, da bi mu rad osebno izrazil odpuščanje, če mu bo uspelo oditi v Slovenijo. Duhovniku je bilo dovoljeno, da obišče rodno Slovenijo in nekdanjega komisarja. „Sprava odpuščanja je bila potrjena z objemom obeh prizadetih, nakar so se vsedli k mizam in v napitnici proslavili spomin na vse žrtve med vojno in revolucijo.“ L. P. navaja vir svojega poročila American Home 23. avg. 1985, in med drugim doda: „V zgoraj omenjenem opisu, kako je duhovnik odpustil brezpogojno morilcu svojega brata, ni o kakem obžalovanju ali kesanju, kaj šele o prošnji za odpuščanje od strani morilca, niti ene same besede.“ K čemur L. P. čisto pravilno doda: „Brez smisla je v tem primeru citat iz prve epi-

stole sv. Janeza: 'Brez ljubezni do našega brata nismo kristjani in sledivci Jezusa Kristusa.''' Vprašanje ljubezni do sovražnika je tako-rekoč posebno poglavje ljubezni do bližnjega, ki je po zapovedi o ljubezni do Boga druga največja zapoved (Mt 22:23; Mk 12:31; Lk 10:27-28). Bližnjega moramo ljubiti kakor samega sebe, ne več ne manj; ljubezen do sovražnika ne sme in ne more biti v nasprotju z ljubeznijo do ostalih bližnjih — v našem narodnem primeru to pomeni, da moramo ohraniti ljubezen do tiste večine, ki se je za določene narodne vrednote borila proti usuznjenosti posebno s strani totalitarnega komunizma. Ta protikomunistična večina je končno podlegla; v Sloveniji je zavladal in še vlada monopol komunistične partije. Med vojno in po vojni je ta partija skušala kar se da temeljito likvidirati svojega dejanskega in celo morebitnega nasprotnika, to je, tisti del naroda, ki ga ni mogla tako ali tako sebi pokoriti; pri tem jo je vodila etika komunizma, ki razlikuje med dobrim in zlim edino v luči čisto človeških interesov partije; s tega vidika ji je pravzaprav vse dostopno in vse dovoljeno. Njen protikomunistični nasprotnik pa se je čutil in se še čuti vezanega na nravni zakon, ki ima svoj dokončen izvor v živem Bogu. Protikomunistični del našega naroda je dejansko utrpel ogromno škodo na telesu in življenju in imetju, ki še zmeraj traja. Partija je igrala in še zmeraj igra vlogo resničnega nasprotnika vrednot, za katere so se bojevali protikomunisti in po katerih so se ravnali tudi nekomunisti — lahko rečemo, da v veliki večini, ker se komunistom ni nikdar posrečilo doseči večino pri predvojnih volitvah v Sloveniji odnosno Jugoslaviji. Tisti, ki so odgovorni za revolucijo med vojno in za diktaturo partije po vojni so se izkazali resnične sovražnike z ozirom na protikomunistični in nekomunistični del naroda; in vendar pravi naš Gospod, da jih moramo ljubiti: „Ljubite svoje sovražnike, molite za svoje preganjalce!“ (Mt 5:44) Luka je zabeležil še več Gospodovih besed v tem oziru: „Vam, ki me poslušate, pravim: Ljubite svoje sovražnike, izkažite se dobre napram tistim, ki vas sovražijo; želite blagoslova tistim, ki vas preklinjajo, molite za tiste, ki vam povzročajo trpljenje.“ (Lk 6:27-28). Nikjer ne pravi Kristus: Ne imejte zlega dejanja za zlo! Nasprotno: mnogim bo nekoč moral reči prav pred nebeškimi vrati: „Proč — ustvarjalci zla!“ (Lk 13:27). Med takšnimi bodo celo tisti, ki so v Jezusovem imenu „prerokovali... izganjali hudiča... bili v mnogočem žudodelci“ (Mt 7:22-23). Nam kristjanom ni dovoljeno, da sovražimo — človeka, božjo podobo (prim. 1 Jn 4:20-21; Gen 1:27). A zlu se moramo upirati; sam evangelist ljubezni, sv. Janez, svari v svojem 2. pismu: „Če te obišče kdo, da ti prinese nekrščansko oznanilo, ga ne vzemi pod streho — niti pozdrava mu ne vrni; kdor mu zares odzdravlja, z njim soustvarja zlo.“ (2 Jn 10-11.) Ni nujno, da sovraštvo zmeraj ostane — človek se namreč lahko kesa in resničen kes vsebuje voljo, da povzročeno škodo po možnosti poravnava; tako skesanemu človeku-dolžniku moramo iz srca odpustiti; naše odpuščanje bo vplivalo na naše razmerje do Boga, ko Ga prosimo odpuščanja zase; sam Gospod nas je učil moliti: „Odpusti nam naše dolge, kakor tudi mi odpuščamo svojim dolžnikom“ (Mt 6:12). Smisel Svojih božjih besed je Gospod ponazoril z dejanji; tolpi, ki Ga je prišla aretirat (Mt 26: 55), in tempelskemu uslužbencu,

ki Ga je surovo udaril na lice (Jn 18:23), je očital zlo dejanje; za vse, ki so sodelovali pri Njegovem ubijanju, je prosil odpuščanja — Svojega Očeta, to je milosti, da se svojega dejanja skesajo; Oče je Svojega ljubega Sina gotovo uslišal in sodelavci pri tem največjem zločinu zgodovine so gotovo prejeli milost — da se je svobodno oklenejo; a kolikor vemo, se je Judež obesil... večina judovske vlade pa je vztrajala v odklonitvi in celo sovraštvu do Odrešenika (prim. Apd 5: 40); od mrtvih vstali Kristus je poslal Svetega Duha, da nadaljuje Jezusovo oznanjevanje bistvene razlike med dobrim in zlim (prim. Jn 16:7-11); apostolom in njihovim naslednikom je dal oblast grehe odpuščati ali pa — ne odpuščati (Jn 20:23), v skladu z vsem, kar je bil Gospod odkril o razmerju med Dogom in grešnim človekom (prim. Mt 28:20). Vse Jezusove besede in vedenje preveva neizmerno trezen duh, ki daje Bognu, kar je božjega, in človeku njegovo resnično svobodo, tudi če se potem človek obrne proč od Boga, v nesrečo sebi in drugim. In če se tak človek pokesa — kako je veliko veselje pri angelih v nebesih, pravi Gospod (Lk 15:10)! Mimogrede: nikjer ne beremo v Novi Zavezi, da bi se apostoli odnosno njihovi nasledniki šli pobotat v Jeruzalem k tedanjim oblastnikom, ki so kristjane če že ne preganjali vsaj izključevali iz judovskega občestva; tudi po razdejanju templja in Jeruzalema odnosno po razdejanju cele Palestine 55 let pozneje ne čujemo ničesar, kar bi kazalo, da so se predstavniki Cerkve šli spravljat s preostalimi Judi, da rešijo narodno enotnost. In še nekaj: naš Gospod je prosil Očeta, da bi bili Njegovi združeni v božji edinosti (Jn 17:21) — prosil je torej za milost, ki jo je gotovo prejel za Svojo Cerkv svobodnih ljudi; iz zgodovine vemo, da niso vsi sodelovali s to milostjo. In na koncu še nekaj, kar da misliti: šesti in sedmi del novega cerkvenega zakonika posveča 441 paragrafov rešitvi problemov človeške slabosti, ki se kaže n. pr. v kršenju reda, ki naj vlada vse cerkveno občestvo; paragrafi 1713 do 1716 obravnavajo razne možnosti, kako se pobotati brez sodnega procesa, a pri tem paragraf 1715 izrecno izvzame „stvari, ki se tičejo javne blaginje“.

Naj zaključim, vsaj zase, to razmišljanje: zdi se mi, da oni preč. gospod, o katerem poroča L. P., ne more svojega ravnanja postaviti za zgled, kako moramo ravnati v ljubezni do sovražnika naše narodne blaginje; posameznik namreč ne more v svojem imenu zastopati naroda; razen tega takšno ravnanje izloči potrebo po kesu in odškodnini za storjeno zlo in skrči razliko med dobrim in zlim na razliko med čisto psihološkimi stanji; posplošenje takega ravnanja vsebuje življenjsko nevarno formulo, ki bi se je lahko vsak ustvarjalec zla posluževal: vzemi kristjanu vse, kar moreš, in čakaj — ko kristjan ne bo mogel več vzdržati tvojega nasprotja, se bo prišel pobotat, za kar se splača žrtvovati tudi pojedino, ker lahko vse ostalo obdržiš, včevši kristjanovo ženo, če se ti kaj takega posreči. — Toda kaj naj rečemo z ozirom na osebno vedenje zgoraj omenjenega prečastitega gospoda? V krščanski ljubezni lahko računamo z možnostjo, da je ta gospod prejel posebno osebno milost, da v skladu s skrivnostnimi božjimi načrti preide zahteve tako naravnega razuma kot razodetja in enostransko ponudi spravo morilcu svojega brata (baje se je bivši komisar polastil tudi bratovega posestva) — človek ima vtis pri tej enostran-

skosti, da je bil tudi preč. gospod nekako sokriv... tako silno očitna je ta enostranskost; morda gre celo za heroično dejanje, ki pa ne more biti zgled navadnemu krščanskemu življenju, kadar ni postavljeno v dilemo med tostranskim življenjem ali tostransko vrednoto in večnim pogubljenjem. —

Dragi MED, po pravici me lahko ozmerjaš, ker sem Ti vzel toliko dragocenega tikarskega prostora in časa; vendar je problem zahteval razčiščenje tudi v luči zgornjih danosti; prepričan sem, da lahko tudi drugi osvetlijo problem; iz srca bom hvaležen, če me kdo opozori na morebitne napake v zgornjem razmotrivanju, ki sem ga hotel izvesti tudi pred svojo vestjo; dejstvo je, da problem ljubezni do sovražnika ni dosti obdelan v spisih krščanskega razmotrivanja, posebno ne, v kolikor zavzame narodne razsežnosti. Oster veter piha sem od severa in kar pometa z rumenimi listi in šibkimi vejami, nebo pa je sama modrina in žarki se odbijajo od pločnikov in zidov in obrazov zmeraj hitečih Japoncev. Tudi jaz moram pohiteti za njimi. Kot zmeraj Te vdano pozdravlja Tvoj daljnevzhodni

Vladimir Ks.

POROČILA

TONE BRULC

Ustvarjam, torej sem

Zanimiv poskus, pokojni France Dolinar bi rekel „zajemljiv“, ki bi bil v tem primeru popolnoma upravičen, predstavlja zbornik celjske Mohorjeve družbe „Ustvarjam, torej sem“. Izšel je v okviru „Znanstvene knjižnice“, ki je do sedaj izdala že 16 knjig. Zajemljiv, ker obsega okoli trideset avtorjev, različnih starosti, različnih usposobljenosti, izvora, poklica, idejne usmerjenosti, gledanja na življenje, iz matice, zamejstva in zdomstva. Začeli so ga pripravljati že leta 1975, obravnava pa v svojih prispevkih eno samo človeško dejavnost: ustvarjalnost.

V spremni besedi nas Jože Strgar seznani z razdelitvijo snovi, načinom in časom nastajanja zbornika. Zdi se, da so avtorji dobili naslov ali napotek, o čem naj pišejo, razpravljanje pa je svobodno, zato bo marsikdo naletel na protislovja v zborniku, kar pa lahko pripišemo svobodni in necenzurirani obravnavi teme. Kar bo bralce zunaj domovine presenetilo, morda zaradi nepoznanja razmer, je velika ideološka pestrost in raznolikost avtorjev, tako iz matice, zamejstva kot zdomstva. Pri tem ne gre za slovenske disidente, kakor bi morda kdo mislil, gre le za pluralistično gledanje obravnavane teme.

Uvod v knjigo ali Namesto uvoda je napisal Andrej Capuder, ki meni, da je ustvarjalnost tiho in ponižno odkrivanje naravnega reda stvari. Morebiti je še več in prav ta zbornik skuša to dokazati na svojih 246 straneh.

V članku O slovenski misli skozi čas nas dr. Joža Mahnič seznani z idejnimi tokovi v literaturi od prvih začetkov pisemstva v 10. stoletju pa do danes. Kot slavist in zaveden Slovenec vidi vso pogubnost v internacionalizmu, kozmopolitizmu, naši razsekanosti, priseljevanju z juga in izgubljanju Slovencev zaradi izseljevanja.

Umetnostni zgodovinar Rudi Sitar nam pokaže, na katerih področjih in kateri Slovenci so se odlikovali s svojim ustvarjanjem v evropski kulturi. Pokaže pa tudi na našo moderno rano odhajanja duhovnih in ustvarjalnih moči v tujino, problem, katerega bi se morali zavedati, saj ni nov, povzroča pa isto škodo kot ropanje v ekonomiji.

V Algoritmih ustvarjalnosti dr. Antona Trstenjaka dobimo zaokroženo razpravo o rojstvu zaznavanja, o pojmih vektorialne dejavnosti pri procesu ustvarjanja, ki deluje na nas, ne pa kot je razlagala fiziološka šola, da dobivamo dražljaje iz predmetov od zunaj. Od tod tudi zame-

njava izraza vektor v algoritem v psihologiji, ker je prvi izposojen iz območja fizike, medtem ko je drugi vzet iz aritmetike, ki je bolj povezana z umsko ustvarjalnostjo.

Pionir in dekan slovenskega dušeslovja nam odkriva logiko podzavesti, ki se nujno mora razlikovati od logike zavesti, ki se pa prav tako razvija v svoji samozakoničnosti, ker je še globlja in hitrejša kot površinski razum, obenem pa tudi neraziskana. Razvoj pojma osebnostne strukture v zvezi z ustvarjalnostjo je v slovenski psihologiji nov, zato tudi ni bil še obravnavan kot zasluži, še bolj pa pridobi na pomenu, če ga povežemo s svobodo ustvarjanja, ki je temelj kreativne ustvarjalnosti.

Viktorja Blažiča Ustvarjalnost pri majhnem narodu pokaže na naše omejitvene dejavnike zaradi naše majhnosti, ekspanzivnih ambicij naših sosedov, njihova poseganja v naše kulturno življenje, kar je še več, unitarnega jugoslovanstva, ki si prizadeva iz jugoslovanskih narodov ustvariti eno samo nacijo. Članek je bil pisen najbrž že po odklonu programskih skupnih jeder in tudi odklonilno gleda nanje. Čeprav ne pove, kdo ima v zakupu slovensko kulturo, vidi v monopolu nad njo premoč povprečja, avtocenzure, avtokracije lažnih veličin, degradiranega stanja slovenskega ustvarjalnega duha, ki ogroža naš narod.

Pri Andreju Rotu, Ustvarjanje na tujem, zadenemo na vprašanje zdomstva kot dela ideološkega in političnega izseljenstva, kjer obravnava vprašanja dvojezičnosti, politično naziranje, srečavanje in reševanje dela naroda v diaspori v špansko mislečem in govorečem okolju. Možnost, da politična skupnost ohrani emigracijo še v drugi, tretji generaciji s slovenskim jezikom kot bistveno komponento slovenstva, se mu zdi dokazana, vendar samo to mu ni dovolj za ohranitev čistega slovenstva. Težko je namreč ceniti nekaj, kar nikoli nismo videli, ne poznali, medtem ko okolje terja svoje, in zdi se mu, da je prilika za medsebojno oplajanje že zamujena, čeprav emigracija še vedno budno zasleduje dogodke doma.

Temo produkcije in reprodukcije znanja obravnava Boštjan M. Zupančič, profesor prava na Seaton Hall univerzi pod naslovom O navdihu. Sovražnost povprečja izvinim inovacijam, posebno na področjih ustvarjanja, kjer se uporablja deduktivna historična metoda, deli v RAZ-lagalni (reproduktivni) del in PRED-lagalni (produktivni) del, kjer sta si oba čisto v nasprotju in sovražna drug drugemu. PRED-lagalec je velikokrat odklonjen od RAZ-lagalca zaradi že ustaljenega sistema in umske lenobe sprejetja nekaj novega. Če se v to vmeša še oblast s svojo prisilo, bo zmeraj branila pozicije že znanega, kjer pride v nasprotje z zakonitostmi svobode. Imperializmu danes ne gre več za geografsko ekspanzijo, ker je intelektualni kolonializem donosnejši. Po njegovem je država monopol nasilja in njegov vir. Odtod se prenese na družbo, šolo in starše.

V Svobodi ustvarjanja in demokracije kot pogoja za obstoj in razvoj dr. Matevž Krivic, pravnik, vidi in postavlja v ospredje vprašanja spoštovanja človekovih pravic kot vprašanja demokracije in pogoja za svoboden razmah ustvarjalnosti. Kot primer zatiranja in nespošto-

vanja navaja preganjanje pisateljev, socioloških in filozofskih društev, ki se skušajo odvrniti od uradne linije zaradi zastarelosti. V lastnih herezijah vidi večjo nevarnost etabliiranemu in v družbi trdno zasedranem nauku, ki se jih ostreje preganja, kot pa odkrito drugačne nazore. V članku se dotakne tudi nespoštovanja religioznih ljudi, kjer prizna, da nimajo istih možnosti in pravic kot nereligiozni-ateistični, prav tako prizna tudi diskriminacijo v šolah.

Prispevek prof. Franceta Križaniča Učenec je kakor bakla, je kljub temu, da obravnava suh predmet, napisan tako čitljivo in vtisljivo, da ga velja prebrati dvakrat, ne zaradi svojih pogledov na matematiko, ampak zaradi definicije naroda in družbe. Narod, ali sila, ki zagotavlja večno bivanje, so ljudje, ki oddajajo svetu vse, kar imajo, in prejemajo le toliko, kolikor je potrebno, da bi prebivali, se pravi, da bi se razdajali.

Slovenska ljudska glasba nekdaj in danes dr. Zmage Kumer, ki jo poznamo iz Znanstveno-raziskovalnega centra SAZU (Glasbenega narodopisnega instituta), je rahlo otožen očitek za izgubljeno preteklost, tožba sedanjosti in strah pred bodočnostjo zaradi narodnega blaga, ki nevzdržno izginja.

Iz zamejstva — Koroške — se je oglasil Lojze Lebič, skladatelj, najrajši Prešernovega sklada v članku Zvok in tišina s podnaslovom O glasbeni ustvarjalnosti. Lebičevo gledanje na glasbeno ustvarjalnost ni tradicionalno, ker ne začne z inspiracijo (navdihnjenjem), ampak vzame glasbeno ustvarjanje kot zmožnost koncentracije, kombinatorike, volje, metodike, vztrajnosti. Izraz: Viseči most glasbenega življenja, ki se po njegovem sestoji iz skladatelja-ustvarjalca, interpreta-poustvarjalca in poslušalca-soustvarjalca, mora biti prekoračen, če hočemo dojeti glasbeno delo. Ne manjka Lebiču ironije ob obravnavi dnevnih glasbenih programov za današnjo družbo. Njegov prispevek je eden najboljših v zborniku.

V članku O ustvarjanju v arhitekturi piše dr. Peter Krečič, ravnatelj Arhitekturnega muzeja v Ljubljani, ki gre po navdih k pesniku Osipu Mandelštamu. Krečič vrednoti stavbo v organizaciji njenih prostorov, v pročelju, v opremi prostorov. Za vzor mu je arhitekt Plečnik, ki je bil izrazilo „homo studiosus“ in ni veliko dal na navdih, ampak na delo in študij.

Prispevek Ko sem zaprl oči Mihe Maleša, slikarja, je memoarsko obdelan z vrinki iz slovenskega umetnostnega življenja; z njim poseže avtor v preteklost, da opomni mlade, da pot k umetnosti ni lahka.

Janko Messner je drugi Korošec, ki piše O moji ustvarjalni zadregi in ustvarjalni stiski. Ironičen do modernih izmaličenih fraz, trd do sebe in drugih, nas napade s ploho modnega izrazja iz literarne kritike, vendar se drži krepko koroške zemlje in človeka. Iz njegovega spisa veje grenko razočaranje nad matico in razmerami na Koroškem.

Ob naslovu p. Vladimírja Truhlarja SJ se bo najbrž moral vsak ustaviti za par minut, da ga bo razumel: Enkratna osebna sreda-absolutno-ustvarjalnost. Poraja se mi sodba Franceta Dolinarja, da je p. Truhlar res preveč prevajal iz nemščine in da je njegova slovenščina slovnično pravilna, toda težko razumljiva. Škoda, da je dolg prispevek napisan

precej samozadovoljno, zagrenjeno, (jemanden totsichweigen wollen) obsedeno, da ga hočejo zamolčevati, preprečiti, čeprav red SJ ni nikoli dal svojega imprimaturja, ga tudi ni preganjal. Članek bi lahko izšel tudi pod naslovom O cenzuri.

Oj, ko bi ne bilo nobenih cest, delo pesnika in igralca Toneta Kuntnerja, je prekasna tožba (ali res prekasna?) in obtožba vlade, ker ni znala pritegniti kmeta in naroda k sodelovanju in sooblikovanju nove družbe.

Sekan iz slutenj, duhovnega in materialnega, zgodovine in sedanjosti, v Kocbeka zagledan, je prispevek pisatelja Alojza Rebule: **Od misli do besede**, vendar trdno zasidran v duhovnih vrednotah in preteklosti naroda. Tožec o preobilici cenene poezije, ki jo jemlje kot besedni šport, toži o pomanjkanju filozofije pri Slovencih, o kranjski zaplankanosti in kozmopolizmu sedanjega časa.

V **Ustvarjalnosti uredniškega dela** piše Janez Gradišnik o ustvarjalni vlogi urednikov, kjer je prav urednik tisti, ki mora poznati svoj čas, njegove probleme, ljudi, vrednostna merila, po katerih se ocenjujejo leposlovni prispevki. Drži se precej tradicionalnih kriterijev in se skuša prilagoditi času.

O umetnosti ustvarjanja v časopisju in novinarstvu, o družbeni informatiki piše Janez Stanič v **Ladjici na razburkanem morju**, kjer poudarja razliko med zgodovinsko distanco za zgodovinarje in politično distanco za novinarje, kjer je družbeno obveščanje res samo ladjica na razburkanem morju. Posebej poudari vprašanje zamolčevanja in ponarejanja v novinarskem poklicu.

Na vprašanje: **Je tudi politika ustvarjalna?** odgovarja Lojze Skok, da more biti tudi politika ustvarjalna, celo da ni treba imeti veliko znanja, izobrazbe, obveščenosti. Odločilna je moralna-etična vrednost posameznika. Ustvarjalna je bila odcepitev od sovjetskega bloka in veliki politik, ki je Lojzetu Skoku pri tem pomagal najti pravo pot, je bila njegova mama. Ne, Lojze Skok ni izgubil vere, kot pravi; delal je, kot je bil vzgojen, katoliška miselnost in dejavnost se pritisneta vedno v ospredje, ko pride čas za delo.

Erne Meško **Ob delu na zemlji in otrocih** je hvalnica dela in obtožba režima prvih let po vojni. Oboje Meškova dobro pozna, in ne samo to: Meškova je globoka psihologinja slovenskega človeka! Čeprav je o otrocih malo zapisanega, je pa to, kar je, tako globoko in navezano na zemljo, da velja kot najmočnejši protest človeka, ki so ga hoteli odtrgati od zemlje in s tem razbiti družino.

Biti ustvarjalen v rutinskem delu Metke Klevišar, je pravzaprav osebnostna izpoved zrelega dekleta, zdravnice in psihologinje, v kaj naj bo usmerjeno delo zdravnika; kakšno naj bo, da bo bolniku res pomagalo. Iz nje dobimo pravi vademecum, ki bi ga morali poznati, in to s čisto katoliškega zornega kota.

Vprašanje, ki se ga loteva Kati Urh, ni še obdelano za publiko v današnjem svetu. **Ko daš vse od sebe, ustvarjaš**, je naslov sestavkom, ki jih je napisala s svojimi sodelavci — telesno prizadetimi, kjer opisujejo svoja doživljanja. Čeprav so fizično okrnjeni, s svojim delom lahko še vedno pripomorejo k obogatitvi družbe vsak na svoj način.

Toneta Bohinca **Ustvarjalnost duhovnika**, ni suhoparno naštevanje dolžnosti duhovnika, ampak gre za globoko doživeto življenjsko izpoved iz izkušenj. Duhovnik mora darovati, blagoslovljati, voditi, pridigati in krščevati. Ta napotek mu da škof ob posvetitvi. Opraviti vse to v življenjskih situacijah, je umetnost duhovniškega ustvarjanja. Posebej pa je naglašena moč molitve kot ena bistvenih predpostavk duhovniške ustvarjalnosti.

S podobno tematiko se bavi Jože Kopeinig, vendar pri tem poseže tudi nazaj v zgodovino, da osvetli duhovniško vlogo in delo. Življenje ga je postavilo v najbolj ogrožen del slovenske zemlje — Koroško —, kjer je bil rojen in kjer brani trdnjavo slovenstva v Katoliškem domu prosvete, Sodalitas, v Tinjah, pri Mohorjevi družbi v Celovcu in gospodinjski šoli šolskih sester v Št. Petru, Št. Rupertu in na slovenski gimnaziji v Celovcu. Iz Kopeinigovega članka diha globok optimizem in vera v koroške Slovence.

S člankom Spomenke Hribar bi bil opisan eden ključnih problemov slovenskega naroda **Ali vas ateizem (ideologija) omejuje pri ustvarjalnem delu?** s podnaslovom: Svetost resnice in religije. Ne gre za dvoje različnih svetosti, kar bi rada Hribarjeva prikazala, ampak za eno samo svetost, za katero se ona bori. Kar se svetosti resnice tiče, niso samo komunisti v posesti nje. Prizna, da je s svojimi nazori res imela ovire pri ustvarjanju, vendar ne zaradi ateizma, ampak osebnih nazorov, katere so „posvečeni“ v sedanji slovenski družbi hoteli omejiti. Svetost resnice mora nujno priti v spor z ideologijo, povedati to, je bil njen greh. Hribarjeva je še iskalka resnice in po njenem sestavku vidimo, da iskrena, pripravljena na žrtve, težko bo pa spravila ideologijo z vestjo. Do sedaj je prišla do spoznanja, da sovraštvo ni pozitiven dejavnik, kar se iz njega rodi, ni resnica, ker je ta pozitivna. Partiji bo pomenila klic vesti, ker je z njo izgubila monopol na svojo resnico, kajti resnica Hribarjeve je samo človeška, ne pa iz ideologije privzeta.

Ali vas vera omejuje pri vašem ustvarjalnem delu? Lojzeta Peterleta pokaže, kako se mlad človek sreča v šoli, v življenju z nasprotujočim temu, kar so ga učili doma, vendar mu je vera ostala izhodišče ustvarjanja in ne le zagotovilo posmrtnosti. Vera je Peterletu moralno izhodišče in gotovost cilja. V kolikor ga omejuje, čuti, da ga hoče obvarovati za svobodo, da ga ohrani kot človeka z osebnim dostojanstvom.

O ego- in teocentričnih strujah v antropologiji razvoja človeka, bi lahko poimenovali članek dr. Andreja Capudra: **Descartesov sen**, ki jih potegne od začetka 17. stoletja sem do današnjih dni.

Vinko Ošlak se vprašuje v članku zbornika **Mar res ustvarjam?** Če sedanja družba res ceni ustvarjalno osebnost in če pojem ustvarjanja sploh odgovarja realnosti, če so veliki umetniki besede sploh umetniki, če niso samo božji papirji, peresa, črnilniki Boga, s katerimi Bog dela in v delih, katerih spoznamo resnico o njem samem. Umetnik bi bil samo potenciran in družba bi mu priznala za umetniška samo dela, v katerih vidi svoj obraz idealiziran. Ne čuti se poklicanega k literarnemu ustvarjanju, upirajo se mu knjižnice in knjigarne zaradi svoje komercialne in industrijske dejavnosti.

S teološko-religijskega stališča je obdelan Ustvarjeni ustvarjalec dr. Toneta Stresa. Ali je človeška ustvarjalnost povezana z Bogom kot reka z izvirom, ali pa se hrani človeštvo iz samega sebe. Stres deli ali loči stvarjenje in ustvarjanje kot božjo in človeško dejavnost in že predpostavlja za prvo nekaj trpnega, dokončnega, preteklega, medtem ko za drugo je poudarek predvsem na ustvarjanju iz nič, kamor bi spadala predvsem umska, duhovna dejavnost. Poleg ustvarjalca, ki je že s tem odvisen in tako določen in omejen, bi lahko še omenil odvisnost zaradi dednosti, zaradi okolja, medtem ko je Stvarnik od vsega tega popolnoma neodvisen, nepljviljiv od snovnosti, časovnosti in prostorsosti. Zanimivo bi bilo v religijsko-teološkem članku razčleniti prav vpliv molitve na Stvarnika, kar je gotovo tudi upor proti determinizmu in fatalizmu modernega pojmovanja Boga. Če smo ustvarjalci sveta, soustvarjalci, nam je gotovo tudi dana možnost, omejena seveda, sovplivati na odločitve Stvarnika. Izključene bi bila seveda protislovja, če ne tudi nedoslednosti.

Vrednost zbornika kot indikatorja slovenske ustvarjalnosti in različnih mnenj o nji, povečajo slike avtorjev, ki v njem sodelujejo, faktografski podatki, ki bodo služili tako doma, v zamejstvu, posebno pa še v zdomstvu, ki je ne samo prostorno oddaljeno, ampak tudi časovno, kar je že pravi očitek zaostalosti emigraciji, češ da ne pozna duhovnih tokov v domovini.

KRITIČNA ANALIZA DELOVANJA POLITIČNEGA SISTEMA SOCIALISTIČNEGA SAMOUPRAVLJANJA

Če bi še kdo trdil, da besede veter odnese, naj se zamisli ob tem naslovu in bo prišel do spoznanja, da je to res — toda na kup in prav naslov tega članka, ki je naslov v decembru 1985 izišle knjige, to dokazuje (za naprej ga bom skrajšal na „Kritično analizo“ — mislil pa sem uporabljati okrajšano „Kadpsss“ kakor tudi za „Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja“ — „Srpsss“, vendar se bojim, da bi to odbijajoče ali zaničevalno udarilo na ušesa bravca).

Naj nas ne moti trikratni roditelj naslova knjige, ki je izšla v zbirki „Aktualne teme“ pri založbi „Delavske enotnosti“ — trikratna roditeljska zveza je v slovenščini res nekaj posebnega in sem dosedaj mislil, da jo je zmožen samo še pesnik Vladimir Kos v Tokiju, pred njim pa jo je uporabljal (ne)verni slovenski učenec bradatega preroka Karla Marxa — Edvard Kardelj. Vsekakor smo Slovenci s slovenščino tako napredovali, da bi nas celo on priznal za narod, ne pa samo za poslušno orodje mednarodne komunistične revolucije.

Iz „Pripomb o oblikovanju Kritične analize“ zvemo, da je CK ZKJ (Centralni komite Zveze komunistov Jugoslavije) že l. 1982. na svojem 12. kongresu opozoril, da bi se čimprej moralo organizirano in kritično obdelati delovanje političnega sistema socialističnega samoupravljanja, ker so bile prav v tistih letih storjene nepopravljive napake, zadolžitve, poneverbe, kraje, neustrezne in neopravičene investicije, dajanje krivičnih prioritet in podobno, kar se v ljudski govorici enostavno imenuje slabo, neodgovorno in zločinsko gospodarjenje z družbeno imovino, za katero bodo jugoslovanski narodi morali plačevati še cele rodove.

Nastanek knjige „Kritična analiza“ je sledeč: Zvezni družbeni svet za vprašanja družbene ureditve je imenoval Koordinacijski odbor, ki je pripravil „Predlog programa dela“ za „Kritično analizo“. Od Slovencev ni bilo razen Sergeja Kraigherja nikogar (očeta „Dolgoročnega programa ekonomske stabilizacije“. Ker programa še dosedaj ne izpolnjujejo, ga v Sloveniji imajo bolj za politika kot pa ekonomista). Ko je bil program sprejet v „Zveznem družbenem svetu za vprašanja družbene ureditve Jugoslavije“, je bilo „oblikovanih“ (imenovanih?)

pet delovnih skupin z 217 člani, ki so pripravile teme, katere naj bi obravnavala „Kritična analiza“. Tudi v teh delovnih skupinah komaj najdemo kakšnega slovenskega ekonomista, sociologa ali pravnika, čeprav ne pravna ne ekonomska ne druge fakultete niso tako šibke v ekonomiji, sociologiji, pravu in politologiji, da ne bi mogle poslati koga v Zvezni svet. Slovenske udeležence pri pripravi „Kritične analize“ torej lahko preštejemo na prste ene roke — to je treba poudariti, da za izsledke in posledice „Kritične analize“ ne bomo spet odgovorni Slovenci.

Ta trditev seveda postavlja na laž „Uvodno pojasnilo“ slovenske izdaje, kako smo se Slovenci organizirano in ustvarjalno vključili v delo Zveznega sveta, kar lahko vidimo iz seznama delovnih skupin.

Če si ogledamo ljudi, ki so v njih delovali, si lažje ustvarimo sliko o „Kritični analizi“: dr. Lojze Ude, ki ga poznamo že iz leta 1920., ko so po Ljubljani študentje vpili: „Živela Rusija!“ Iz leta 1924., ko je zavrnil „naprednjaško jugoslovenstvo, porojeno v intelektualni izoliranosti, brez močne čustvene zveze z našim človekom na polju in tovarni, brez globljega smisla za slovenske kulturne naloge“ (V „Kritični analizi“ besede „kultura“ ne najdemo). Že leta 1929. je vpil po ljubljanski univerzi: „Živela komunistična internacionala! Živel boj za svetovno diktaturo proletariata!“ V istem tonu so pisani članki v „Mladini“ in „Slovenski mladini“ tistih let. Izkazal se je tudi v akademski organizaciji „Blok levih“ (marksistov) za slovensko revolucionarno univerzo, kjer njegovo delovanje še sloni na marksistični ortodoksnosti, in v letih Živkovičeve diktature že piše o „bivši politični moči SLS“ in se s tem identificira z diktaturo, ki je konfinirala vodstvo SLS. Njegovo kasnejše delo je še bolj poznano, ker se je prislonil k skupini krščanskih socialistov, čeprav je z zatonom Kocbeka zašla tudi njegova zvezda; njegovega dela ne moremo označiti kot pozitivnega za slovenske interese. Šala, ki je krožila po Ljubljani, je iz socialističnih vrst: „Ude je bil že povsod, naj gre pa še h ‘Kritični analizi!’“

Dr. Ciril Ribičič, sin Mitja Ribičiča, iz vrst „pridnih Slovencev“ — pristašev jugoslovanskega centralizma, ne potrebuje pojasnila.

Sergej Krajgher, Vinko Kastelic in še par ženskih priimkov, ki so morebiti slovenski, to je vse, kar nas je zastopalo v Zveznem svetu za vprašanja družbene ureditve. Seveda je istočasno v Ljubljani obdeloval iste teme „Družbeni svet za vprašanja družbene ureditve SR Slovenije“.

„Kritična analiza“, gledana od zunaj, je glas vpijočega v puščavi, poskus, da se vržejo na delavstvo vse napake, ki jih je naredil režim v desetletjih. Morda z njo hočejo prikazati in naznačiti novo pot v samoupravni socializem, novo inačico po slovenskem vzorcu. Tako tam, v SR Sloveniji, kakor tukaj v kapitalistični Argentini, se delavci sprašujejo, kam so šli desetstisoči milijonov dolarjev, ki jih obe državi dolgujeta. Naj so šli že kamorkoli, odplačeval jih bo delovni človek, čeprav ve, da pri zadolžitvi ni bil udeležen in da ni kriv za zavoženost ekonomije; v jugoslovanskem primeru pa „Kritična analiza“ pokaže, da je zanj kriva zgrešena ureditev družbe.

Gre za staro komunistično prakso: Kar je bilo dobrega, smo napravili mi, kar slabega, oni, krivcev ni nikjer, čeprav jih lahko vsak s prstom pokaže.

Pri „Kritični analizi“ so nedotakljivi in stokrat poudarjeni: „bratstvo in edinstvo“ (tokrat so dodali še ravnopravnost), Zveza komunistov Jugoslavije in njena vloga v socialističnem samoupravljanju, kot avantgarda proletariata. Razpravo o njej bo vodila SZDL (Socialistična zveza delovnega ljudstva), seveda vse lepo v mejah Ustave iz l. 1974., ki je prav tako nedotakljiva, ima pa čudežno moč, da se v njenem območju vse lahko udeje. Vsebinske povzetke javne razprave bodo obravnavali na Republiški konferenci SZDL sredi marca 1986. Kakšna bo razprava o „Kritični analizi“, ki se je začela z novimi letom, najbrž ni težko uganiti.

Marx in njegovi učenci so naivno mislili, da je nacionalizem buržuazna zamisel, ki bo izginila s socialistično družbeno ureditvijo, in „Kritična analiza“ nam pokaže, da to ni res. „Homo oeconomicus“ je samo ena stran človeškega delovanja in človek in družba nista odvisna samo od sredstev proizvodnje in delitve proizvajanih dobrin.

„Kritična analiza“ nam dokaže, da ima slovenska, še bolj pa jugoslovanska sodobna ureditev iste napake kot vsaka kapitalistična država, poleg povečanih in nerešenih nacionalnih problemov: 17% nezaposlenost, 40% upad življenjske ravni, 100% inflacija, nemogoč izvoz zaradi nizke kvalitete, upadanje turizma zaradi pomanjkljivih služnosti, slab in pomanjšan dotok deviz ekonomskih izseljencev, prodanih za padnemu kapitalu, odliv iz socialističnega samoupravnega gospodarstva v državno-etatistično in zasebno-kapitalistično, itd.

Česar so se sestavljalci „Kritične analize“ posebno bali, je bilo, da iz kritike političnega delovanja nastane kritika sedanjega položaja, ki bi prikazal grobe napake in pogoje, zato je treba prikazati vse to kot slučajno, nenamerno deviacijo, deformacijo in degeneracijo samoupravnega sistema, za katero je treba, če le mogoče, vso krivdo zvaliti na delavska ramena. Če je bilo na Svobodni tribuni, organizirani na hitro po SPD (Slovensko pisateljsko društvo) 1500 udeležencev, bi bilo pričakovati, da se bo po štiriletni pripravi in podpori vseh zveznih in republiških organov, poleg ZKJ, zanimanje za tako vitalno vprašanje še povečalo. Ker so vse stvari še v zraku in bodočnosti, se emigracija lahko samo vprašuje: Zakaj je bilo tako malo Slovencev v pripravi „Programa dela“? Zakaj tako malo pri komisiji Zveznega sveta? Zakaj tako malo v delovnih skupinah? Zakaj je bilo tako malo predlogov s slovenske strani? Zakaj tako malo zanimanja sedaj?

Nas ne potolaži in prepriča Uvodno pojasnilo: ..., da ob pripravi končnega predloga „Kritične analize“ za javno razpravo niso bili sprejeti predlogi drugih udeležencev Zveznega družbenega sveta, ki bi bili v nasprotju z oblikovanimi usmeritvami v SR Sloveniji, „kajti že v uvodu zvemo, da Ustava SFRJ vsebuje vse bistvene opredelitve in temelje socialistične samoupravne demokracije, kajti že dolgo vemo, kako ta deluje. Kamor seže ustava! Torej je smešno govoriti o spremembah ustave, zaenkrat šče o postopku sprememb ali o čem drugem! Ustave so se menjavale v Jugoslaviji kot se menjajo stare hlače.

Krivdo za birokracijo in tehnokracijo bi rada ZKJ, ki je bila njuna začetnica od začetka, vrgla na delavska ramena, sama pa bi ostala kot kohezijska sila in usmerjevalka družbe, nasproti birokraciji, ki si prizadeva ohraniti pozicije pri gospodarskih in političnih odločitvah.

— — —

Katere pomanjkljivosti je našla „Kritična analiza“ pri delovanju političnega sistema?

1.) Prevladovanje funkcij politične oblasti na škodo razvoja samoupravnih odnosov. Kakor da bi to bilo nekaj novega, nepoznanega!

2.) Težnje organov družbenopolitičnih skupnosti, da razpolagajo z družbenimi sredstvi kot lastniki. Pod to postavko spadajo intervencije države v samoupravno gospodarstvo, nesmotrna, neučinkovita uporaba človeških, materialnih in proizvodnih sredstev; odločanje državnih organov in centrov politične moči o koncentraciji in usmerjanju družbenoekonomskega razvoja, pomanjkljivosti pravnega sistema, ki ni zagotavljal učinkovitega varstva pred etatističnimi in skupinskolastniškimi težnjami pri upravljanju, uporabi in razpolaganju z družbenimi sredstvi, nezakonito in neopravičeno odlivanje družbenih sredstev v zasebno premoženje (beri: kraja in poneverbe!).

3.) Nezadovoljivi dosežki pri reševanju brezposelnosti (17% po uradnih številkah). Brezposelni nimajo kaj samoupravljati, čeprav imajo pravico po ustavi do dela. Ekonomska emigracija je bila vir dragocenih deviz, sedaj pa se je evropske države otepajo, ker imajo same te probleme. Posebej boleči primeri so izguba kvalificiranih, m'adih ljudi, ki jih je skupnost doštudirala, ki pa ne mislijo več na povratak, potem ko so videli in primerjali razmere v tujini, domov pa tudi ne pošiljajo denarja, ker mislijo ostati v tujini.

4.) Nezadostna in prepočasna integracija skupnosti v samoupravno družbo na podlagi samoupravnega združevanja sredstev in dela v pogojih socialistične blagovne proizvodnje in delovanja ekonomskih zakonitosti. Sem spada še nesmotrno delovanje posameznih institucij in mehanizmov političnega sistema, posebej pa še njegova neučinkovitost, zapiranje in zadovoljevanje lastnih potreb v občinah, SAP-ih (Socialističnih avtonomnih pokrajinah), SR (socialističnih republikah). Kakor da bi se moglo kaj drugega pričakovati: avtarkija proti enotnemu jugoslovanskemu trgu in zanj dolže družbenoekonomske dejavnike, ki so jih sami ustvarili in vzdrževali! K temu prištevajo še monopolni položaj številnih organizacij združenega dela na tržišču!

5.) Neavtentično izražanje samoupravnih interesov in njihovo nedemokratsko usklajevanje, ki je naletelo na velike težave, predvsem zaradi prevelike vloge organov družbenopolitičnih skupnosti in organizacij političnih organov. Kaj ni samo KP razpolagala v teh letih z vsem političnim potencialom, družbenimi občili, policijo, vojsko in zakoni in sedaj to drugim očitajo?

6.) Odpravljanje etatističnih teženj v praksi kaže kot negiranje države nasploh (namreč SFRJ). Kje je pa ostala Marxova utopija o odmiranju države, njenih funkcij in končno izginotje? Ubogi slovenski komunisti bodo morali braniti protimarksistično teorijo o državi. Eta-

tistične težnje se nanašajo na narodne interese posameznih SR in SAP, ne pa na SFRJ. Je to trd ukor republikam, ki so se šle države!

7.) Uresničevanje odgovornosti v družbi. To je poglavje, ki je bilo že tolikokrat načeto, da ga ni treba več ponavljati. Za napake in pogoške komunistov, tako v Rusiji kakor v Jugoslaviji, ni bilo kazni, ker je za komunista odgovarjala partija. Vpeljan je bil izraz: „kolektivna odgovornost“, vendar osebna odgovornost je izginila — kolektivna pa se ni še rodila, v kolikor je je sploh bilo, se je tako razblinila, da je ni videti nikjer, vsi pa čutijo pomanjkanje odgovornosti. Vprezanje sindikatov v kolektivno odgovornost ni dalo uspeha ne v kapitalističnem ne v kolektivističnem gospodarstvu.

8.) Uresničevanje ustavnih opredelitev glede samostojnosti, enakopravnosti in sodelovanja pri medsebojnih odnosih družbenopolitičnih skupnosti povzroča nemajhne težave v sodobnih družbah, celo v svobodnih. Težave se povečajo v umetno ustvarjenih ali pod prisilo, kjer je človek obravnavan samo kot homo oeconomicus — številka, v resnici je pa njegovo delovanje na več ravneh — večploščadno — odtod tudi vsi ti problemi.

9.) Šibkost pravnega sistema zaradi nedelovanja političnega sistema. To dokazujejo prava množica aktov, pravnih predpisov, zakonov, podzakonov, predzakonskih predpisov, naredb, norm in splošnih aktov, ki jih nihče ne izpolnjuje. Pri tem še vedno velja rimski rek: Kjer je največ zakonov, tam je posameznik najslabše zaščiten! V Jugoslaviji so jih pred par leti že našteali čez 7 milijonov! V tem primeru bodo slovenski pravniki, če bodo imeli pogum in možnost, vsaj delno odgovorili na očitek „Kritične analize“, ker so bili prvi, ki so začeli s kodifikacijo zakonov. Če drugega ne, vsaj pokazali bodo na množico protislovnosti in superpozicij ter izjemnih stališč v zakonodaji.

10.) Slabo stanje splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite. S tem poglavjem se je srečal že Lenin in njegov odgovor je bil: Če ti država nič ne da, zakaj jo boš branil? Seveda je takrat bil še v ilegali, potem pa je bilo drugače pod Stalinom; da se vojaki ne bi predajali, SSSR ni podpisala ženevske konvencije in tako so ostali nezaščiteni. Kljub temu se jih je predalo na milijone. V jugoslovanskem mozaiku narodnosti kaj drugega ni pričakovati.

11.) Do kritične ocene (kaj šele presoje in obsoje!) delovanja političnega sistema najbrž ne bo prišlo, ker se samoobtoženci ne bodo našli. Naivno bi bilo pričakovati, da se bo ZKJ (Zveza komunistov Jugoslavije) sama sebe obtožila; že če nekaj prizna, je to precej, pre malo seveda za popravilo napak. Aparat ZK Slovenije in drugih SR bo najbrž le še poglobil in utrdir svoje težnje po zraščanju z izvršilnimi organi v državni, republiški in pokrajinskih oblasteh, v kolikor mu bo to mogoče, da bi ohranil status, ne avantgarde proletariata, ampak oblasti, za katero se je boril. SZDL bo ostala kot doslej samo razširjena baza za njeno delovanje — privid demokratičnosti in političnega pluralizma za zunanjo uporabo, ne pa organizacija delovnih ljudi.

12.) Pomen in vloga znanosti kot sile napredka bosta ostali najbrž kot sta bili doslej, čeprav so se znanstveniki pritoževali vsa ta desetletja nad prevlado in vmešavanja v njihov delokrog. Slovenski znan-

stvenik se lahko uveljavi zunaj, kar dokazuje njihovo visoko število v tujini, ne pa doma, kjer mora sprejemati odločitve in ukrepe birokratov, nad čemer se vsi pritožujejo.

13.) Pomanjkljiv integralni družbeni sistem informiranja, ki bi krepi vlogo in vpliv delovnega človeka in občana in ki bi zajel vse tokove družbenega življenja. Preveč je bilo propagandnega življenja. Preveč je bilo propagandne napihnjenosti v informatiki, premalo zavesti o važnosti zbiranja, obdelave in uporabljanja izsledkov, ki izvirajo iz statističnih podatkov. Res je SR Slovenija takoj po vojni ustanovila „Zavod za statistiko“, ki čeprav ni popoln, vsaj deloma služi svojemu namenu. Drugo vprašanje je, kdo se s podatki in izsledki okorišča. Tukaj velja že povsod veljavno pravilo: Kdor ima v rokah informatiko, obvlada ekonomijo in družbo! Zato je tudi njega trdno držala partija v rokah.

To bi bilo nekaj napak delovanja politične komponente — bolje rečeno partijske — kakor jo prizna „Kritična analiza“, ki seveda niso veljavne za vse primere, ker so gledane iz daljave tisočev kilometrov. Znanost je v knjigi odpravljena s par vrsticami, kmetijstvo z enim odstavkom, izobraževanje (usmerjeno, seveda!) je omenjeno trikrat, pravo je odmerjeno par strani, najslabših v knjigi (s cvetkami: ... „ne-lastniški značaj lastnine“, „ne mora“ itd.) Vprašanju kulture so se ognili, kot da ta sploh nima vpliva na stanje družbe in ekonomije, ali pa da samo vprašanje ne eksistira v državi s tako različnimi kulturami. „Kritična analiza“ je morebiti po uvodnem pojasnilu dokazljiv zgled in naj bi postala prav SR Slovenija nujen vzor za druge SR in SAP-e, ne zaradi svoje marksistične ortodoksnosti, ampak zaradi učinkovitosti socialističnega samoupravljanja družbe. Če je to res, bomo zopet Slovenci krivi za uravnilovko drugih SR in SAP-ov zaradi sprememb in popravkov, ki bodo sledili javni razpravi.

Družbeno lastništvo proizvodnih sredstev je morebiti le vzgojilo vsaj nekaj v novem slovenskem človeku, česar mi od tukaj ne zapažimo, kar pa so opazili komunisti doma. Morebiti je občutek Slovence (naj bo komunist ali ne), da sta tako družbena ureditev, kakor ekonomija njegovi, ali vsaj odvisni od njegovih odločitev, pripomogel, da je prišel do čuta odgovornosti zanju, morebiti je celo ponosen na družbeno imovino.

Zakaj zahteva jugoslovanska in slovenska družba te spremembe in popravke v svoji družbeni strukturi?

Že v „Uvodu“ nam „Kritična analiza“ pove, da si družba prizadeva za večjo skladnost proizvodnih sil in proizvodnih odnosov ter doseganje trdnih vezi med družbenoekonomskim in političnim sistemom. (Tisti „prizadeva“ ali ni: predlaga? prosi? zahteva?) Torej je obstajala ta neskladnost in je bila že tako velika, da so jo MORALI začeti obravnavati, če jo bodo pa uskladili, je drugo vprašanje. Politični sistem najbrž ni zadosti pripravljen zapustiti položaje, ki si jih je osvojil z revolucijo. Da so te spremembe nastale v samoupravni družbenoekonomski strukturi, je vsakomur jasno. Na te spremembe se

mora politični sistem prilagoditi in ne narobe. To so bile zahteve gospodarstvenikov, posebno v SR Sloveniji, zato „Kritična analiza“ ne pokaže naravnost na slovensko gospodarstvo, kakor na vzgled drugim, pove pa, da so bili odbiti predlogi proti družbenoekonomski usmeritvi in družbeno-politični ureditvi v Sloveniji. „Opet ovi Slovenci!“ je najbrž mislila večina 212 udeležencev delovnih skupin, če odštejemo tistih par Slovencev, ki so v njih sodelovali. Očitkov „Slovenija država v državi“ morebiti niso očitno ponavljali, padel pa je že drugačen zaradi „specialnega statusa“, ki hoče biti „še bolj specialni“ za SR Slovenijo.

Če so v preteklosti vzdrževali in predstavljali narodno zavest književniki v slovenski politiki, morebiti smo pa priče prebujenja slovenskih ekonomistov, ki bodo prevzeli njihovo mesto, če že politiki toliko poudarjajo „bratstvo in edinstvo“, da ni od njih kaj pričakovati. Čas bi že bil, povodov pa imamo tudi! Seveda bo slovenski politični emigraciji ostal dvom, dokler se predlogi „Kritične analize“ ne uresničijo, posebno še, ker ZKS, ZKJ, SZDL niso ravno poroki za njihovo uresničenje. Vendar če se je postavilo DSP (Društvo slovenskih pisateljev) in slovenski kulturniki na odklonilno stališče proti jugoslovanskim programskim jedrom in usmerjevalnemu izobraževanju — torej uradni politiki ZK, se to tudi v ekonomiji lahko zgodi, toliko lažje, ker je ta eksaktna veda in operira s suhimi številkami.

Da morebiti ne bi kdo mislil ali upal na kakšne velike spremembe, ga prvi del „Kritične analize“ nešteto krat opozori, da se bo vse obravnavalo v okvirih Ustave (z veliko začetnico!) iz leta 1974., kjer je tudi že določena vloga ZKJ. Poleg ustave sta poudarjeni še bratstvo in edinstvo, čez kateri razprava ne bo mogla prestopiti. S tem pa je razložena tudi prisotnost Lojzeta Udeta, Sergeja Kraigherja in Cirila Ribičiča pri izdelavi „Kritične analize“. Gre za trojico „prijateljev Slovencev“, prijateljev Beograda. Oni, ki so v Ljubljani, so najbrž hudobni! in ti bi jim utegnili delati preglavice.

Od „Kritične analize“ bi namreč pričakovali, da bo utrdila in okrepila SR in SAP-e, vendar je v tolikih točkah prav nasprotna tej usmeritvi (primer SR Srbije v odnosih s SAP Kosovo in SAP Vojvodina!), da jo lahko imamo nasprotno tudi slovenskemu gospodarstvu. Če je bilo zanimanje slovenskih gospodarstvenikov, družboslovcev in pravnikov tako majhno v Beogradu, gre najbrž za dve struji: slovenska, ki je ustvarila dejansko stanje, tako kot je, in jugoslovanska, ki skuša navezati SR Slovenijo na druge in povečati vpliv zvezne vlade SFRJ.

Res da so antecedenti SAP-ov Kosova in Vojvodine srbski problemi, toda njihova teža bo gotovo porazno vplivala na slovensko javno razpravo „Kritične analize“, če ne že na njen potek, vsaj na njene dosežke.

Prvič najdemo v „Kritični analizi“ tudi definicijo socialistične republike, čeprav ne v direktni formulaciji: Socialistična republika se razvija kot država, zasnovana na suverenosti narodov in oblasti ter samoupravljanju delavskega razreda in vseh delovnih ljudi in občanov ter enakopravnih narodnosti“. Res je precej rečna, ponavljajoča se, naka-

zuje pa le nekaj, kar bi radi spravili v tek — vprašanje je le, kako bodo zavrli nacionalistične težnje z njo.

Prvi del je 60 strani jeremijade obtoževanj, nepravilnosti, nedovršenosti, slabosti, zlorab, deformacij, deviacij, zlorupotreb socialističnega samoupravljanja, medtem ko se drugi del — 110 strani — sestoji iz „Predlogov nujnih sprememb za učinkoviteje delovanje in dograjevanje političnega sistema socialističnega samoupravljanja“, seveda na temeljih, ki so jih postavili dokumenti kongresov ZKJ (ki bodo najbrž odigrali večjo vlogo kot vse drugo).

— — —

Da bi ozdravili bolnika — jugoslovansko družbo v samoupravljanju — bodo obravnavali predloge:

1.) Kako uresničiti nedosledno in nepopolno izvajanje Ustave, ZZD (Zakona o združenem delu) in drugih sistemskih zakonov, kar je treba odpraviti predvsem s spremembo delovanja in ravnanja vseh družbenih subjektov.

2.) Kako dograditi pravni sistem t. j. dopolnjevanje in spreminjanje ekonomskih in drugih predpisov in samoupravnih splošnih aktov.

3.) Kako spremeniti in dopolniti nekatere določbe Ustave SFRJ in ustave republik in avtonomnih pokrajin, da bi čimbolj popolno in učinkoviteje uresničevale temeljna načela Ustave SFRJ.

4.) Širše preučiti posamezna vprašanja in probleme, pomembne za nadaljnji razvoj političnega sistema socialističnega samoupravljanja, ki pa pri dosedanjem obravnavanju niso bili temeljito in celovito preučeni.

— — —

Čeprav bi morali predlogi odgovarjati tem štirim točkam, velikokrat niso niti v zvezi z njimi. Tukaj lahko samo domnevamo, da smo slabo poučeni o dejanskih razmerah socialističnega samoupravnega sistema, ali da „Kritična analiza“ pokazuje in priporoča nekaj neostvarljivega in da je sedanje stanje zelo oddaljeno od teh predlogov, če ne gre celo za „očkovtiralništvo“ (sleparjenje z lepimi besedami).

Iz vse „Kritične analize“ se vidi, da se morajo v Jugoslaviji vrniti k ekonomskim zakonitostim, da je naperjena proti političnim direktivam in državnim posegom v gospodarstvo.

Da delegatski sistem ne deluje, ni nobena tajnost — iz „Kritične analize“ zvemo, zakaj ne deluje: delegatska baza komaj ve, kdo je delegat, delegat niti ne ve, da mu je potekel mandat, da je že drugi bil delegiran na njegovo mesto, da o odpoklicih, obveščanju, ocenjevanju aktivnosti, vezeh z bazo, stikih in nasvetih baze z delegatom niti ne govorimo, ker ne obstoje.

Še tisto malo, kar so v „Kritični analizi“ napisali o narodu in narodnostih, bi lahko brez škode izpustili, če bi hoteli ostati na pravi liniji kot odkritosrčni marksisti; sistemu socialističnega samoupravljanja, ne samo, da ne gre za narod, ampak je njegov sovražnik v smislu Marxovega nauka. Narod kot drugačna jezikovna skupnost še, morebiti kot folklorja tudi — naprej ne več! Deetatzizacija je izgubila svoj prvotni namen, dobila je drugega. Deetatzizirati se pravi odvzeti pristojnosti in funkcije SR in SAP-om in jih predati zvezni vladi SFRJ.

„Nujno je bolj odločno preprečevati etatiistične tendence, ki so poglaviti izvor nastalih problemov in zastoja v uresničevanju ustavne zasnove SR Srbije in SAP (Vojvodine in Kosova), še posebno pa tendenc separatizma in centralizma v odnosih med republiko in pokrajina (str. 146-147). Potemtakem smo Slovenci zopet na pravi liniji z našimi udeleženci pri „Kritični analizi“. Seveda je te etatiistične tendence razumeti kot vzorno ubogljivost Beogradu, SFRJ in ZKJ. Kako majhna je naenkrat postala država SR Slovenija, da o specialnem statusu niti ne govorimo! Ker ta primer velja tudi za druge SR.

V nekaterih primerih sodimo, da gre za cinizem, če ne samo za centralistično, tako politično kot gospodarsko usmerjenost. „Onemogočiti je treba pojave zraščanja organov družbenopolitičnih organizacij z organi SR in SAP in njihovo spreminjanje v birokratske centre moči“ (str. 145). Brez dvoma je to ukor sedanjemu stanju, vsaj smiselno pa pomeni klofuto raznim nacionalističnim tendencam. Drugod se govori o avtarkiji SR, SAP, občine. Če je to zamaskirana klofuta, ne velja samo SR Srbiji, lahko se aplicira tudi na SRS.

Kar najdemo še v „Kritični analizi“, je obilica protislovij, ki bi jih morala javna razprava vsaj nekoliko razjasniti, saj gre za vprašanja razvoja in obstoja slovenskega naroda. Tako n. pr. ko se govori o etatiističnih odnosih v družbeni reprodukciji, ki še nadalje ostaja zunaj odločanja združenj delavcev, o monopolnem položaju upravljaljskih struktur in njihovih povezav s profesionalnimi upravnopolitičnimi strukturami, ki krepijo državnolastninske in skupinskolastninske odnose pri uporabi in razpolaganju z družbenimi sredstvi. Kaj ni šel ves razvoj štiridesetih let prav v tej smeri, če vzamemo prve tri „medena leta“ s SSSR? Kaj ni bilo časa, ni bilo sredstev, da bi to preprečili? Kaj bodo šele sedaj opredelili pojem federacije in republiških pristojnosti? Kaj se ni že takoj v začetku videlo, da jugoslovanski narodi pojmujejo federacijo in pristojnosti republik čisto drugače, zaradi svoje preteklosti, zgodovine, jezikov, vere, prava, plurikulturalnosti, kot se to pojmuje drugod? Je bilo treba šele sedaj privleči na dan izraz „policentrični etatizem“? kot težnjo zapiranja in dezintegracije v gospodarstvu, izobraževanju, kulturi in znanosti.

SR Slovenija po črki res ni direktno prizadeta — morebiti je bila zaradi tega slovenska udeležba pri „Kritični analizi“ tako maloštevilna — vendar bodo le morebiti vodilni pri ZKS in SZDL toliko pogumni, da bodo priznali, da so korenine zla že v njeni družbenopolitični in družbenoekonomski ureditvi in da ne gre samo za male popravke in spremembe.

Pri izvajanju davčne politike bi bila SR Slovenija morebiti res na dobičku, če bo njeno težišče na premoženju, renti in drugih prihodkih, ne pa na obdavčevanju dohodkov iz dela ali ki temelje na delu, zaradi visokih dohodkov. Zadolženi za izvršitev popravkov in sprememb so: ZK Slovenije, SZDL, Zveza socialistične mladine, Slovenska zveza sindikatov in Zveza združenj borcev iz NOV. Po vsem tem lahko politična emigracija upravičeno dvomi o spremembah in popravkih, prav tako pa tudi o dosežkih „Kritične analize“, ki bi bila lahko za naš narod odločilnega pomena.

Zaenkrat nam samo zveni grozljiv izraz: enotnost jugoslovanskega trga, enotnost cen — enotnost, enotnost...

Kar se bi politični emigraciji in molčeči večini doma moralo čudno zdeti in neprebavljivo je, da se iz večerajšnjih požigalcev ne more napraviti jutrišnje gasilce.

„Kritična analiza“ stoji, tako kot jo vidimo iz daljave, na centralistično-etatičnem stališču, tja pa jo je postavil normativni napotek ZKJ proti narodnostnim republiškim ekonomijam. Saj bi bilo tudi čudno, če bi bilo drugače, saj je to otrok 12. kongresa ZKJ.

Ker sem začel s trojnim roditeljem, naj tudi končam z njim. „Kritična analiza“ je že sama zbirokratizirana zbirka problemov današnje slovenske družbe o gospodarski, politični in moralni krizi društvenih struktur in prepletajočih se interesov politične in gospodarske narave, brez zadostnega upoštevanja narodne komponente.

Opomba: Podatki o dr. Lojzetu Udetu so iz knjige: Slovensko študentovsko gibanje v letih 1919—1941 Slavka Kremenška — Mladinska knjiga — Ljubljana 1972.

PESNIŠKA ZBIRKA FRANCA PAPEŽA „DVA SVETOVA“

Od prve Papeževe pesniške zbirke *Osnovno govorjenje*, ki je izšla pri Slovenski kulturni akciji, je preteklo skoraj trideset let. Medtem je avtor zorel v poeziji, zbiral pesniška dognanja in ustvarjal. V posebni mapi se mu je nabiral material — osnutki verzov in pesmi, ki so nastajale ob različnih priložnostih. Nekaj sto listov, iz katerih je avtor lansko leto zbral motivno enotno zbirko s tematiko razpetosti na dva svetova: slovenskega domovinskega in ameriškega zdomskega. V mapi najde človek — pri slučajnostnem obisku — še mnogo pesniških prvin in snovi za nadaljnje delo. Vidi se, da je Papež pisal včasih pozno v noč, drugikrat ob pisarniškem delu v tovarni v Munro, Provinca Buenos Aires, kjer je bil zaposlen šest in trideset let; mnogi zapisi so iz sprehodov ob veliki srebrno rdečkasti reki, ki je podaljšek morja, drugi so nastali v mestu, v slovenskih domovih, v vrvežu in samoti. Papir je v letih in desetletjih orumenel, besede in mnoge misli pa so sveže.

Ob zbirki *Dva svetova* se vprašamo, v katero smer je šel pesnikov razvoj od takrat, ko je zapisal v letu 1957: „Čas in pot sta očiščevanje“. Po branju prve in druge zbirke bi lahko ugotovili, da je avtor poglobil in očistil svojo poetično izraznost ter s tem dosegel neko ekonomijo,

ki je osnova vsake dobre poezije in sploh umetnosti. Verzi so stvarni in premišljeni, od prvega do zadnjega povedni in doživeti. Pesnik se ne izgublja v praznem in zgolj lepotičnem verzificiranju, ampak hoče doseči neko globljo, transcendentno izraznost. Strogi in smotno v poetični vrh usmerjeni verzi spominjajo na gotski slog. V konstrukciji Papeževe poezije skoraj redno opažamo nominativni začetek, kar daje vtis urejenosti in logike, medtem ko so vezave s skloni redke. Če uporabljamo Kos celo dvakratni genitiv adjektiviranih substantivov, dobimo pri Papežu redko uporabo genitiva, in še to le za primer svojine in zaznamenovanja vrste. Tudi se pesnik redno odreče opisni adjektivaciji, metaforam, stopnjevanju in se omeji na premočrtno čustveno in miselno ubranost.

Sodeč po knjigah, ki jih najdemo na pesnikovi polici, bi rekel, da se je rodil v slovenskem leposlovnem svetu in se nato miselno šolal v grškem predsokratskem; po kratkem bivanju med francoskimi surrealisti se je vrnil v klasično preprostost in jasnost izraza ter se nato preko Valéryja vrgel v raziskovanje zahodne evropske in ameriške poezije. Med knjigami najdemo sicer zajetno Radakrišnanovo priredbo glavnih Upanišad, vendar je Papež ves na Zahodu. Ta usmerjenost se kaže tudi v pesmi „Bonaria“, kjer prevladuje kolonialna motivika in kjer sta stari in novi svet povezana v imenu, ki naj ga pojasnim.

Po neki stari pripovedki je bila Sardinija, v vodah Tirenskega morja, tisti mali svet, ki je v Srednjem veku prestal krute vpade Vandalov, Bizantincev, Saracenov, Iberov. Morda se je prav zato krščanstvo v tistih krajih še bolj zasidrilo, tako da je glavno mesto Cagliari (Calaris nekdanje rimske kolonije) postalo močan branik vere. V svetlišču tistega mesta se že od leta 1370 časti kipec presvete Device, kateri so se priporočali pomorščaki na svojih poteh po morju. Kipec je dobil zato ime Bonaria — priprošnjica mirnih vetrov. V stoletjih se je čaščenje svete podobe razširilo po sredozemskih pristaniščih in se končno ustalilo v Sevilji, kjer je bila ustanovljena bratovščina z imenom Nuestra Señora de los Buenos Aires. Od tam je leta 1536 odplul Pedro de Mendoza v nov svet in ob širokem ustju Srebrne reke, na prigovarjanje patrov bratovščine, ustanovil pristanišče Santa María de los Buenos Aires — ime, izhajajoče od stare sardske Bonarie. To navajam, da bi pokazal vpliv španskega kolonialnega duha v nekaterih Papeževih pesmih.

Motivno izhaja pesnik Dveh svetov iz tradicionalnega vrednotenja prvin zemlje, domovine, vere, prijateljstva. Tem dodaja svoje, nove: zdomstvo, slovenstvo. Skoraj vedno so prisotne tudi eksistenčne: samota, življenje, bolečina. Preko celotne zbirke pa se javljajo globoki in osebni odzivi na usodno vojno in revolucijsko dogajanje. Tu so nekateri motivi bolj, drugi manj spoznatni — kot na primer tisti verzi življenju, povzeti po znani popevki, ki so jo peli vojaki na vseh frontah druge svetovne vojne, in za katero je ameriški pisatelj John Steinbeck dejal, da je „najslavnejša ljubezenska pesem našega časa“:

Stojiva pod lučjó na cesti; pust večer je
in meglen. In vsi naju vidijo lahko,
kakor nekoč... (Lili Marlen)

Prav tam — v Fragmentih, II — je zapisal avtor Dveh svetov, boreč se za vrednost in smisel zgodovine, spoznavni uvid:

Vojna je že davno mimo
in revolucija —
in zdaj že zadnji odhajajo...
A zdaj je vse drugače —
drugače, kot so si zamišljali takrat,
ko je bil še daleč večer.

In potem je v Fragmentih dosežen čustveno spoznavni vrh Papeževe poezije — v zadnjem verz: Ampak vse naj bi bila ljubezen.

Dva svetova — poezija, ki je nastala zunaj domovine, daleč od zakladnice osrednjega slovenstva, je prav zato čustveno blizu domovini. In tudi blizu našemu času — predvojnemu, vojnemu in revolucijskemu ter povojnemu. Ampak čas je avtorju te zbirke vedno sedanj: trenutek, ki neopazno in neslišno drsi iz „prej“ na „potem“. Doživetja iz preteklosti zoré v sedanjosti. In ko pravi pesnik: vse je sedanjost v tem svetu, hoče reči, da so vsi dogodki še vedno z njim, vsi prijatelji, njih besede...; on je v gozdovih, na njivah, s svojimi na poti, v rodnem razmerju v novem svetu. Zdaj razumemo fragment Heraklita Efeškega, ki ga je pesnik priredil v svoj namen: vse je zamena za čas in čas je zamena za vse. Ob mistični zaznavi časa kot občutja preteklosti-sedanjosti, za katero dajemo vse in ki nam vse daje, bi lahko rekli z drugim filozofom: čustvujemo, torej smo. V nas živi zavest vsega našega, slovenskega in človeškega, preteklega in sedanjega. In ta obstoj ljubi-mo ter zanj živimo. Tako nam v Dveh svetovih pesniška govorica — enotna, občutna in zaznavna — kaže našo preteklost-sedanjost v novi luči. Papež je raziskovalec za nas neznanih prostranosti poezije.

KRONIKA

Slovenska kulturna akcija je v XXXII. sezoni nudila slovenski skupnosti v Buenos Airesu naslednje kulturne večere:

20. aprila 1985: I. kulturni večer. Predavanje dr. Andreja Finka o **PREVZEMU DRŽAVLJANSTVA IN OHRANITVI NARODNOSTI**. Odsek za družbene vede.
4. maja 1985: II. kulturni večer. Avgust Horvat je predstavil novo knjigo dr. Marka Kremžarja: **OBRISI DRUŽBENE PREOSNOVE**. Odsek za družbene vede.
18. maja 1985: III. kulturni večer. Predavanje dr. Katice Cukjati: **NARODNOST OTROK SLOVENSКИH STARŠEV Z NARAVNO IN POZITIVNO-PRAVNEGA VIDIKA**. Odsek za družbene vede.
6. junija 1985: IV. kulturni večer. Predaval je dr. Vinko Brumen o temi **KULTURA IN NARODNOST**. Filozofski odsek.
22. junija 1985: V. kulturni večer. Dr. Jože Krivec je predstavil novo knjigo poezij Franceta Papeža: **DVA SVETOVA**. Recitatorji pesmi: Kristina Jereb, Pavčič Eiletzova, Gregor Batagelj in Jure Vombergar. Literarni odsek.
26. julija 1985: VI. kulturni večer. Predavala je mag. Irena Mislej o temi **RAZISKOVANJE O IZSELJENCIH NA LJUBLJANSKI UNIVERZI**.
10. avgusta 1985: VII. kulturni večer. Predaval je dr. Jože Velikonja o **POVEZANOSTI V SLOVENSKEM KULTURNEM PROSTORU**. Odsek za družbene vede.
7. septembra 1985: VIII. kulturni večer. Predavanje dr. Marka Kremžarja: **MICHAEL NOVAK — TEOLOGIJA GOSPODARSTVA**.
21. septembra 1985: IX. kulturni večer. Umetniška razstava novih del Bare Remec na temo **ARGENTINSKI SEVER IN JUG**. Uvodne besede: Marica Meštrovič. Likovni odsek.
27. septembra 1985: X. kulturni večer. Krstna predstava drame v treh dejanjih, ki jo je napisal dr. Marko Kremžar: **ŽIVI IN MRTVI BRATJE**. Režiser Stanko Jerebič. Gledališki odsek.
12. oktobra 1985: XI. kulturni večer. Predaval je Gregor Batagelj o tržaški kulturni prireditvi **DRAGA 85**.
16. novembra 1985: XII. kulturni večer. Predaval je msgr. dr. Mirko Gogala: **KRITIČEN POGLED NA TEOLOGIJO OSVOBODITVE**. Teološki odsek.
30. novembra 1985: XIII. kulturni večer. V cerkvi Marije Kraljice v Slovenski vasi, v Lanusu, je Anica Arnšek izvajala koncert na orgle. Glasbeni odsek.

EL ARTE DE BARA REMEC

De todas las artes se puede decir que son evocación y hechicería, pero de entre todas, la pintura es el arte mágico por excelencia. La pintura no puede imitar la realidad como lo hacen la escultura con el relieve, la música con la modulación. No dispone de medios directos e instintivos como el sonido. No está determinada por una necesidad inmediata de comunicación como la palabra o por una necesidad urgente de amparo como la arquitectura. La pintura está alejada de todo concepto utilitario, como también de todo positivismo material. Es la más gratuita, la más misteriosa de entre las creaciones del espíritu humano. Con sus propias fuerzas y sus propios medios, la pintura crea esas formidables realidades naturales; la luz y el espacio, e inventa aún otra: la línea que no existe en la naturaleza.

Sobre una superficie de sólo dos dimensiones – longitud y anchura – la pintura crea una tercera dimensión: la profundidad, es decir que logra traspasar la superficie plana de la tela o el papel. Con pocos colores, o aún con menos, como un poco de oscuro sobre lo claro, emula el infinito: crea el sol que gracias al color se convierte en luz y transforma la sombra en espacio. Crea la plasticidad de los cuerpos dentro de la definición de la línea. Con el color la pintura crea la perspectiva, la luz, la forma, y el aire.

El contraste entre lo que se toca y lo que se ve, es realmente un misterio porque deshoja la unidad de la persona humana. Esto es un privilegio de la pintura. Por ello no debe extrañarnos que sea usada en los sortilegios o en los rituales de los pueblos primitivos. La pintura se encuentra en las cuevas cuando la civilización está en sus albores aquí y en otros continentes del mundo entero.

La pintura no puede nunca ser imitativa de la realidad. Ella siempre crea y recrea su propio mundo, eligiendo entre los elementos de la realidad aquellos que le van a servir para recomponerlos en equivalencias representativas. La buena pintura en general, gira entre dos polos opuestos; la narración episódica por un lado y la síntesis constructiva por el otro.

Logra el equilibrio entre lo espiritual y lo concreto, entre la representación y la composición. Este es uno de los tantos méritos de la pintura de Bara Remec, que podíamos apreciar en la oportunidad de su exposición, abierta el 21 de setiembre de 1985 bajo la idea central de: El Norte y el Sur Argentino.